

ISOPHOS

Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi

*International Journal of
Information, Technology and
Philosophy*

Derginin Sahibi

Sophos Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Őti. adına
Doç. Dr. Şevki Işıklı

Editör

Şevki IŞIKLI / Marmara Üniversitesi

Editör Yardımcıları

Alaattin ASLAN / Marmara Üniversitesi
Mert KÜÇÜKVARDAR / Marmara Üniversitesi

Sekreteryaya

Alaattin ASLAN / Marmara Üniversitesi

Kapak ve İç Tasarım

Abdulkadir Büyükbingöl / Marmara Üniversitesi

İletişim Adresi

Küçüksu Mh. Yalın Sk. No: 1-1A Üsküdar\İstanbul
alaattinaslan_86@hotmail.com

YAYIN KURULU

Şevki İŞIKLI	Marmara Üniversitesi
Özhan TINGÖY	Marmara Üniversitesi
Ahmet Zeki ÜNAL	Bursa Teknik Üniversitesi
Celal YEŞİLÇAYIR	Gümüşhane Üniversitesi
Aysel DEMİR	Kırıkkale Üniversitesi
Haldun NARMANLIOĞLU	Marmara Üniversitesi
Ali ÖZCAN	Gümüşhane Üniversitesi
Vedat ÇAKIR	Selçuk Üniversitesi
Ebru DEMİR	Milli Eğitim Bakanlığı
İmran DEMİR	Marmara Üniversitesi
Sırrı DÜĞER	Yalova Üniversitesi
Naci İSPİR	Atatürk Üniversitesi
Mustafa Sami MENCET	Akdeniz Üniversitesi
Lala JABBAROVA	Bakü Devlet Üniversitesi
John NAISBITT	Megatrend Üniversitesi
Walter PFANNKUCHE	Kassel Üniversitesi
Yusuf YURDİGÜL	Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi
Recai AYDIN	Uluslararası Saraybosna Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

SUÇ OLGUSUNUN DEĞİŞEN YÜZÜ: SİBER SUÇLAR

Mert Küçükvardar.....1-17

GELECEĞİN İNTERNETİNE DAİR OLASI GELİŞMELER VE RİSKLER

Abdulkadir BÜYÜKBİNGÖL.....19-32

BİR PROPAGANDA ARACI OLARAK TOPLUMSAL MOBİLİZASYON VE DE-MOBİLİZASYON SÜREÇLERİNDE YENİ MEDYANIN ETKİSİ

Dilan Eser.....35-57

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN GÜNDELİK YAŞAMA ETKİLERİ: ETİK SORUNLAR AÇISINDAN BİR SORGULAMA

Arş. Gör. Mustafa Cankurt Kurt.....59-81

ÇEVİRİMİÇİ ALIŞVERİŞİN DÜNÜ, BUGÜNÜ, YARINI

Zeynep Uylaş.....83-105

TERÖR-İDEOLOJİ İLİŞKİSİ VE ZEYTİNDALI HAREKÂTINA BATI MEDYASININ BAKIŞI

Mert Küçükvardar - Arş. Gör. Alaattin Arslan.....107-126

REEL GERÇEKLİKTE SANAL GERÇEKLİĞE GEÇİŞ BAĞLAMINDA HABERİN GERÇEKLİĞİ MANİPÜLE ETMESİ VE SİNEMADA GERÇEKLIK ALGISI

Tuğba MUTLUER.....129-140

DİJİTAL VATANDAŞLIK: KATILIMCI DEMOKRASİ KURAMINA AKTÜEL BİR KATKI

Şevki IŞIKLI.....143-161

EDİTÖRÜN NOTU

Her şeyin gittikçe daha çok dijitalleştiği bir süreç yaşamaktayız. Dijitalleşme ve sanallaşma tümüyle özel bir süreç ve biz buna tanıklık etmekteyiz. Akademik ve bilimsel çalışmalar, dijitalleşme sürecinin hem aktörleri hem de anlatıcıları rolünü üstlenmiş durumda. **ISophos Dergisi**, bu aktörlerin samimi bir yardımcı olma, aktörlerin yolculuğuna eşlik ve rehberlik etme niyetindedir.

ISophos Dergisi bu süreçte kendisine iki misyon tayin etmiştir. Birincisi; bilişim teknolojilerinin bu eşsiz serüveninin hikayesini anlatmak, ikincisi; insanlığın geleceğine ışık tutmak. İlk misyonu için tam olarak neler olup bittiğini bilmek gerekir. Felsefe, dışarıdan ve kuşatıcı bir bakış açısıyla bilim ve teknolojide, bütün bu olup bitenlerin ne anlama geldiğini ortaya koymak için bize lazımdır. Bu çağda felsefenin alternatifi yoktur, üstelik felsefe gündelik yaşamdan ticaret ve siyasete, ilişkiler ve duygulara kadar her şeyi kuşatmaya başlamıştır. **ISophos Dergisi**, bilişim teknolojileri ve bilimsel gelişmelerin önümüze serdiği hız, karmaşa ve dinamizm içindeki “sophos”u yani “bilgeliği” amaçlamaktadır.

Elinizdeki nüsha, yılda iki sayı olarak yayınlanması planlanan **ISophos Dergisi’nin** ilk sayısıdır ve birçok yazar ve hakemin özenli ve özverili emeklerinin ürünlerini içermektedir. İlk sayıda bilişim, internet ve sosyal medya alanlarında, biri çeviri olmak üzere toplam sekiz makale yer almaktadır. Yayın kurulu, hakemler ve yazarların işbirliğiyle hazırlanan bu ilk sayıyı okurken içinde bulunduğumuz zamanın kaygıları için bilimin ve felsefenin ortak tesellisini duymaya hazır olmalıyız.

ISophos Dergisi’nin ikinci sayısı Aralık 2018’de yayınlanacaktır.

Doç. Dr. Şevki İŞIKLI

ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi

ISophos: International Journal of Information, Technology and Philosophy

Yıl/Year: 2018 • Sayı: 1

SUÇ OLGUSUNUN DEĞİŞEN YÜZÜ: SİBER SUÇLAR

CHANGİNG FACE OF THE PHENOMENON OF CRİME: CYBER CRİME

Mert Küçükvardar

*Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstisüsü
Bilişim ABD // mertkvardar@gmail.com*

Anahtar Kelimeler:

Siber Evren, Siber
Âlem, Siber Suçlar,
Bilişim Hukuku, Siber
Güvenlik.

Özet

Siber suçlar dünyayı sarsan küresel bir sorundur. “Siber” sözcüğü “bilgisayarların, iletişim teknolojilerinin ve sanal gerçekliğin kültürüyle ilişkili” olarak tanımlandığı için çok geniş bir alanı kapsar. Ayrıca internet üzerinden gerçekleşen geleneksel suçları da içerir. Bu nedenle siber suçlar, suç dünyasındaki en yeni ve en karmaşık sorunlarını içerisinde barındırır. Artık süper güç olarak tanımlanan ülkeler savunma yatırımlarının birçoğunu siber alana yapmaktadır. Siber saldırılarla, seçimlere müdahale edilebildiği, şehirlerde büyük elektrik kesintilerinin gerçekleştirilebildiği ya da iletişim sistemlerinin çöktürülebildiği görülmektedir. Teknolojinin ve buna bağlı olarak internetin çok hızlı şekilde ilerlemesi bilişim alanında yaşanan suçları arttırmaktadır. Dünden bugüne, insanların eylemlerini kontrol altına alan, düzenleyen kolluk kuvvetleri ve çeşitli yasalar mevcuttur ancak siber ortamda kontrol, geleneksel ortama göre oldukça farklıdır. Kontrolün oldukça zor olması dünyanın birçok yerindeki hükümet ve kuruluşların siber alandaki suçların önüne geçilmesi ve etkin uygulamaların ortaya koyulması için gösterdikleri çabayı zorlaştırmaktadır. Siber hırsızlar artık sosyal medya gönderilerini incelemek, GPS’leri kullanmakta ve hatta ebeveynlerin çocuklarını gözlemlemek için yerleştirdiği bebek monitörlerine bile sızabilmektedirler. Bugün sanal dünyayı kullanan tüm bireyler siber hırsızların hedefindedir.

Sanal ortama bağılı banka hesapları ya da bilgisayar sunucuları güvende değıil ve hiçbir zaman da olmadı. Teknolojiye bağımlılık Şimdi siber hırsızlar tarafından bir nimet olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu alana yönelik bilgi havuzunun geniŐletilip aynı zamanda güncel tutulması önemlidir. İnternette gerçekleşen olayların ışık hızıyla meydana geldiği de düŐünülürse etkin ve gl savunma sistemlerinin inşa edilmesi, konu hakkında farkındalık ve bilinç oluŐturulmasının ne kadar önemli olduğu görülecektir. Bu makalede içerik analizi yönteminden hareketle, bilişim teknolojilerinin kötüye kullanılmasıyla ortaya çıkan siber suç ve buna bağılı kavramlar ile bu suçun etkileri irdelenmiŐtir. Elde edilen bulgular çerçevesinde siber suçlara yönelik uluslararası hukuk boyutunda daha kapsamlı düzenlemelerin yapılması ve her geçen gün etkisini arttıran siber suç olgusu üzerine farklı araştırmaların ele alınmasına yönelik tavsiyelerde bulunulmuŐtur.

Keywords:

CyberWorld,
Cyber Space, Cybercrimes, IT Law, Cyber Security.

Abstract

Cybercrime is a global problem that affects the world. The term “cyber” contains a very broad area and related to computers, communication technologies and virtual reality culture. It also includes traditional crimes on the Internet. On account of this cybercrime, It contains the latest and most complex problems in the criminal world. Countries such as United States of America and Russia have been making the most of their defense investments in cyberspace. We witness massive cyber attacks for example, interfering with elections, major power failures in cities, or collapsing communication systems. The rapid progress of technology and the Internet shift the world and communication system. For long years, we have law enforcement agencies and various laws to control, regulate the actions of people, but in the

cyber environment control is quite different from the traditional atmosphere. Governments and organizations struggle to put forth effective practices to control cybercrime. We are now facing side effect of technology. The cyber thieves are watching our social media post, using our GPS and even hacking the baby monitors you put in to watch our kids. Today we are all aimed at cyber thieves. Our bank accounts or computer servers are not safe as it never been. Our technology addiction is now seen as a blessing by the cyber thieves. Therefore, the pool of information on cybercrime should be expanded. It is important to create an effective consciousness against cybercrime in the light of events taking place on the Internet. Content analysis technique was used in this study. Cybercrime and its related concepts and the effects of these crimes arising from the abuse of information technologies have been examined. In the framework of the findings, more comprehensive regulations on cybercrimes should be made in terms of international law. There have also been recommendations for handling different research on the cybercrime phenomenon.

1. GİRİŞ

Bilişim; elektronik cihazlar yardımıyla bilginin belirli bir düzen içerisinde gerçekleştirilip, işlenmesidir. Özellikle sosyal ve davranış bilimlerine göre daha yeni bir alandır. Bu yeni alan yaşadığımız dünyanın sınırları genişletmektedir. Artun'a göre günümüz dünyası, bir bilim ve teknoloji dünyasıdır. Bilgi patlaması, bilimsel ve teknolojik alanda kaydedilen hızlı değişme ve gelişmeler nedeniyle günümüz, bilişim çağı olarak kabul edilmektedir. Bilişim düşüncesinin yaygınlaşması ve bilgisayar kullanımının artması beraberinde zihniyet değişimini de getirmektedir (Artun, 2005, s. 321). Bilgi akışındaki hızlı dönüşümlere uyum sağlayabilmek amacıyla bilişim bilincinin oluşturulması kaçınılmazdır.

İnsanoğlu, dünya üzerinde var olduğu günden bu yana içinde bulunduğu çağın özelliklerine göre iletişim araçlarını kullanmıştır. Bu kimi zaman resim, kimi zaman yazı olarak görülmüştür. Günümüz söz konusu olduğunda ise bu iletişim araçları, teknolojik araçlarla daha güçlü ve yaygın bir duruma ulaşmıştır. Bilgisayarı olan ev sayısı artarken, internet kullanımı da buna bağlı olarak artış göstermiştir (Keskin, 2012, s. 4). Tarihsel olarak yerleşik toplum düzeninden sanayi toplumuna evrilen insanoğlu artık kendine yeni bir yön belirleyerek bilgi toplumu olma yolunda ilerlemektedir. Fakat bunu yaparken geçmişe bakıldığında çok daha hızlı bir evrimden söz etmek mümkündür. Bu

evrimde yaşanan hızlanmanın en önemli nedeni kuşkusuz bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerdir.

1950'li yıllarda icat edilen transistör, ardından geliştirilen mikro işlemciler, yarı iletken bellekler ve lazer teknolojisi, günümüzde kullanıma sunulan kişisel bilgisayarların temelini oluşturmaktadır. İşte o yıllarda geliştirilen bu teknolojiler şimdilerde ifade edilen bilgi toplumunun kaynağını oluşturmaktadır. Ancak süreç belirli problemleri içerisinde barındırmaktadır. Özellikle sanayi toplumundan bilgi veya sanayi ötesi topluma geçiş aşamasında da belli sıkıntıların yaşanıyor olması kaçınılmazdır (Ceyhun, 1997). Günümüzde ise bu sıkıntıların azaltılması kuşkusuz bilişimde yaşanan ilerlemeler ve bilgiye yönelik ilginin artmasından kaynaklanmaktadır. Naisbitt ise daha sonraki bölümlerde bahsedilecek olan olumsuz etkilere yol gösterici nitelikte bir söylemde bulunur ve teknolojinin bize görünmeyen bir darbe indirdiğini ifade eder:

“Teknolojinin baştan çıkarıcı keyifleri ve vaatleri ile zehirlenmiş bir halde teknolojinin yol açacağı sonuçlara sırtımızı dönüyoruz ve geleceğin neden güvenilmez görüldüğüne hayret ediyoruz. Çok azımız teknolojinin yaşamlarımızda sahip olduğu (veya olması gereken) yer, her şeyden öte teknolojinin ne olduğu konusunda tam bir anlayışa sahibiz. Teknolojiye sanki doğa kanunu gibi özel bir statü, günlük yaşamları geliştirici deneyimlerimiz, hatta doğal dünyayı giderek daha sofistike hale gelen yazılımlarla yönetmek için mutlak bir hak tanımaktayız. Biz bağlanmak, çevrimiçi olmak, çalıştırmak, çıkmak ve sonunda parçaları toplamakla meşgulken teknoloji ekonomimize darbe indirmeye doğru ilerlemektedir. Bir şeylerin doğru olmadığını hissediyoruz ancak ne olduğu üzerine parmak basmıyoruz” (Naisbitt, 2004, s. 11):

Sınırların tek bir tıklamayla aşıldığı ve genellikle herhangi bir izne gerek duyulmadan saniyelerden daha kısa bir sürede sorunları aşan pek çok teknolojinin gölgesinde, bilişim teknolojileri bireyleri interaktif bir karar verici haline getirmiştir. Sınırlar arası bir olgunun bireylere vereceği zararın ise yalnızca ulusal mevzuatlarla giderilmesi ve zararın sorumlusunun sadece ulusal yasalarla takibi elbette mümkün değildir. Teknolojilerin sağladığı imkânları suç olgusu ile birleştiren suçluların ise adalete teslimi ortak ve birbiriyle uyumlu yasalarla mümkündür. Bilişim suçları ile ilgili olarak, ülkeler tarafından atılan pek çok olumlu adımın birbirinden bağımsız ve farklı uygulamalara dönüşmesi bu olumlu gelişmeleri gölgelemektedir. Çalışmada siber suçlar ve bu suçların

çeşitleri yönelik incelemeler ile ülkelerin attığı, bahsi geçen birbirinden bağımsız düzenlemeler nedeniyle bir karmaşıklık olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla konunun açıklanmasına yönelik belirli sınırlılıklar mevcuttur. Öncelikle ülkemizdeki bilişim hukuku ve adli bilişim konularıyla ilgili bilgilerin ortaya koyulması önem arz etmektedir.

2. Türkiye’de Bilişim Hukuku

Yeni teknolojiler yeni suç olanakları yaratmaktadır. Dolayısıyla siber suçları geleneksel suç faaliyetlerinden ayıran temel fark nedir? sorusu akılları karıştırılmaktadır. Aslına bakıldığında temel fark; suçların dijital ortamda işlenmesidir ancak tek başına teknoloji, farklı suç eylemlerini kapsamamaktadır. Dolayısıyla temel bir ayırım için bir yetersizlik durumu söz konusudur. Artık suçlar, sahtekârlık, fikri mülkiyet hırsızlığı, kimliklerini kopyalamak veya bir kimsenin mahremiyetini ihlal etmek için bir bilgisayardan ziyade farklı şeylere ihtiyaç duymaktadır.

Yeni şeylere duyulan ihtiyaçların ışığında bilişim hukuku sürekli güncellenmesi gereken bir alandır. Bu bağlamda bilişim suçlarına yönelik ülkemizde çeşitli kanunlar mevcuttur. Yeni Türk Ceza Kanunu’nda işlenen bilişim suçlarına yönelik maddeler şu şekildedir:

“Kişilere karşı suçlar” kısmının dokuzuncu bölümünde ‘özel hayata ve hayatın gizli alanına karşı suçlar’ başlığı altında m. 135 ‘kişisel verilerin kaydedilmesi suçu’, m. 136 ‘kişisel verileri hukuka aykırı olarak verme veya ele geçirme suçu’, m.138 ‘verileri yok etme suçu. ‘Topluma karşı suçlar’ kısmının onuncu bölümünde ‘bilişim alanında suçlar’ başlığı altında m.243 ‘hukuka aykırı olarak bilişim sistemine girme veya sistemde kalma suçu’, m.244/1-2 ‘bilişim sisteminin işleyişinin engellenmesi, bozulması, verilerin yok edilmesi veya değiştirilmesi suçu’, m.244/4 ‘bilişim sistemi aracılığıyla hukuka aykırı yarar sağlama suçu’, m.245 ‘banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması suçu” (YTCK, 2014):

Görüldüğü üzere ceza kanununda yer alan suçlar, kişisel hayata müdahale edilmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunların yanı sıra YTCK’da bilişim sistemleri aracılığıyla işlenebilecek ancak yalnızca bilişim suçu olarak nitelendirilemeyecek suç tipleri de bulunmaktadır:

“Bilişim alanında suçlar bölümünde ilk olarak 243. maddede ‘hukuka aykırı olarak bilişim sistemine girme veya sistemde kalma suçu’ düzenlenmiştir. YTCK’da yer alan bu maddeyle, yasa koyucu ‘bir bilişim sisteminin bütününe veya bir kısmına, hukuka aykırı olarak girme veya orada kalmaya devam etme’ eylemini suç tipi haline getirmiştir.”

Avrupalı devletlerin bilişim suçlarını düzenleme zamanlarına bakıldığında, Türkiye’nin bu alana adaptasyon konusunda biraz geç kaldığı söylenebilir. Bilgisayar sektörünün 1990’lı yıllarda yakaladığı büyüme trendine yönelik ülkemizde ilk tepki 1991 yılında yapılan düzenlemelerle gelmiştir. Modern anlamda 2004 yılında baştan sona yenilenen Türk Ceza Kanununun bilişim alanında suçlar kısmı da bilhassa Avrupa Siber Suç Sözleşmesi’ne paralellik sağlamak amacıyla yeniden düzenlenmiştir. Günümüzde ise son dönemde yaşanan hukuksal değişimler, TIB’e tanınan yetkilerle birlikte, devletin internet üzerinde kontrol ve yasakları artmıştır. Siber suçlarla mücadele etmek için Avrupa Birliği de siber güvenlik stratejisinin bir parçası olarak mevzuatlar uygulamakta ve operasyonel işbirliğini desteklemektedir. Avrupa Komisyonu, Ocak 2013’te faaliyete başlayan EC3’ün geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. EC3, AB içindeki siber suçlara karşı mücadelede etmeyi amaçlamakta ve üye devletlerin siber suç araştırmalarını desteklemek için Avrupa siber suçları uzmanlarını bir araya getirmektedir.

3. Adli Bilişim Kavramı

Adli Bilişim (*Computer Forensics*), hukuki ya da cezai bir soruşturmada dijital kanıtların elde edilmesi, analizi ve kullanım süreçlerini içeren bir olgudur. Kanıtların kaynağı olarak bilgisayarlarla sınırlı değildir. Dijital dosyaları depolayabilen herhangi bir ortam ya da araç adli bilişim araştırmacısı için potansiyel bir kanıt kaynağıdır. Bu nedenle, adli bilişim aynı zamanda dijital dosyaların incelenmesi üzerine yoğunlaşır. Bu işle uğraşan bireyler olay yerinde bulunan delilleri, niteliklerine uygun bilim alanlarının verilerine göre, laboratuvar ortamında inceleyip bilimsel ve teknik sonuçlar çıkarabilen gerekli teknik ve hukuki bilgiye sahip uzmanlar olarak nitelendirilmektedir. Bu uzmanlar aynı zamanda gerektiğinde olay yerinde bulunup olay yeri inceleme görevlerini üstlenmek, delillerin ön değerlendirmesini yapmak veya olay yeri inceleme görevlilerine danışmanlık yapmakla görevlidirler.

Bilişim aygıtlarının tüketiciler tarafından özellikle 1990'lardan itibaren yoğun şekilde tercih edilmesiyle siber suçlarda artış başlamıştır. Bu gelişmelerin ışığında bilgisayarlara yönelik yeni yasalar çok geçmeden yürürlüğe girmiştir. Bilgisayarlara yönelik suçları içeren ilk yasa tasarısı 1978 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde kabul edilmiştir. Yasanın içeriği bilgisayar sistemlerinde yer alan bilgilerin izinsiz bir şekilde değiştirilmesi ya da silinmesini kapsamıştır. İlerleyen dönemlerde suçlarda görülen artış beraberinde çeşitliliği de getirmiştir (Hafner, 1996, s. 186). 2000'den itibaren bilişimle ilgili temel oluşturmaya yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır bu amaçla Amerikan federal soruşturma bürosu (FBI) tarafından adli bilişim laboratuvarları kurulmuştur. Ülkemizde ise 2005'den itibaren kurumsal olarak özel şirketler tarafından danışmanlık hizmetleri verilmeye başlanmıştır. Siber suçları geniş bir çerçeveden ele almak için konunun teknoloji ve kullanıcı boyutundan da incelenmesi gereklidir.

4. Sınırları Ortadan Kaldırma Yarışında Bitiş Çizgisi Olmayan Teknolojiler

İnsanlık tarihi daha önce pek de eşine rastlanmamış bir hızda ve enformasyon teknolojilerinin gölgesinde ilerlemektedir. Yirminci yüzyıl, bilim ve toplum arasındaki ilişkide kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Birinci Dünya Savaşı'nda önemli bilim adamları askere alınmış ve çoğu siperlerde ölmüştür. II. Dünya Savaşı'nda ise durum değişmiş ve bilim adamları ülkelerinin savaşta ciddi kazanımlar elde etmelerine yardımcı olmuştur. Sonraki yıllarda hükümetler teorik araştırmalardan yola çıkarak endüstri, tarım ve tıp alanında pratik geliştirmeler yapılabileceğine inanmaya başlamaktadır. Bu inanç, antibiyotiklerin keşfi ve nükleer fiziğin atomik silahların üretimine uygulanması gibi gelişmeler tarafından desteklenmiştir. Geçmişle kıyaslandığında teknolojiyle ilişkilerimizin bugün daha keskin ayrımlarla ifade edilebildiği söylenebilir. Bu noktada, bu yeni teknolojilerin neyi ifade ettiği ve modernizme ait olan hangi dinamikleri değiştirdiği ya da ortadan kaldırdığı sorusu önem kazanmaktadır. Ayrıca bu yeni enformasyon teknolojilerinin çok hızlı bir şekilde insanların hayatlarında vazgeçilemez konuma gelmelerinin nedenlerini anlayabilmek önemlidir. Zira teknolojilerin insanların hayatlarına katmayı vaat ettiği şeylerle birlikte tehditleri de yakından incelenmesi gereklidir (Güven, 2008, s. 69).

Teknolojiyle olan ilişkilerin karmaşıklığı üzerine çözümlenelerde bulunan Naisbitt'e göre, teknolojiyle ilişkilerimizde kutuplardan ziyade bilinçli bir teknoloji şuurunun oluşturulması ve bu şuura göre teknolojiyle ilişkilerimizin, seçimlerimizin oluşması gerekmektedir. Naisbitt'in "bilinçli teknoloji" şuurun-

dan bahsettiği şey özetle şudur:

“İnsan hayalinin yaratıcı bir ürünü olan teknolojinin, kültürel gelişmenin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve yeni teknolojiler yaratma isteğinin esas olarak içgüdüsel olduğunu kabul etmektir. Ama aynı zamanda da, insanlığımızı kanıtlamak için işimizde ve yaşamlarımızda teknolojiyi ne zaman geri plana atacağımızı bilmektir. En iyi açıdan bakıldığında teknolojinin insan yaşamını desteklediğini ve geliştirdiğini, en kötü açıdan bakıldığında da yabancılaştığını, izole ettiğini, yozlaştırdığını ve yıpratıldığını kabul etmektir. Teknolojiyi ne zaman ortaya çıkaracağını ve ne zaman kapatacağını bilmektir” (Naisbitt, 2004, s. 19).

Teknolojide görülen hızlanmalar devam ettikçe ve makineler geliştikçe insana olan ihtiyaç azalmaya başlamıştır. Gelecek yıllarda, gazeteci, ofis çalışanı ve hatta bilgisayar programcıları robotlarla, akıllı yazılımlarla yer değiştirecektir. İlerleme devam ederken, mavi ve beyaz yakalı işçiler de bu değiştirmeden nasibini alacaktır. Ancak insanı ikinci plana iten teknolojilere olan inanç pek de kaybolacak gibi gözükmemektedir. Naisbitt konuyla bağlantılı olarak, inanç düzleminde ve teknolojiyle olan ilişkilerimizde değişik duygulanımlardan bahseder:

“Bir an teknolojiden korkuyoruz, bir an gelişen gücüne hayran oluyoruz. Bir gün rakiplerimizin veya birlikte çalışıklarımızın gerisinde kalma korkusu ile gönülsüzce kabul ediyoruz, ertesi gün ise yaşamımızı veya işimizi daha iyi hale getiren bir şey sağlarsa keyifle sarılıyoruz, sonra da bize yardımcı olmadığında hayal kırıklığına uğramış hissediyor ve rahatsız oluyoruz. Çoğumuz için teknoloji nötr olmaktan çok uzaktır. Teknolojiyle belli bir derecede hem korkuyu hem tapınmayı kapsayan büyük ölçüde inelenmemiş bir ilişki yaşamaktayız” (Naisbitt, 2004, s. 19).

Toplumda yaşayan bireyler olarak teknolojide yaşanan çok hızlı değişimlere yönelik yaşadığımız karmaşık duygular, teknolojinin hayatımıza getirdiği olanakların yanı sıra ortaya çıkardığı olumsuz durumlar da mevcuttur. Kuşkusuz bunların arasında en sık karşılaştığımız olgu siber suçlardır.

5. Yeni Bir Suç Türü: Siber Suç

Teknolojinin günlük hayatta kullanımı artık bir kolaylık ve tercih meselesinin ötesine geçip zorunluluk halini almaya başlamıştır. Hayatın internet ile

bahsi geçen ölçüde bütünleşik hale gelmesi insanları yalnızca teknolojiye daha fazla bağlamakla kalmamış aynı zamanda kişisel bilgilerin bu ortamda daha fazla yer almasına yol açmıştır. Bilgilerin sanal alanda giderek daha fazlaşması insanları aynı ölçüde tehlikeye yöneltmiştir. Benzer şekilde kamu kurumlarının veri tabanlarında yer alan gizli bilgilerden, enerji santrallerine, su dağıtım şebekelerinden, iletişim ağlarına kadar birçok kamu kuruluşu ve hizmeti de tehlike altında kalmıştır. Siber alandaki tehdit, tehlikelerin fazlalığı ve bunların sonuçlarının ne denli büyük olabileceği konusu, göz ardı edilemez bir gerçeklik halini almıştır.

Bilgisayar ve iletişimin birlikteliğinden doğan bilişim çağında birçok kavram insanların hayatına girmiştir. Daha çok yabancı kaynaklı kaynaklardan dilimize uyarlanan çok sayıda siber suç kavramı mevcuttur. Bunlardan en temel olan *siber (cyber)* kelimesi, bilgisayar ve iletişim ağlarına yönelik, onları betimlemek için kullanılan bir sözcüktür. Çok sayıda metinde karşılaşılan *siber alan (cyberspace)* kelimesi ise farklı şekillerde de olsa birbirleriyle etkileşim halinde olan sistemlerin ve insanların oluşturduğu alanı ifade etmek için kullanılır (Klimburg, 2012). *Siber suç (cybercrime)* kelimesi ise “yasadışı olan ya da belirli taraflarca yasa dışı sayılan ve küresel elektronik ağlar aracılığıyla yürütülebilen faaliyetler” olarak tanımlanabilmektedir. Ayrıca suçun yasalar tarafından açıkça yasaklanmasının dışında bir de gayri resmi sosyal normları içeren ve istenmeyen, sakıncalı addedilen davranışları içeren bir yapısı da söz konusudur.

Tanımın kapsadığı geniş alan siber suçların değişik şekil ve içeriklerde olabileceğini ve klasik suçların siber alan ile farklı biçim ve yoğunlukta temas edebileceğini ima etmektedir. Esasında teknolojideki gelişiminin tahmin edilemezliği de böyle geniş bir tanıma zaruri kılmaktadır (Hekim & Başbüyük, 2013, s. 136). Bilişim suçlarının ne olduğu ve bunun tanımı konusunda, farklı tanımlamalar yapılmakta ve ortaya birbirinden farklı açıklamalar çıkmaktadır. Özellikle bir taraftan gelişen teknoloji karşısında bilgisayar suçlarındaki teknik ve yöntemlerin sürekli nitelik ve şekil değiştirmesi, diğer taraftan konunun hem hukuki hem de cezai yanının bulunması herkesin üzerinde birleşeceği bir tanım yapılmasını zorlaştırmaktadır. Ancak, konuya ilişkin tanımlar ne kadar çeşitli olursa olsun temelde üç görüşten hareket edilmektedir. Bunlardan birincisi aynı zamanda en eski ve popüler olanı bilgisayar suçları ne şekilde açıklanırsa açıklansın, genelde bu suçlar ekonomik suçlar kategorisi içinde yer almaktadır. Avrupa Topluluğunun çeşitli çalışmalarında (12 Şubat 1981 tarihli ekonomik suçlar hakkındaki rapor ve 1989 tarihli bilgisayar suçları hakkındaki rapor gibi) bilgisayar suçlarının, ekonomik

suç teşkil ettiğini açıklamaktadır (Yücel, 1992, s. 4).

Bazı görüşlere göre siber suç olgusuna daha basit bir bakış açısıyla bakılmakta ve bilgisayar teknolojilerini kullanabilen bireylerin ortaya çıkardığı suiistimal davranışları olarak değerlendirilmektedir. Zira günümüzde siber suçlara yönelik anlayış genellikle bu yöndedir. Aynı zamanda gelişen teknolojiler ve ortaya çıkan farklı araçlar nedeniyle siber suç tanımının, içeriklerinin eskimesi gibi durumlar olaya bütüncül bir açıdan bakılamamasına yol açmaktadır. Bu nedenle siber suçlar daha geniş bir çerçevesinden tanımlanmalı, hukuki ve cezai düzlemde daha açık şekilde ortaya koyulmalıdır. Bu bağlamda Avrupa Topluluğunun 1983 yılında Paris'te gerçekleştirdiği toplantıda geniş bir tanım ortaya koyulmuştur. Bu tanıma göre, siber suçlar, bilgisayar ve benzeri araçlar aracılığıyla bilgilerin bir sistemden gayri kanuni, yetki dışı ve gayri ahlaki olarak aktarılması davranışlarını içermektedir. Yapılan tanım diğerlerine nazaran olayın hukuk, meslek ahlakı, ekonomik, toplumsal boyutlarını da içermesi bakımından geniş bir kesimi temsil etmektedir (Yücel, 1992, s. 4-5).

İletişim dünyasında birçok faaliyet siber ortamda yürütülmektedir. Temelde küresel çapta birbirine bağlanmış makinelerden oluşan bir ağı tanımlayan bu kavram, bilişim dünyasının en önemli parçası olarak kabul edilmektedir. Farklı kavramlarla birlikteliği olan siber ortama yönelik ilk literatür bilgisine 1980'li yıllarda William Gibson'un kaleme aldığı bilim kurgu romanında rastlamak mümkündür. Gibson, "*siber uzay*" (*cyberspace*) adını verdiği bu kavramda birbirine çeşitli nedenlerle bağlanmış bir ağda bulunan insanlara yönelik göndermede bulunmaktadır. Özellikle küresel çağda siber ortamda oldukça fazla vaka meydana gelmektedir. Son dönemlerde popülerlik kazanan *derin ağ* (*deep web*) gibi internetin daha alt katmanı olan ortamlarla birlikte siber suçlar, gelişim ve dönüşüm göstermiştir.

Gelişim ve dönüşümün ışığında siber ortamı oluşturan bilişim teknolojileri, saldırılarda önemli bir araç olarak kullanılabilir. Saldırıları, hackerlar aracılığıyla kişisel menfaat veya internet mafyasına hizmet etmek için yapılabilmektedir. Haktivist gruplar, saldırılarını siyasi hedeflerine propaganda yapmak, seslerini duyurmak ve dikkatleri üzerlerine çekmek için yapmaktadır. Devlet destekli saldırılarda ise hedef ülkenin siber ortamına müdahale etmek, ekonomik zarar vermek ve gizli bilgilerini ele geçirmek amaçlanmaktadır. Siber ortamda yaşanan saldırılarla genellikle başkalarına zarar vermek amaçlanmıştır ve bu durum ulusal güvenlik sorunu haline gelmiştir (Kara, 2013, s. 5). Bu güvenlik sorunları ile mücadele için "Adli Bilişim" konusu

günümüzün olmazsa olmazları arasına girmiştir. Dijital delillerin mahkeme ve soruşturma birimlerince delil niteliği taşıyabilmeleri için belirlenen kurallara uygun bir şekilde toplanıp, muhafaza edilip, uygun koşullarda incelenmesi gerekmektedir. Adli bilişim de dijital delillerin soruşturma birimi için hazırlanması ve sunulmasında, bütünlük ve güvenilirliğinin sağlanması hususunda oldukça önemli görevleri üstlenmektedir.

6. Siber Suçların Gelişimi

Siber suçların gelişimi, bilişim teknolojilerinin ve özellikle de internetin gelişimine denk bir şekilde ilerlemeye göstermiştir. Siber suçların görülmesi ve potansiyel suçluların artması, suçlu profillerinin çoğalması, konuya daha fazla önem verilmesini gerekli kılmış ve gözlerin bu alana çevrilmesine neden olmuştur. Geçtiğimiz yüzyıl içerisinde insanoğlunun keşfettiği bilgisayarları ve elektronik eşyaları birbirine bağlama (internet olgusu) fikri bizlere hem görsel, hem işitsel hem de etkileşimli bir haberleşme, bilgi yayma, bilgiyi araştırma, bunun üzerinden para kazanma, sanal ortamda alışveriş yapmayla birlikte para harcama imkânı vermiştir (Demirbaş, 2005, s. 264). Bu düşünce aslında yeni bir dönemin işaretidir ve “Sanayi Çağı” yerini “Bilişim Çağına” bırakmıştır. Yeni bir çağ dememizin sebebi ise toplumda meydana gelen köklü değişimler ve ekonomik alandaki etkileşimdir. Bilişim çağında sınırların çok da önemsenmediği ve bilginin hızlı, özgür şekilde paylaşıldığı sanal ortamlardaki araçlar, günümüzde birbirleriyle sıkça etkileşim içerisinde olan farklı ırkların, dillerin, kültürlerin ve çeşitli isteklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Siber toplum olarak adlandırdığımız şey aslında reel bireylerin arasında ancak reel olmayan, adeta bir gölge gibi dolaşan siber suçları kapsamaktadır. Bunlar her geçen gün etkinlik ve değişkenliğini arttırmaktadır (Yazıcıoğlu, 1997, s. 76).

Bilişim teknolojilerin büyük bir ivmeyle gelişim göstermesi, boyutlarının ufalması ve ücretlerin düşmesiyle birlikte kullanıcı sayısında görülen artış önemli dinamiklerdir. Bu dinamiklere ek olarak bilgi saklama, işleme ve dağıtma üzerine yoğunlaşan bilişim teknolojileri eski tekniklerin ikinci plana atılmasına yol açmıştır. 90’lı yıllarından ilk çeyreğinden itibaren internet mecrasında görülen gelişme dünyadaki çok sayıda bilgisayarın birbirine bağlanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu bağlantı suç işlemeye meyilli kişi ve grupların bu alanlara doluşmasına, farklı suçların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Durmaz, 2005, s. 76). Sanal ağların resmi kurumlar için olmazsa olmaz bir hale gelmesi bu sistemlerin her an saldırılara maruz kalma riskini arttırmaktadır. Özellikle yakın dönemlerde NASA, NATO ve

benzeri örgütlere yapılan saldırılar sonucu sistemler ciddi zarar uğramıştır. Bazı büyük bilişim kuruluşlarına ait siteler ise kullanılmaz hale gelmiştir.

7. Elektronik Ağdaki En Yaygın Suçlar

Siber suç, hızla büyüyen bir suç alanıdır. Her geçen gün daha fazla suçlu, fiziksel ve sanal olarak sınır tanımayan, ciddi zararlara neden olan ve dünya çapındaki potansiyel kurbanları barındıran İnternet'in hızını, rahatlığını ve gizliliğini kullanmaktadır. Bu nedenle bilgisayar korsanlığı popüler tanımlar olarak, teknolojinin farklı tarzda içeriğe müdahale edici olarak kullanılması (*hack*) ve bunu yapan kişi (*hacker*) üzerinden tanımlanmaktadır (Tim Jordan, 2004, s. 6). Yaygın kullanılan şekliyle *bilgisayar korsanlığı* yetkisiz erişim sağlamak amacıyla bir sistemin güvenlik tedbirlerini etkisiz hale getirmeye çalışmak olarak tanımlanmaktadır (Hekim & Başbüyük, 2013, s. 142).

Siber suçlardaki yeni eğilimler çoğu zaman oldukça yıkıcıdır ve küresel ekonomiye tahmini maliyeti milyarlarca doları bulmaktadır. Geçmişte siber suçlar çoğunlukla bireyler veya küçük gruplar tarafından işlenmiştir. Bugün, son derece karmaşık siber suçların ve suçluların yer aldığı ağlarda, şimdiye kadar görülmemiş bir oranda suç işlemek için gerçek zamanlı olarak bireylerin bir araya geldiği görülmektedir. Suç örgütleri, faaliyetlerini kolaylaştırmak ve kârlarını en kısa sürede maksimize etmek için giderek internete yönelmektedir. Suçların kendileri, hırsızlık, dolandırıcılık, yasadışı kumar, sahte ilaçların satışı gibi çeşitlidir. Ancak suçlar, çevrimiçi sunulan fırsatlara göre çok değişkendir ve bu nedenle hedef aldığı kitleye daha zarar verici niteliktedir.

Günümüzde çoğu adli vakada bilişim araçlarına rastlamak mümkündür. Durum böyle olunca adli bilişim alanında karşılaşılan konu çeşitliliği de artmaktadır. Adli bilişim alanında olayın konusuna göre değişik metotlar uygulanabilmektedir (Ekim, 2013, s. 15). Siber suç işlemeye yönelik farklı isimlerle adlandırılan birçok sayıda teknik bulunmaktadır. En sık şekilde kullanılan belli başlı siber suç yöntemleri mevcuttur. Bilişim dünyasında en çok karşılaşılan suç teknikleri özetlemek mümkündür:

"Çöpe dalma (Scavenging)" veya "Atık toplama" olarak adlandırılan bu yöntem, bilişim sistemlerinde yapılan bir veri girişi ve çıkışı sonrası ortaya çıkan bilgilerin depolanması durumudur. İki tür teknik mevcuttur. Bu kimi zaman çıktı alınan ve daha sonra çöplüğe atılan kâğıt ve benzeri malzemelerin toplanmasıyla elde edilebileceği gibi aynı zamanda bilişim sistemlerinin ha-

fızasında kalan ve silinmiş bilgilerin geri getirilmesi şeklinde de olabilir (Yazıcıoğlu, 1997, s. 159). Özellikle şirketlerde, içeriden ya da dışarıdan her türlü tehditkâr müdahaleyle bu bilgilerin elde edilmesi söz konusu olabilir. Ayrıca ATM cihazlarından yapılan bir işlem sonucu verilen kâğıtların orada bırakılması ve gelişigüzel atılması da gizli bilgilerin elde edilmesine ve daha sonra saldırı amaçlı kullanılabilmesine olanak sağlamaktadır.

Şirketlerde veri döngüsünün mevcut olduğu alt yapı sistemlerine dışarıdan yapılan müdahaleler de söz konusu olabilir. Bu durum verinin dağılım sürecinin takip edilmesi, görsel öğelerin elde edilmesi gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Ayrıca merkeze yönelik yerleştirilen çeşitli cihazlarla iletişim sinyallerine sızılma durumu da görülebilmektedir. (Diffie & Landau, 2008, s. 3).

Bir başka siber suç çeşidi de mitolojideki “Truva atı” hikâyesine benzer niteliktedir. İsmi bu meşhur hikâyeden alan suç çeşidi, bilgisayarlara yararlı bir yazılım izlenimi altında sızarak kişisel güvenliği tehdit etmekte ve sistemde bulunan mevcut programların, dosyaların çalışamaz hale gelmesine yol açmaktadır. Ayrıca dışarıdan takılan diğer sistemlerinden bu zararlı yazılımdan etkilenmesine neden olmaktadır. Özellikle son dönemlerde e-mail yoluyla farklı sistemlere yaygınlık göstermektedir (Diffie & Landau, 2008, s. 4).

Elektronik ağlar vasıtasıyla işlenen diğer bir suç türü de sahteciliktir. Sahtecilik bir şeyin kopyasını gerçekmiş süsü vererek değiştirmek olarak tanımlanabilmektedir (Mobbs, 2003). Bilişim sistemleri aracılığıyla özellikle de basılı materyallerin sahtesini oluşturmak oldukça basit hale gelmiştir. Basılı materyaller üzerindeki sahtecilik, dijital ortama da sıçramıştır. Kimliklerin kopyalanması, başkasına ait kimlik bilgilerinin elde edilmesi ve farklı alanlarda kullanılması sahteciliğin en temel örnekleridir (Chuck Easttom, 2011, s. 11). Bilgisayarda bulunan içeriğin değiştirilmesine yönelik bir müdahale ayrıca “*Veri Dolandırıcılığı*” olarak değerlendirilebilir.

Son dönemin en popüler siber suçu ise “*Phishing*” (*Oltalama*) olarak bilinen yöntemdir. Kavram İngilizce tanımıyla balık tutma anlamına gelen “*fishing*” den türetilmiştir. Siber suçların bir çeşidi olan oltalama da hedeflenen kurbanı belirli bilgi kırıntıları bırakılır ve hedefin bu yemi yutması beklenir. En bilinen örneği sahte e-mail gönderilmesi sonucu çeşitli bilgilerin elde edilmesidir. Gmail ve benzeri e-posta hizmetlerinin sayfaları oldukça titiz bir şekilde yeniden tasarlanarak kurbanı gönderilir, kurbanda sahip olduğu mail bilgilerini bu sahte sayfaya girer ve tüm bilgileri siber suçluların eline geçer (Dülger M. , 2014, s. 212).

Siber suçlar oldukça çeşitlidir ve ebeveynlerin internetin güvenliğine yönelik çekinceleri boş değildir. Özellikle sohbet odaları ve kurbanlarını arayan sosyal paylaşım sitelerini kullananlar çoğu kez virüsler ve diğer kötü amaçlı yazılımların saldırılarına maruz kalmaktadır. Örneğin, Mayıs 2000’de “love bug” isimli bir virüsün internette yayılması sonucu, İngiltere ve ABD devlet kurumları da dâhil olmak üzere milyonlarca bilgisayar etkilenmiştir. Bahsi geçen virüsün neden olduğu hasar 7 milyar dolar ile 10 milyar dolar arasında olmuştur.

8. Sonuç

19. yüzyılda sanayi devrimini, 20. yüzyılda bilgisayar devrimini gerçekleştiren medeniyetler, 21.yüzyılda bilgiyi temel alan bilişim devrimini gerçekleştirmektedirler. Suç olgusu ise teknoloji eliyle bir kabuk değişimi yaşamıştır. Bilişim devrimi, çok çeşitli suçların ortaya çıkmasına yol açmış ve geleneksel olarak işlenen suçlar siber alana geçmeye başlamıştır. Bilişim teknolojilerinde son yirmi yılda yaşanan gelişmeler dünyayı birçok yönden etkilemiştir. Bilgi eskiden klasik yöntemlerle elde edilip saklanırken artık bilgisayarlarda hızlı ve yüksek kapasitelerde saklanır hale gelmiştir. Bilişim teknolojilerinin hızlı ilerlemesi sadece insan hayatını kolaylaştırıp insanın yaşam kalitesini yükseltmekle kalmamış aynı zamanda araçların kötüye kullanımını da arttırmıştır. Herkesçe bilinen klasik suçlar, bilgisayarlar marifetiyle daha tehlikeli boyutlarda işlenir hale gelmiştir. Ulusal ve uluslararası alanda yeni suç tipleriyle mücadele edebilmek sadece rutin düzenlemelerle başa çıkılamayacak kadar büyük boyutlara ulaşmıştır. Bilişim teknolojilerinin sürekli değişen ve gelişen doğası gereği yapılan hukuki düzenlemeler bir süre sonra demode olmaya başlamıştır. İnternet ise günden güne hayatımızın önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. Devasa çevrimiçi toplulukların oluşması, ekonomik alışverişlerin yaygınlığı, ibadet biçimlerinin bile sanal alana taşınması siber suçların ulaşabileceği alanları arttırmaktadır. Kamuoyu çoğu zaman siber saldırıların yarattığı sorunlardan haberdar olmasına rağmen, çevrimiçi suçlular farklı yöntemlerle ve yazılımlarla insanlara, sistemlere zarar vermeye devam etmektedir. Siber suçlular, finans alanlarını hedef almaya, siber casusluk yapmaya, virüsleri yaymaya ve sistemleri istila etmeyi sürdürdükçe, siber suçlarla mücadele her daim önemini koruyacaktır.

Hükümetler artık karasal dünyada yer almayan suçlara uyum sağlamak için

mücadele etmekte ancak dünyaya yayılan siber uzay ortamında suçlular her daim yeni olanaklar peşindedir. Toplumun sanal ağlara artan bağımlılığı insanları sistemlerin başarısızlığına ve sömürülmesine karşı daha savunmasız hale getirmektedir. Aynı şekilde, siber suçun ortaya çıkışı kriminologlar, iletişimciler, sosyologlar ve daha çok sayıda bağlantılı disiplinler için zor soruları içerisinde barındırmaktadır. Karasal dünyadaki suçlamalardan elde edilen varsayımlar temelinde (kim, ne, nerede, ne şekilde vs.) suç teorilerini ve açıklamalarını oluşturan araştırmacılar çoğu zaman başarısız olabilmektedir. Uygur medeniyetlerin amacı artık bilişimin nimetlerinden hayatın her alanında sonuna kadar faydalanmaktır. Ve Türkiye asla bu yarıştan geri kalmamalıdır. Çünkü geleceğin en güçlü ülkeleri, en son teknoloji silahlara sahip olan devletler veya sanayileşmiş devletler değil, en yüksek oranda bilgi toplumu olabilmiş ülkeler olacaktır.

Sonuç olarak, siber suçların tüm dünyada bir panik havası oluşturduğu ve bu durumun uluslararası karar mercilerini hızlı bir seçim yapmaya zorladığı bir düzende bilişim hukuku, adli bilişim, siber suçlar ve siber suç tekniklerine yönelik literatür taraması yapılmış, konu Dünya’da ve Türkiye’de yer alan hukuksal düzenlemeler ve çeşitli kavramların da yardımıyla aydınlatılmaya çalışılmıştır. Siber suçlar her geçen gün kendisini yenileyen ve daha fazla araştırılmayı hak eden bir alandır. Bu konuda derinlemesine araştırılma yapılmaması ve gerekli hukuki düzenlemelerin atılmadığı bir ortamda birçok kişi ve kurumun zarar görmesi olasıdır. Özellikle ülkemizde konuya ilişkin atılan adımlara bakıldığında belirli bir hukuki düzlemin tam olarak oturtulmadığı görülmektedir. Her ne kadar Türkiye, AB standartlarını takip etse de özellikle yasalarda siber suçlara yönelik bazı eksiklikler mevcuttur. Temel eksiklikler siber suç çeşitlerinin her gün farklı biçimde ve farklı isimlerle kendini ortaya çıkarmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla gelecekte bu alana yönelik yapılması gereken çalışmalar, seneler içerisinde görülen vaka olaylarının incelenmesi ve farklı kavramlarla ortaya çıkan siber suçlara karşı ne gibi önlemler alınması gerektiğinin ortaya koyulması gibi önemli görevleri üstlenecektir.

9. Kaynakça

- Artun, E. (2005). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kitapevi.
- Bilişim Suçları ve Yeni Türk Ceza Kanunu*. (2014). Ankara: TBMM.
- Ceyhun, Y. v. (1997). *Bilgi Teknolojileri Türkiye İçin Nasıl Bir Gelecek Hazırlamakta*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Chuck Easttom, J. T. (2011). *Computer Crime, Investigation, and the Law*. Cambridge: Course Technology Publishing.
- Demirbaş, T. (2005). *Kriminoloji*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Diffie, W., & Landau, S. (2008). Internet Eavesdropping: A Brave New World of Wiretapping. *Scientific American Magazine*.
- Durmaz, Ş. (2005). *Bilişim Suçlarının Sosyolojik Analizi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetim Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Dülger, M. (2014). *Bilişim Suçları ve İnternet İletişim Hukuku*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Ekim, A. (2013). *Bilişim Suçlarında Sayısal Delillerin Toplanması, Muhafaza Edilmesi, İncelenmesi ve Raporlanması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Güven, S. K. (2008). Yeni Dünya Düzeni İçinde Enformasyon Teknolojilerinin Vaatleri ve Tehditleri. *Boğaziçi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 69-85.
- Hafner, K. (1996). *CYBERPUNK: Outlaws and Hackers on the Computer Frontier, Revised*. Pennsylvania: Simon & Schuster.
- Hekim, H., & Başbüyük, O. (2013). Siber Suçlar ve Türkiye'nin Siber Güvenlik Politikaları. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*(4 (2)), 135-158.
- Kara, M. (2013). *Siber Saldırılar ve Siber Savaşlar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Bilişim Teknoloji ve Hukuku Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Keskin, İ. (2012). *Medya ve İletişim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2548.
- Klimburg, A. (2012). *National Cyber Security Framework Manual*. ATO Cooper-

ative Cyber Defense Center of Excellence Publisher.

Mobbs, B. (2003). *Computer Crime The Law On The Misuse Of Computers and Networks*. <http://www.internetrights.org.uk/briefings/irtb08-rev1-draft.pdf> adresinden alındı

Naisbitt, J. (2004). İnsan ve Teknoloji. CSA Yayın Ajansı.

Tim Jordan, P. T. (2004). *Hactivism and Cyberwars: Rebels with a Cause?* London & Newyork: Taylor & Francis Group.

Yazıcıoğlu, Y. (1997). *Bilgisayar Suçları: Kriminolojik, Sosyolojik ve Hukuksal Boyutları ile*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Yücel, M. (1992). *Bilişim Suçları*. Ankara: Ankara Barosu Dergisi (Y.49).

ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi

ISophos: International Journal of Information, Technology and Philosophy

Yıl/Year: 2018 • Sayı: 1

GELECEĞİN İNTERNETİNE DAİR OLASI GELİŞMELER VE RİSKLER

POTENTIAL DEVELOPMENTS AND RISKS ABOUT THE FUTURE INTERNET

Abdulkadir BÜYÜKBİNGÖL

*Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Bilişim ABD // a3medya@gmail.com*

Anahtar Kelimeler: ÖZET

İnternetingeleceği,
Nesnelerin İnterneti,
Gizlilik, Güvenlik

Kısa bir süre içinde büyük bir hızla gelişen ve yeni bir dünya yapısının ortaya çıkmasını sağlayan İnternet teknolojileri, gittikçe sağlamlaşmaya ve hızlanmaya devam etmektedir. Politika dahil olmak üzere; iletişim, üretim, eğitim, sağlık ve güvenlik alanlarındaki gelişmeler artık İnternet odaklı ilerlemektedir. Geleceğin İnternetinin bir ruh gibi ortamda var olacağı düşünülmekte, bu da her “şey”in bağlı ve birbiri ile bağlantılı olacağı anlamına gelmektedir. Bu durumun olumlu yanları olmakla birlikte, gizlilik ve güvenlik ile ilgili büyük sorunları da beraberinde getireceği var sayılmaktadır. Söz konusu olası tehlikelere karşı gerekli çalışmaların yürütülmesine yardımcı olacağı amacıyla birlikte; Nesnelerin İnterneti (İnternet of Thing-IoT) başta olmak üzere, bu teknolojinin olumlu yanlarından daha verimli bir şekilde faydalanmak için İnternet teknolojilerinin geleceğe dair potansiyelinin bu günden bilinmesinin gerekli olduğu kabul edilmektedir. Literatür taraması yöntemiyle 2020 - 2025 yılları başta olmak üzere, 2050 yılına kadar geliştirilmesi muhtemel İnternet teknolojilerinin araştırıldığı bu makalede, gelecekte her işin, her şirketin ve her bireyin genişleyen İnternetin etkisini hissedeceği sonucu çıkarılmıştır.

Keywords:

Future of the
Internet, Objects of
the Internet, Privacy,
Security

ABSTRACT

Internet technologies that are rapidly developing in a short period of time and enabling the emergence of a new world structure, continue to consolidate and accelerate. Including policy; developments in the fields of communication, manufacturing, education, health and safety are now advancing on the Internet. It is thought that your future's Internet will be in a soulful environment, which means that every "thing" will be connected and interconnected. This is considered to be accompanied by major problems related to privacy and security as well as the positive aspects. Together with the aim of helping to carry out necessary work against possible threats, It is accepted that the future potential of Internet technologies needs to be known in order to benefit from the positive aspects of this technology, especially the Internet of Thing (IoT). In this article, which was investigated by Internet technology which could be developed until 2050, especially 2020 - 2025 by means of literature search, it is concluded that every business, every company and each individual will feel the effect of the expanding Internet in the future.

1. Giriş

Tüm dünya üzerinde yayılmış bilgisayar ağlarının birbiriyle iletişiminden oluşan devasa bir ağ (Karadal, Fulden; Türk, Murat, 2008, s. 67) olan İnternet, kısa bir süre önce insanlığın hizmetine sunulmasına rağmen, büyük bir hızla gelişmekte ve yeni bir dünya yapısının ortaya çıkmasına vesile olmaktadır (Sevim, Şerafettin; Öncel, Mesut, 2002, s. 1). Bilişim dünyasının temel taşı kabul edilen bu teknoloji sayesinde Sağlık, Eğitim, İletişim ve Güvenlik alanları başta olmak üzere hemen hemen her sektörde baş döndüren gelişmeler yaşanmaktadır. Çünkü, "İnternet teknolojisi" sayesinde muazzam boyuttaki bilgi ücretsiz ve her zaman hazır bir şekilde son kullanıcıya ulaşmakta, "mobil cihazlar" ve "ağ"lar vasıtası ile Web'e devamlı bağlı kalınabilmektedir. "Bulut Bilişim" sayesinde ise sonsuz bilgisayar gücü ve depolama alanı bir araya getirilmekte,

gelişmiş araçlar ve uygulamalar çok pahalı olmayan bir şekilde herkesin erişimine sunulmaktadır. Bu olanakları kullanan bilim insanları, eskiden imkansız denilen bazı şeylerin günlük hayatın bir parçası haline getirdiği görülmektedir. Schmidt ve Rosenberg, İnternet hızlandıkça, sağlamaştıkça ve farklı amaçlara hizmet etmeye başladıkça, daha büyük değişikliklerin hayatla nüfuz etmesi de normal karşılanacağını belirtmektedirler. Mesela sanatı çok yakından takip eden biri, müze gezmeye vakit bulamadığında, bilgisayarın başına oturup dünyanın en büyük müzelerini gezip tabloları inceleyebilir; dışarıda duyduğu ve beğendiği bir şarkının ne olduğunu bilmediğinde, telefonu kaldırarak bir tuşa basarak şarkıyı öğrenebilir ve satın alabilir, dünyanın her hangi bir yerinde, herhangi bir cihazdan o şarkıyı dinleyebilmektedir. Diğer taraftan, bir yolculuk planlandığında, telefonda uçağın olduğu gün, havaalanına gidilmesi için ne zaman evden çıkılması gerektiği, uçağın hangi terminal ve kapıdan kalkacağı ve gidilen yerde şemsiyeye ihtiyaç olup olmadığını öğrenmenin mümkün olduğunu 2000’li yılların başında dillendirilseydi dalga geçildiğinin sanılabileceği aktarılmaktadır . Baş döndürücü bu gelişmeler yaşanırken, teknoloji uzmanları ve geleceğe dair öngörülerde bulunan fütüristler ise bilim kurgu filmlerinde izlenen bir dünyayı haber vermektedir. Onlara göre; gelecekte gerçek zamanlı özel sensörlerin kullanılmasıyla, karmaşık vücut sistemlerinin takibe alınıp ölçülmesi kolaylıkla sağlanacak. Tüm bu verilerin toplanmasıyla elde edilecek bilgi sayesinde kişiye göre tasarlanmış sağlık politikaları yürürlüğe girecek (Schmidt, Eric; Rosenberg, Jonathan, 2015, s. 294). Tablet bilgisayarların ve e-kitapların yaygınlaşmasıyla birlikte kitap ve defterler tarihe karışması ile “Artırılmış Gerçeklik” (AG) teknolojisi ile Atatürk’ün, masanın kenarına oturup savaş hatıralarını anlatması gibi, öğrencilerin hem derslik içinde hem de dışında her an yaşayabileceği bu üç boyutlu deneyimlerle öğrenim daha keyifli ve kalıcı hale gelecek (Kaplanseren, 2013). Her devlet kendi İnternetine sahip olacak ve kullanacak. Birçok İnternet devletinin oluşması dünya ekonomisine de ciddi katkılar sağlayacak, yeni sektörler ve yeni iş alanları oluşturulacaktır (Demirkan, 2014).

Dahası; evrensel İnternet hayalinin gerçeğe dönüşmesi ile birlikte “Nesnelerin İnterneti”nin olgunlaşacağı, yani; bağlı buzdolabı, çalar saatler ve diğer çeşitli ev aletlerinin İnternete bağlı olacağı; «gizlilik» konusunda büyük endişelerin oluşacağı (Demers, 2016); robotların oldukça marifetli ve mobil bağlantılı hale geleceği, çevreyi daha iyi algılayacağı, yalnızca fabrika imalathanelerinde değil, depolarda, antrepolarda ve perakende satış yerlerinde boy

göstermeye başlayacakları bildirilmekle beraber; AG teknolojisi ile tüketicilere, ürün ya da hizmeti daha önce hiç olmadığı bir şekilde deneyimleme olanağı sunacağı, sanal bir deneme odasında yeni bir giysi denemek, rengini değiştirmek giysilerin üzerine mücevher eklemek ya da Facebook arkadaşlarının fikrini almak mümkün olacağı ön görülmektedir (Westerman, George; Bonnet, Didier; McAfee, Andrew, 2014, s. 294).

Yeni uygulamalar ve arabirimlerin, kişilerin siber uzayda daha kolay ve sezgisel bir biçimde çalışmalarını sağlayacağı (Schmidt, Eric; Rosenberg, Jonathan, 2015, s. 12), uzaydan dünyadaki ağlara bağlanmayı mümkün kılacak protokoller üzerinde çalışıldığı (On-Yirmi-Beş, 2010) artık bilinmektedir. Gelecekte her yeni sensörün, mikroçipin, verici ve alıcıların, insan hayatına mikro ölçeklerde boyutlar katacağı; uyduların, dronların ve balon sistemlerinin ise makro ölçekli boyutlar katacağı; her işin, her kurumun ve her bireyin genişleyen İnternetin etkisini hissedeceği söylenmektedir. Thomas Frey de geleceğin İnternetini konu edindiği yazısında şu dikkat çekici bilgileri vermektedir:

“2030 yılından itibaren, bir mikro SD kart (veya eşdeğer bir cihaz) 20.000 insan beyni depolama kapasitesine sahip olacak, 2043'te 500 milyar gigabayt depolama kapasitesine sahip olacak. Bu yöndeki eğilimler devam ederse 2050 yılına kadar bir cihaz mikro-SD kart büyüklüğü, tüm insan ırkının beyin depolama kapasitesinin üç katına eşdeğer olacaktır. 20024 yılına kadar, sensör teknolojisi hemen hemen çevremizdeki her yüzeyinden veri akışı yaratması beklenmektedir. Yakında küçük algılayıcılar, mikroçipler ve vericiler yaygın olarak nesnelere yerleştirilecek. Güneş pilleri çatılara basılacak, kaldırım okuyucuları yollara dönecek ve kimlik vericisi, dünya gezginlerinin her yerde güvenlik ve gümrük hatlarından kaçınmalarını sağlayacak. Cihazlar, kablosuz enerji biçiminde ortam gücüne girecek, bu nedenle artık kablolarla veya pillerle sınırlandırılmaya ihtiyaç duymayacak veya geceleri bir şeyler takmayı hatırlamak zorunda kalmayacağız” (Frey, 2015).

Şimdi, gelecekte hayatın her alanına etki edecek olan İnternetin öngörülen durumu kategorileştirerek daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

2. Roböğretmen İle Eğitim

Son yıllarda iletişim araçlarının gelişmesine bağlı olarak eğitim şekillerinin de deđiştđđi ve geliştđđi gözlemlenmektedir. Bilişim teknolojilerinin eğitim

alanında kullanılmasının olumlu etkiler göstermesi ülkeleri teknoloji politikalarını yenilemek durumunda bırakmakta, buna bağlı olarak da uzaktan eğitim yöntemleri geliştirilmekte ve öğretim sisteminin önemli bir parçası haline getirilmektedir (Kaya, 2012). İnternet temelli bu eğitim biçimi geleneksel okul eğitimine alternatif olarak gösterilmekte; ancak her iki eğitim sisteminin karşılaştırıldığı birçok araştırmada sonuçların İnternet temelli eğitimin lehine çıktığı görülmektedir (Taşpınar, Murat; Taşpınar, MEHMET, 2008, s. 142).

İster uzaktan eğitim ister ise geleneksel okul eğitiminde olsun, yapay zeka ve robotların aktif olarak kullanılmaya başlandığı bir eğitim döneminin geleceğe yön vereceği ve bunun yeni bir dönüm noktası olabileceği belirtilmektedir (Budak, 2106). Zaten, dünyanın herhangi bir yerindeki öğrencinin bir başka öğrenci ile işbirliği yaptığı, önlerindeki sanal objeleri bir etüt odasındaymişçasına değiştirebildikleri; öğrencilerin, masanın üzerinde tek bir basit kaydırma hareketiyle önlerine binlerce video, sanal araçlar ve milyonlarca online kaynağı akıttığı bir döneme ulaşmış bulunmaktayız. Bundan öteye neler olabilir? Öğrenciler ister Oakley THUMP tarzı gözlüklerle, isterse de AR lensleri aracılığıyla verileri doğrudan gözünün önüne getirebileceği; tarihi kişi, vücut, organizma ve olayları orijinal gerçekliğine en yakın biçimde deneyimleyerek öğrenebilecektir (Kaplanseren, 2013).

Dünyaca ünlü fütürist Prof. Dr. Michio Kaku, gelecekte İnternet şekil değiştirerek bir ruh gibi ortada olup ve varlığından habersiz hale geldiğinde tabletlerin, ders kitaplarının kalmayacağını, Google gözlükleri gibi kontak lenslerin olacağını, öğrencinin, “göz kırpma”sı ile tüm bilgilere ulaşacağını, formülleri ezberlemek zorunda kalmayacağını; tüm dersliklerin üç boyutlu olacağını, “ders kaçırdım” bahanesinin biteceğini; çünkü dersin, odasının duvarına yansıtılacağını, anlaşılmayan noktaları da roböğretmenin anlatacağını ileri sürmektedir (Kaplan, 2016).

3. Gezegenler Arası İletişim

Birleşmiş Milletler organı Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'nin yayınladığı son rapora göre, 2017 yılı başı itibari ile 3.77 milyar insan İnternet kullanmaktadır. Bu nüfusun 2.80 milyarı aktif olarak sosyal medya kullanmaktadır. Kullanıcıların 2.56 milyarı sosyal medyaya mobilden bağlanırken, toplam mobil kullanıcı sayısı ise 4.92 milyar (Ayvaz, 2017). Dünya nüfusu şu an itibariyle 7.2 milyar sayısını gösterirken hâlâ 4 milyar insanın açıkta olduğu

görülmektedir. Yapılan hesaplar, 2020 yılında 5 milyar İnternet kullanıcıını olacağını göstermektedir (On-Yirmi-Beş, 2010).

Gelecekte yeni uygulamalar ve arabirimler sayesinde iletişimin yeni boyutlar kazanacağı bildirilmektedir. PEW Araştırma Merkezi'nin "2025'te Dijital Yaşam" başlıklı araştırmasına göre, iletişim için güçlü bir ortam olan İnternet aracılığıyla bilgi paylaşımı o kadar kolay ve günlük hayatın içinde olacak ki, elektrik gibi çeşitli makine araçları yoluyla farkına bile varamayacağımız kadar görünmezleşmesi bu beklentilerden birini oluşturmaktadır. Siyasî görüş ve kimliklerin rahatlıkla açıklanabilmesi nedeniyle, aynen Arap Baharı'nda yaşandığı şekliyle daha fazla toplumsal olay ve başkaldırıların ortaya çıkması muhtemeldir (Yücel, 2014).

Arttırılmış Gerçeklik (AG) teknolojisi başta olmak üzere yeni medya teknolojileri sayesinde kullanıcılar, en az karşılıklı görüşme kadar etkili bir şekilde iletişim kurabilmesi; İş toplantısı için kilometrelerce ötedeki bir odaya "yürüyerek" girebilmesi; bir "sanal galeriyi" ziyaret edebilmesi; bir satış temsilcisinden almak istedikleri arabanın üç boyutlu bir modeli üzerinde bilgi alabilmesi ya da 360 derece panoramik bir ekranın içine girip arkadaşlarla birlikte Kaliforniya'da bir kayalık gezintisine çıkabilmesi mümkün hale gelmektedir (Schmidt, Eric; Rosenberg, Jonathan, 2015, s. 16). Uzaydan dünyadaki ağlara bağlanmayı mümkün kılacak protokollerin hayata geçmesi halinde siber iletişim yer ve uzay arasındaki mesafenin hiç sorun olmayacağı düşünülmektedir (On-Yirmi-Beş, 2010).

4. Her Eşya İnternete Bağlanabilecek

Teknoloji alimlerinin bir çoğu, yalnız telefon ve tabletler değil, tüm cihazların İnternete bağlı olacağını (İnternet of Thing - Nesnelerin İnterneti) konuşmaktadır (Schmidt, Eric; Rosenberg, Jonathan, 2015, s. 234). "Nesnelerin İnterneti terimi, bugüne kadar herhangi bir ağa bağlantısı olmayan çocuk pijaması, inek vb. "nesnelerin" içerisine sensörler ve bilgisayar cihazları dahil edilerek veri alışverişine dahil olması anlamına gelmektedir (ERPHaber.Com, 2016). Şu an itibarıyla, İnternet'e bağlı 13,4 milyar "eşya" ya da cihaz var. 2020 yılına kadar, bu rakam 38.5 milyar olması beklenmektedir. oğlu, Nesnelerin İnterneti teknolojisini şöyle özetlemekte:

"Günümüzde bir ev ya da ofise girdiğimizde tipik olarak bir ya da birkaç bilgisayar görürüz. Bir eve girdiğinizi ve karşınıza yüzlerce bilgisayar, PDA ve diğer cihazların çıktığını düşünün (hepsi İnternet'e bağlı).

10-20 doların üstündeki her şeyin (buzdolabı, gömlek ya da bir bisiklet) İnternet'e kablosuz olarak bağlandığı bir dünya düşünün. Böyle bir dünyada, bağlanabilirlik hava kadar olağan sayılacaktır (saatlerimiz, ağaçlar ve hatta köpeklerimiz veri yayacaktır). Kol saatiniz çağrı cihazı görevi görebilir. Bir evin çevresindeki ağaçlardaki alıcılar, ağaçların sulanması gerektiğini bize ya da bir sulama sistemine haber verebilir. Bir köpeğin tasması, nerede olduğunu bildirebilir. En iyisi de, yanlış arabaya takılan anahtarlar da nerede olduklarını İnternette duyurabileceklerdir" (Schmidt, Eric; Rosenberg, Jonathan, 2015, s. 27).

Kendi kendini yeniden başlatan, sorunlarına tanı koyan, olayları takip ederek detaylı sonuçlara varabilen otomatik sistemler geleceğin İnternetinde anahtar rol oynamaktadır (On-Yirmi-Beş, 2010). Eşyanın İnterneti temelde, iş dönüşümü, büyük ekonomik zenginlik ve ölçülemez sosyal değer yaratacağı belirtilmektedir. Hızlı kentleşmede, büyük sorunlarla mücadele için umut olmaktan tutun, yenilikçi dünya nüfusunun şehirlerdeki yaşamında akıllı park, bağlı çöp tenekeleri ve trafik yönetimi gibi yeni Nesnelerin İnterneti çözümleri ile tüm şehirler akıllı olacağı beklenmektedir (Taylor, 2015).

5. Gelecekte İnternetin Ekonomik İşleyişe Etkisi

Üretim alanında nesnelerin İnternetinin potansiyelinin oldukça geniş olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, üretim ile ilgili, İnternet bağlantısı olan bir makine, performansı ile alakalı bilgiler konusunda sistem ile iletişim kurabilmekte ve belirli bir parça ya da yarı mamul yeterli düzeyde değilse, operatörü ve kat sorumlusunu anında bilgilendirebilmektedir. İlgili makine kendi üreticisiyle iletişime geçerek otomatik olarak bakıma ihtiyacı olduğunu veya bakım için gerekli parçayı doğrudan iletmesi de mümkün olacaktır (Admin, 2016).

Gartner Inc. araştırmasına göre, 2015 itibarıyla 1.1 milyar bağlantıya sahip olan akıllı kentlerin, 2020'de 9.7 milyara çıkacağını tahmin edilmektedir. Yatırım ve hizmet fırsatlarından kaynaklı olarak, akıllı evler ve ticari amaçlı binalar, 2015'te toplam bağlantı sayısının yüzde 45'ini oluştururken, bu oranın 2020'de yüzde 81'e ulaşacağı belirtilmektedir (Admin, 2016). DHL ve Cisco şirketlerinin birlikte hazırladığı "Nesnelerin İnterneti Trend Raporu" ise, yine 2015 yılındaki 15 milyar cihaza karşılık 2020 yılı itibari ile birbiriyle bağlantılı 50 milyar cihaz olacağını öngörmektedir. Bu teknolojik devrimin işletmeler açısından ne anlama geldiğine odaklanan rapor, artan gelir ve düşük maliyet

modeli, daha çok bağlantı sayesinde şirketler arasında yayılacağını; böylece depolama, yük taşıma gibi tedarik zinciri ya da lojistik operasyonu olan tüm şirketler için “Nesnelerin İnterneti” müşterilere özel teslimat seçeneklerinden, daha verimli depolama ve nakliyyeye kadar düzen değiştirici bir etki yaratacağı anlatılmaktadır (ITNetwork.Com, 2106).

Endüstrinin tanımladığı pek çok Nesnelerin İnterneti çalışma modelinin iş gücünü azaltıp verimliliği artıracığı beklenmektedir. Mesela atıkları toplayan firmaların verimliliğini artırmak için çöp kutularının İnternete bağlanması daha az çöp toplayıcıyı olacağı anlamına gelmektedir. Drone'lara teslimat sürelerinin azaltması ile daha az iş gücü gerekecektir. Bütün bu gelişmelerden dolayı elektronik içeren her sektörde gelecek 10 yıl içinde beklenen bu dönüşümü bir anlamda “bozulma” beklemektedir (ITNetwork.Com, 2106).

Compaq, Ericsson, IBM ve Hewlett-Packard, işleme gücünün üretilmiş her ürününde (alarmlı saatlerden kahve fincanlarına dek) bulunduğu yaygın ve şeffaf bir bilgi işlem dünyasının oluşturulmasını mümkün kılacak teknolojiler üzerinde çalışmaktadır. Bir takvim ve adres listesinin, tüy kadar hafif ve katlanabilen bir elektronik kağıtta taşınabilmesi ya da kapıdan çıkarken bilgisayara “Rakiplerin stratejileri hakkında rapor hazırlamasını istemek” mümkün hale geleceği; hatta, bir toplantıdayken “sanal kendinizi” başka bir toplantıya yollamak gibi kişisel bilgi işlem hayalleri beş yıldan daha kısa bir sürede gerçekleşebileceği konuşulmaktadır (Schmidt, Eric; Rosenberg, Jonathan, 2015, s. 27).

6. Geleceğin İnternetinde Güvenlik Riski

Nesnelerin İnterneti teknolojisini kullanan cihazların sayısının her geçen gün hızlı bir şekilde artması, ilerleyen dönemlerde DDoS (Distributed Denial of Service attack) saldırılarının çok daha büyük boyutlara ulaşmasına neden olabileceği kaygısı yaşanmaktadır (Karakullukçu, 2016). DDoS saldırısı, zombie adı verilen birçok köle bilgisayarın bir araya gelerek hedef sisteme dağıtık mimaride ve planlı olarak saldırmasıdır. Nesnelerin İnternetine en yakın alan olan WSN (Wireless Sensor Networks) için DoS/DDoS saldırıları on yılı aşkın bir süredir araştırılmıştır ve birçok tespit yöntemi geliştirilmiştir. Ancak Nesnelerin İnternetini WSN'den ayıran özellikler WSN için geliştirilen yöntemlerin Nesnelerin İnternetine doğrudan uygulanmasını kısıtlamaktadır. Bu nedenle Nesnelerin İnterneti ortamını böyle saldırılara karşı korumak için mevcut araştırma alanlarıyla benzerlikleri ve farklılıkları göz önüne alan, analiz, teknik ve algoritmaların geliştirilmesi gerek-

mektedir (Arış, Ahmet; Oktuğ, Sema F.; Örs, Siddıka Berna, 2015).

2020 yılına gelindiğinde, İnternet'te faaliyet gösteren bilgisayar korsanlarının sayısı da çok artmış olacağı ve saldırıların daha iyi hedeflenmiş ve daha sofistike hale geleceği öngörülmektedir. Siber güvenliğin de buna paralel olarak iyileşeceği ancak siber tehditlerin artan karmaşıklığına ayak uyduramayabileceği savunulmaktadır. Hackerların, elektrik altyapısının da online olmasıyla birlikte daha tehlikeli hale gelmesi beklenirken, suç faaliyetinde en büyük artış, yasadışı gelir elde etmek isteyen hackerların saldırılarında gerçekleşmesi tahmin edilmektedir. 2025 yılına gelindiğinde ise olabilecek en büyük etki, cihazların insan merkezli iletişimden ziyade birbirleriyle konuştuğu arayüzlerde olacaktır. Bu yeni doygun veri dünyası, gizliliğin ve kişinin kendi hayatını kontrol etme becerisi konusunda önemli kaygılar uyandırmaktadır (Dospedtest.com, 2017).

Bütün bunlarla birlikte güvenli İnternet sitelerine giren kullanıcıları kaçırmak için yeni metotlar geliştirildiğini de söylemek gerekir (On-Yirmi-Beş, 2010).

7. Bireysel Sağlık Politikalarına Doğru

Nesnelerin İnternetinin sağlık hizmetleri ile uygulamaları genel olarak; nesnelerin ve insanların (hasta ve personel) takibi, kimlik tanımlama (identification) ve kimlik doğrulamaları (authentication), otomatik veri toplama ve uzaktan algılama olarak sınıflandırılmakla birlikte, Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi için yazılan bir makalede, sürekli kan basıncını ölçen taşınabilir tıp cihazı kişinin doktoruna tansiyonun yükseldiğini SMS ile bildirebilmesi, evinde düşen yaşlının duvarlarda yer alan algılayıcılar tarafından algılanıp bakım merkezlerini uyaran uygulamalardan bahsedilmektedir. Bu uygulamaların birçoğu hayata geçirilmiş ve yakın gelecekte daha birçok uygulamada hayata geçirilecektir. Hollanda'da yeni kurulmuş bir teknoloji şirketi de, inekleri algılayıcılarla donatarak, hasta veya hamile olup olmadıklarını anında öğrenebilmektedir. Duisburg'daki Franhofer Mikroelektronik Devreler ve Sistemler Enstitüsünde yapılan bir çalışmada, bir ineğin midesine yerleştiren aktif bir aktarıcı sistemle kanın pH değeri ve vücut ısısı gibi gerekli parametreler tanımlandıktan sonra veriler ineğin yakasındaki harici alıcılara aktarılmaktadır. Bu bilgi buradan kablosuz algılayıcı ağ aracılığıyla merkezi bir veri tabanına gönderilmektedir. Mesela ineğin kan pH değeri çok düşükse anında çiftçinin kişisel bilgisayarına bir uyarı mesajı gitmektedir (Aktaş, Faruk; Çeken, Celal; Erdemli, Yunus Emre, 2016, s. 44).

Harvard Üniversitesi'nden tarihçi ve antropolog Sophia Roosth da istihbarat kurumlarının yabancı liderler hakkında genetik bilgi toplamaya çalıştıkları, bu sayede liderlerin hastalık riskleri ve tahminini, yaşam ömürlerini öngörmeye çalışmakta olduklarını haber vermektedir. Yine aynı üniversiteden Bilgisayar Bilimi Profesörü Margo Seltzer'de bu görüşü destekleyen bir beyanda bulunmaktadır. AFP'nin haberine göre, Davos'ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'nda "gizliliğin artık uygulanamaz hale geldiğini" belirten Seltzer, "kişiyi ait genetik bilginin her gün daha fazla kamuya açık hale gelmesinin kaçınılmaz olduğunu" söylemektedir (Internethaber.com, 2015). Son olarak Fütürist Michio Kaku'nun gelecek ile ilgili dikkat çekici şu görüşü de konuya ışık tutacaktır:

"Gelecekte tuvaletlerde çipler olması ve likit biyopsi yapması ile kanser genleri oluşmadan tuvalet bildirecektir. İnsan organlarının üç boyutlu çıktısı yazıcıdan alınabilecektir. İnsanın kendi hücrelerinden böbreğini salonunda üretmesi mümkün görünmektedir" (Frey, 2015).

8. Vatandaşa Devletini Seçme Serbestliği mi Tanınacak?

Fiziki olarak yüzlerce devlette yaşayan biz insanlar, siber dünyada şu anda tek devletin, yani Amerika devletinin sahibi olduğu İnternet devletinin bireyleri olduğumuzu söyleyen Bilgi Güvenliği Uzmanı ve Yazılım Mühendisi Erkan Demirkan, İnternetin, Amerika Devletinin malı olması ve bu teknolojinin yönetimini kimseyle paylaşmak istememesi uluslararası platformlarda da sürekli gündeme getirildiğini belirtmektedir. Son yıllarda Birleşmiş Milletlerde gündeme gelen Amerika'nın İnternetin kontrolünü ve yönetimini diğer ülkelerle de paylaşması gerektiği yönündeki baskıların arttığına dikkat çeken Demirkan devletlerin birbirlerine karşı olan asıl tehdit algıları, sahip oldukları teknolojilerden daha üstününü rakibinin geliştirme kaygısından kaynaklandığını; sanayi casusluğu, fikir hırsızlığı, bilim insanı teşvikleri, bilim insanı cinayetleri, vb. arka planda dönen devletler arası teknoloji savaşının birer argümanı olduğunu iddia etmektedir.

Peki, teknoloji geliştiren Amerika'nın rakipleri ne yapmaktadır? Arada bir basında çıkan, bazı ülkelerin kendi İnternet ağlarını kurduklarını, bunu test ettikleri haberlerini doğrulayan Demirkan, birçok ülkenin kendi İnternetini kurmaya çalıştığını ve ciddi gelişmelerin söz konusu olduğunu belirtmektedir. Birden fazla devletin İnternetinin olduğu durumda kişiler hangi siber devletin veya devletlerin vatandaşı olması, kendi tercihlerine kalmaktadır.

Bu tür muazzam sistemi geliştirecek ülkelerin İnternet devletinin oluşması, dünya ekonomisine de ciddi katkılar sağlayacak, yeni sektörler ve iş alanları oluşturması beklenmektedir (Demirkan, 2014).

Avrupa'da ise milletvekilleri ağ tarafsızlığı olarak adlandırılan uygulamaya yönelik yasal düzenlemeyi kabul etmiştir. Bu durum, İnternet servis sağlayıcılarının, tüm İnternet trafiğine eşit muamele yapmasını zorunlu kılmaktadır. Euronews'te yer alan habere göre, online içerik, uygulamalar ve hizmetlere erişimin kısıtlanması ya da engellenmesi yasaklayan yasal düzenleme 15 Haziran 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemeyle İnternet servislerine daha eşit bir şekilde ulaşılması hedeflenmektedir. Uygulama ile ağ tarafsızlığına yönelik olan ortak kurallar İnternet servis sağlayıcılarının hangi tarafın kazanan veya kaybeden olacağını belirlemesini engellemek istemektedir. Ayrıca uygulamalar ve hizmetlere erişimin kısıtlanması yasaklanmakta; böylece yaşanan ülkeye bağlı olmaksızın daha özgür hareket edilmesi amaçlanmaktadır (Euronews.com, 2015).

9. Sonuç

Eldeki verilere göre, "geleceğin İnterneti" ile birlikte etrafımızın sensörlerle çevrildiği, oturduğumuz ve yürüdüğümüz yerin dahi üzerindeki hissedeceği bir dönem çok da uzak görünmemektedir. Mikroçipler, verici ve alıcılar mikro ölçeklerde; uydular, dronlar ve balon sistemleri makro ölçeklerde boyutları hayata katması beklenmektedir. En büyük gelişmenin Nesnelerin İnterneti alanında olacağı artık bir öngörünün ötesine geçtiği gözlenmektedir. Akıllı park, bağlı çöp tenekeleri ve trafik yönetimi gibi yeni çözümleri ile tüm şehirler akıllı hale getirilmektedir. Bazı sektörlerde işçilere gerek duyulmamaya başlarken, aynı zamanda yeni iş kolları sektörlerle dahil olmaktadır. Sağlık sektörü başta olmak üzere birçok alana çok olumlu katkı yapması şüphe götürmeyen bu teknoloji, terörist ve hacker saldırılarının daha sofistike hale gelmesine zemin hazırlaması düşüncesi ile birlikte farklı bir çok güvenlik açığının oluşmasını da beraberinde getirmesinden endişe edilmektedir. Bu nedenle şimdiden alternatif güvenlik uygulamalarının üretilmesi önerilmektedir.

Yeni uygulamalar ve arabirimler sayesinde iletişimin yeni boyutlar kazanması kaçınılmaz görülmektedir. Eğitim alanında da, öğrencilerin, tüm verileri elinin altında hazır bulundurabilmesi ve AG teknolojisi ile birlikte daha gerçekçi deneyimler kazanması sağlansa da devamlı gözetim altında bulunmanın

vereceği ruhsal sorunlara karşı önlem alınması gereği vurgulanmaktadır. Her iş, her kurum ve her birey genişleyen İnternetin etkisini hissedeceği bütün bu gelişmelere bağlı olarak devlet ve demokrasi sistemlerinin de yeniden gözden geçirilmesi bir zorunluluk halini alacaktır.

10. Kaynakça

- (2015, Ocak 25). Kasım 11, 2017 tarihinde İnternethaber.com: <http://www.internethaber.com/internetin-gelecegi-saskina-cevirecek-759448h.htm> adresinden alındı.
- (2015, Ekim 25). Kasım 11, 2017 tarihinde Euronews.com: <http://tr.euronews.com/2015/10/28/ap-de-internetin-gelecegi-oylandi> adresinden alındı.
- (2017, Kasım). Kasım 10, 2017 tarihinde Dospeedtest.com: <http://www.dospeedtest.com/blog/the-future-of-the-internet-7-big-predictions-of-2020/> adresinden alındı.
- ADMIN. (2016). Kasım 10, 2017 tarihinde Nesnelerininternetizirvesi.com: <http://www.nesnelerininternetizirvesi.com/blog-post/internete-bagli-ev-sayisi-2020de-97-milyara-ulasacak-2016102731> adresinden alındı.
- Aktaş, Faruk; Çeken, Celal; Erdemli, Yunus Emre. (2016). Nesnelerin İnterneti Teknolojisinin Biyomedikal Alanındaki Uygulamaları. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 37-54.
- Ariş, Ahmet; Oktuğ, Sema F.; Örs, Siddika Berna. (2015). Nesnelerin İnterneti Güvenliği: Servis Engelleme Saldırıları. *Internet of Things Security: Denial of Service Attacks*. Researchgate.
- Ayvaz, T. (2017, Şubat 7). Kasım 11, 2017 tarihinde Dijitalajanslar.com: <http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici-istatistikleri-2017/> adresinden alındı.
- Budak, B. (2106, Ağustos 19). Kasım 7, 2017 tarihinde Webrazzi.com: <https://webrazzi.com/2016/08/19/gelecegin-siniflari-ve-egitim-tarzi-ne-kadar-farkli-olacak/> adresinden alındı.
- Demers, J. (2016, Nisan 1). *7 Predictions For How The Internet Will Change Over The Next 15 Years*. Kasım 6, 2017 tarihinde Forbes.com: <https://www.forbes.com/sites/jaysondemers/2016/04/18/7-predic>

tions-for-how-the-internet-will-change-over-the-next-15-years/#-133f86e822e0 adresinden alındı

Demirkan, E. (2014, Aralık 18). Kasım 6, 2017 tarihinde Techinside.com: <https://www.techinside.com/ne-olacak-bu-internetin-gelecegi/> adresinden alındı

ERPHaber.Com. (2016, Kasım 6). Kasım 7, 2017 tarihinde Erphaber.com.tr: <https://www.erphaber.com.tr/nesnelerin-interneti-iot-ve-erp-nin-gelecegi/> adresinden alındı

ERTURGUT, R. (2008). İnternet Temelli Uzaktan Eğitimin Örgütsel, Sosyal, *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 79-85.

Frey, T. (2015, Ağustos). *Future of the Internet – 8 Expanding Dimensions*. Kasım 7, 2017 tarihinde futuristspeaker.com: <https://www.futuristspeaker.com/business-trends/future-of-the-internet-8-expanding-dimensions/> adresinden alındı.

ITNetwork.Com. (2106, Mayıs 23). Kasım 6, 2017 tarihinde İtnetwork.com: <http://www.itnetwork.com.tr/darbanтта-nesnelerin-interneti-turkiyede-ilk-kez-vodafone-dijital-donusum-zirvesinde-tanitildi/> adresinden alındı.

Kaplan, P. (2016, Nisan 6). Kasım 7, 2017 tarihinde Haberturk.com: <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1220054-dunyaca-unlu-futuristten-inanilmaz-kehanetler> adresinden alındı.

Kaplanseren, E. (2013, Mayıs 1). Kasım 6, 2017 tarihinde Hurriyet.com.tr: <http://www.hurriyet.com.tr/gelecegin-egitimi-teknolojiden-geciyor-23227927> adresinden alındı.

Karadal, Fulden; Türk, Murat. (2008). İşletmelerde Teknoloji Yönetiminin Geleceği. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 59-71.

Karakullukçu, E. (2016). Kasım 10, 2017 tarihinde Tamindir.com: https://www.tamindir.com/blog/ddos-saldirilari-internetin-gelecegini-nasil-etkileyecek_26385/ adresinden alındı.

Kaya, M. (2012). Distance Education Systems Used in Universities of Turkey and Northern Cyprus. *Proceedings of the 2nd World Conference on Learning* (s. 676-680). Elseiver.

On-Yirmi-Beş. (2010, Ocak 6). *İnternet Gelecekte Nasıl Olacak?* Kasım 6, 2017 tarihinde On5yirmi5.com: <http://www.on5yirmi5.com/>

haber/bilim-teknoloji/internet/13470/internet-gelecekte-nasil-olacak.html adresinden alındı.

Schmidt, Eric; Rosenberg, Jonathan. (2015). *Google Nasıl Yönetiliyor*. İstanbul: Timaş.

Sevim, Şerafettin; Öncel, Mesut. (2002). İŞLETMELERDE BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIM DÜZEYİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR SAHA ÇALIŞMASI. *İnet.Tr.02 Konferansı*. İstanbul. <http://inet-tr.org.tr/inetdconf8/bildiri/128.doc> adresinden alındı.

Taşpınar, Murat; Taşpınar, MEHMET. (2008). Sanal Ortamda Eğitimin Ve Öğretimin Geleceği ve Olası Sorunlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 125-144.

Taylor, S. (2015, Temmuz 3). Kasım 10, 2017 tarihinde Blogs.cisco.com: <https://blogs.cisco.com/cle/10-predictions-for-the-future-of-the-internet-of-things> adresinden alındı.

Westerman, George; Bonnet, Didier; McAfee, Andrew. (2014). *Leading Digital - Dönüşüm İçin Teknolojiyi Kullanmak*. İstanbul: Türk Hava Yolları.

Yücel, G. (2014, Nisan 15). Kasım 7, 2017 tarihinde Digitalage.com.tr: <http://digitalage.com.tr/2025te-internet-ve-dijital-yasam/> adresinden alındı.

ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi

ISophos: International Journal of Information, Technology and Philosophy

Yıl/Year: 2018 • Sayı: 1

BİR PROPAGANDA ARACI OLARAK TOPLUMSAL MOBİLİZASYON VE DE-MOBİLİZASYON SÜREÇLERİNDE YENİ MEDYANIN ETKİSİ

EFFECTS OF NEW MEDIA ON THE PROCESSES OF SOCIAL MOBILIZATION AND DE-MOBILIZATION AS A PROPAGANDA VEHICLE

Dilan Eser

*Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilişim ABD // dilaneser3@gmail.com*

Anahtar Kelimeler:

Yeni Medya/Sosyal Medya, Kitle İletişim Araçları, Mobilizasyon, De-Mobilizasyon, Propaganda, Ağ Toplumu.

ÖZET

Bilişim teknolojilerinin yaygınlaşması ve hayatımızın her alanında elimizin altında bulunması sonucunda geleneksel medya olarak ifade edilen gazete, radyo ve televizyon aracılığıyla gerçekleştirilen iletişim süreci yerini yeni medya olarak değerlendirilen internet, mobil iletişim ve sosyal ağlara bırakmaya başlamıştır. Bu çalışmada iletişimin söz konusu klasik anlamdan sıyrılarak interaktif bir yapıya bürünmüş olması sonucunda toplumsal hareketlerin ve dolayısıyla devrimlerin alt yapısını hazırlayan bir araç olarak sunulması belli düzeylerdeki literatür taraması yöntemine dayanılarak eleştirilmiştir. Toplumsal refleksler üzerinde yeni medyanın ekonomi politiği üzerinde durularak, insanları örgütlemek ve toplumsal dönüşümlere öncülük etmek yerine, erk sahipleri tarafından kitleleri de-mobilize etmek için yeni bir propaganda aracı olarak kullanıldığı savunulmuştur.

Keywords:

New Media/
Social Media, Mass
Media, Mobilisa-
tion, De-Mobilisa-
tion, Propaganda,
Network Society.

ABSTRACT

Communication was made by mass media (radio and TV) in past but it is has been done by social network and internet now. In this paper we review the concepts of information society and the influence of information technology on society. Political economy of various perception process over social media is so worth to investigate that it enables us approach social media as a new phase of propaganda and social mobilisation process. In this context, we criticized the economy politic and oriented technology of new media which haven't brought revolution to the society in stead of bringing new methods of propaganda and mobilisation by the goverment

1. Giriş

Birçok siber özgürlükçü sınırları, egemenliği, toplumsal hiyerarşiyi özgürlük ve güzelliğin yeni alanlarında geçersiz kılan yeni iletişim teknolojilerine büyümlü özellikler atfederler. Bu siber özgürlükçülere göre toplum, içerisinde insanlık tarihinden beri var olan kısıtlılıkları ve engellemeleri kaldırmaktadır. Bireyleri özel kılmış olan yeni medya dünyası ise tüketicileri üretici kılmakta, halkı kısıtlamalardan kurtarmakta, dünyanın dört bir yanından insanları birbirine bağlamakta ve sözde sınırsız özgürlüklerle dolu politik bir alanda binlerce farklı düşünceye ses olmaktadır. Ancak bu noktada sorulması gereken soru şudur; eğer yeni medya teknolojileri ezilenlerin, farklı düşüncelerin, hiyerarşinin bir sonu olarak toplumdaki birey ya da gruplara olağanüstü bir dönüşüm yaşatıyorsa, toplumdaki geleneksel iktidar ilişkileri neden büyük ölçüde aynı kalmaktadır? Duruma bakılırsa bu aynılık, Amerika Birleşik Devletleri dâhil yeryüzündeki bütün ülkelerde geçerlidir. Arap Baharı gibi bir takım mobilizasyon durumlarında sosyal medyanın önemi her ne kadar ön plana çıkarılmaya çalışılsa da yapılan araştırmalar, sosyal medyanın mobilize olma aşamalarında sadece bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir.

Yeni iletişim teknolojileri, devletlerin ve toplumdaki güç sahiplerinin halkı de-mobilize etme aracı olarak etkin bir şekilde kullanıldığı gibi, yine toplumdaki güç sahipleri tarafından yeni medya araçları üzerinden güçlü propaganda faaliyetleri de yürütülmekte ve bu durum istendiğinde halkın mobilize olma

durumlarını da etkilemektedir. Örneğin, sosyal medya hesapları üzerinden za-
limlikleri sergilenen düşmana karşı tek ses olma ve birlikteliği koruma açısın-
dan halk galeyana getirilerek devletin ve güç sahiplerinin aldığı kararlara ses
çıkarmadan boyun eğmesi beklenmektedir. Tüm bunların dışında yeni med-
yanın ekonomi politik yönünün de gözden kaçırılmaması gerekir. Yeni med-
ya araçlarını ellerinde bulunduran ve neredeyse bu araçlar üzerindeki tekel
yapısını korumak isteyen dev şirketler, bir demokratikleşme aracı olarak yeni
medya araçlarını 3. Dünya ülkelerine pazarlamaktadırlar. Bu araçların yaygın-
laşması ve toplumlarda kabul görmesi için ise ülkenin tamamına yayılan top-
lumsal hareketlerden daha etkili bir yol yoktur.

2. Yeni Medyanın Özellikleri

Bilişim temelli yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaşarak toplumsal haya-
tın her alanında kullanıldığı günümüzde geleneksel medya olarak ifade edi-
len gazete, radyo ve televizyon aracılı iletişim süreci yerini yeni medya olarak
ifade bulan internet, mobil iletişim ve sosyal paylaşım ağları aracılı bir yapıya
bırakmaya başlamıştır (Özcan , Sosyal Medyanın Ekonomi Politikliği, 2015). Yeni
medya, enformasyon teknolojilerinin bilgisayar ağları ile bir araya gelmeye
başladığı 1970'lerde, bilgi ve iletişim alanındaki araştırmalarda, sosyal, psiko-
lojik, ekonomik, politik ve kültürel çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından
ortaya atılmış bir kavramdır. Gelişen bilgisayar, İnternet ve mobil teknolojsi
ile ortaya çıkan yeni medya, kullanıcıların zamandan ve mekandan bağımsız
bir şekilde interaktif olarak etkileşimde buldukları sanal medya ortamıdır.
Yüksel'e göre; *"Yeni olarak belirttiğimiz kavram aslında mesaj değil, ortam-
dır. Tarih boyunca insanlar arasında sürekli bir mesajlaşma olmuştur."* (Yüksel,
2012). Tarihin başlangıcında mağara duvarları aracılığı ile kurulan iletişimden
tutalım da son üretilen teknolojilerle iletilen bilgiye kadar, temel amaç hep
mesajın iletilmesi olmuştur. Bu bağlamda bilgi, günümüz itibarı ile "yeni" or-
tamlarda, yeni mecralar ile taşındığından dolayı "yeni medya" kavramı ortaya
çıkıştır. Buna göre esas olan bilginin taşınması işlemi için ortamın teknolojik
gelişmelerle bağlantılı olarak sınırsızlaştığı ve bireye daha geniş ve olanaklı bir
iletişim ortamı sunduğu söylenebilir.

Celalettin Aktaş, yeni medya ile geleneksel medyayı karşılaştırırken sesin,
verinin, metnin ve görüntünün tek bir alt yapı üzerinden aktarılabilmesine,
saklanabilmesine, toplanabilmesine ve işleme tabi tutulabilmesine imkân ta-
nıyan sayısallaşma özelliğine dikkat çeker. Sayısallaşmanın yeni medyaya sun-

duğu en büyük avantajın ise sayısallaşmış enformasyonun elektriksel değerler şeklinde ifade edilmesinden dolayı elektronik cihazlar tarafından kullanılabilmesi, birbirine dönüştürülebilmesi ve kolayca bir ortamdan diğer bir ortama aktarılabilmesinin olduğunu ifade eder.

Günümüzde yeni medya olarak isimlendirilen sayısal televizyon, İnternet, GSM, WAP, GPRS, CD, VCD, DVD, etkileşimli CD, çift taraflı CD vb. yeni medya teknolojileri geleneksel medyadan nicel anlamda farklı bir teknolojiyle, sayısal teknoloji ile üretilmişlerdir. Dolayısıyla sayısallaşma ilkesini kullanan yeni medya, geleneksel medyadan birçok noktada farklılaşmaktadır (Aktaş, 2007). Geleneksel medyada bir veriye ulaşmak için belli bir süre içerisinde türlü çaba göstermek gerekirken, yeni medyanın sayısallaşma özelliği ile herhangi bir veriye çok uzak mesafelerden çok kısa bir süre içerisinde ulaşabilmek mümkün hale gelmiştir.

Sayısallaşma özelliğinin yanı sıra yeni medyanın, geleneksel medyadan (gazete, radyo, televizyon, sinema) etkileşimlilik ve multimedya biçimine sahip olması gibi ayırt edici temel özellikleriyle de ayrıldığını söyleyebiliriz. Yeni medya üzerine kapsamlı çalışmalar yapan Van Dijk, Dijital Medya isimli çalışmasında şöyle yazar:

“Veriler dijital kodlama sisteminde temellendikleri için, çok fazla miktarda enformasyonu aynı anda aktarabilme ve kullanıcının geri dönüşümde bulunabilmesi olanağına sahiptirler” (J. Van Dijk’ten Aktaran Binark, 2007).

Dolayısıyla enformasyonun düz çizgisel iletiminden hipermetinselliğe geçildiğinin alının çizildiğini söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra yeni medyanın etkileşimsellik özelliği, iletişim sürecine iletişim ortamında karşılıklılık veya çok biçimli iletişim olanağı kazandırmıştır. Etkileşimsellik özelliğinin iletişim sürecine ilişkin bir diğer dönüştürücü etkisi ise iletişimin eş zamanlı olmasına fırsat vermesidir. Yeni medyanın sahip olduğu multimedya biçimselliği özelliği de göstergelerin, simge sistemlerinin, iletişim çeşitlerinin, farklı veri türlerinin tek bir araçta toplanmasını ifade etmektedir.

Sıralanan bu özellikler ile yeni medyanın geleneksel medyadan kendini nasıl ayırdığını kapsamlı bir şekilde görmek mümkündür. Geleneksel medya döneminde bir gazetenin sadece basılı halinin okunması söz konusuysen, yeni medya teknolojileriyle habere dijital olarak tabletlerden ya da mobil erişim noktalarından ulaşmak mümkün olabildiği gibi haberin okunmuş halini dinle-

yebilmek, videosunu izlemek de mümkün hale gelmiştir.

Geleneksel medyadan farklı olarak etkileşimselliğe, hipermetinselliğe ve yöndeşme gibi özelliklere sahip olan yeni medya, kullanıcılarına çeşitli olanaklar da sunmaktadır. Kullanıcı gerek bilgiye ulaşma gerek reklam verme gerekse interaktif iletişime geçme konularında geleneksel medya dönemindekine göre daha ayrıcalıklı konumdadır. Geleneksel medya döneminde bir gazetenin köşesini ya da bir reklam alanını kullanmak için belli bir statüde veya belli bir şirket arkasında olmanız gerekmektedir. Ancak sosyal medyada yayın yapmak isteyen herkes yer alabilir.

Geleneksel medyada kitleye ulaşmak için tek yönlü bir iletişim akımı gerçekleşmekte ve geri besleme/bildirim hem zaman sorunsalı yaratmakta hem de geri bildirim sağlığı olmamasına neden olmaktadır (Dalgaldere, Tosyalı, & Çelik, 2015). Yeni medyada ise anında, verimli geri besleme/bildirim ve çift yönlü etkileşim söz konusudur.

Geleneksel medyanın okuyucuları, herhangi bir haberle, haber yazarıyla anlık olarak iletişime geçemez. Fakat sosyal medyada okuyucu bir yazarın yazısına kendi yorumunu ekleyerek Twitter veya Facebook hesabında bu yazıyı paylaşabilir; altına yorumunu ekleyebilir ve haberi kendi yorumuyla paylaşarak tüm Facebook arkadaşlarının haberdar olmasını sağlayabilir. Böylece yeni medyada sürekli bir dinamizm ve etkileşim söz konusudur.

Genel olarak yeni medyanın, geleneksel medyadan kanal sayısı, kontrol, iletim, içerik, kapsama alanı, toplumsal kontrol, zaman ve organizasyon yapısı gibi birçok alanda radikal bir şekilde ayrıldığını söyleyebiliriz.

3. Yeni Medya ile Değişen Toplumsal Pratikler

Yeni medyanın gündelik hayatımız içerisindeki en önemli rollerinden birisi, yeni temsiller yaratma ve muhalif politik sesleri duyurmaktır. Bu anlamda yeni medyayı ana akım medyanın göstermekten kaçındığı olaylar üzerine daha fazla bilgi sahibi olabilmemize imkân veren bir ortam olarak düşünebiliriz.

Yeğen'e göre, iletişim ve bilgi; teknolojik gelişmelerin bir neticesi olan dizüstü bilgisayarlar, tabletler ve akıllı telefonlar ile geniş bir yelpazede de yürütülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri gelişmiş ülkelerde yaygın konumdadır ve söz konusu ülkelerde yaşayan bireylerin gündelik yaşam pratiklerinin düzenleyici ve hatta belirleyici bir rol üstlenmektedir. Buna karşın iletişim teknolojileri ve ürünleri az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere bir "yenilik"

olarak girmekte ve toplumsal pratiklerden önce, iletişimsel alışkanlara hitap etmeyi hedeflemektedir (Yegen, 2015). Uzak mesafelerden kurulan anlık ve görüntülü iletişim, online dizi-film-belgesel izleme, e-kitap okuma gibi yeni ve teknolojik kavram ve pratikleri de gündelik hayatımıza dahil eden bu yeni ortamlara karşı kayıtsız kalınmamakta ve bu sayede söz konusu yeni ortamlar etki alanını her geçen gün genişleten bir olguya dönüşmektedir.

Sürekli iletişim teknolojilerinin bir ürünü olan internete bağımlı kişiler, neredeyse tüm hayatlarının odak noktasına bu yeni ortamları koyarlar. Bu ortamlardan arkadaşlık edinirler, var olan arkadaşlarıyla iletişim süreçlerini yine buralardan yürütürler ve elektronik bilgi ve kaynakları kişisel ve toplumsal gelişimleri için kullanabilirler.

İnternet günümüzde hayatımızın bir parçası haline gelmiş ve bankacılıktan, sosyalleşmeye, alışverişten eğlenceye kadar birçok pratiği de dönüştürmüştür. Bireylere de söz konusu pratikleri çok daha az çaba sarf ederek oturduğu yerden yapma olanağı sunmuştur.

a. Dijital Aktivizm

Genel anlamda eylemcilik veya aktivizm, toplumsal ya da politik değişiklik meydana getirmek için kasıtlı bir biçimde yapılan eylem olarak ifade edilebilir (Vikipedi). Dijital aktivizm, farklı aktivizm türlerinin internet ortamında kullanılmasına verilen genel bir addir. Özcan, dijital aktivizmi şöyle tanımlar:

“Bireylerin, bilgi teknolojilerinin hızlı yayılım olanağından faydalanarak, savundukları ya da tepki gösterdikleri, sosyal veya politik olaylar üzerine merkezden bağımsız büyüeyebilen eylemleri tasarlayarak ortaya koyması dijital aktivizmdir” (Özcan, 2014).

Terimin “internet aktivizmi”, “e-aktivizm”, “siber aktivizm” gibi farklı kullanımları da bulunmaktadır. Tüm bunlardan hareketle dijital aktivizmin bir ses yükseltme ya da farkındalık yaratma dürtüsüyle içerisinde bulunduğumuz ağ toplumunun önemli bir parçası olduğunu söyleyebiliriz.

Dijital aktivizmin, insanların iletişim ve bilgi teknolojilerini kullanarak çevre, insan ve hayvan hakları gibi çeşitli sosyal, siyasal ve toplumsal konular hakkındaki tepki, destek ve öfke gibi duygu ve düşüncelerini online bir şekilde eylemleştirmek anlamında dijital platformların kullanılmasını ifade etmektedir. Yeğen’e göre dijital aktivizm, gelişen iletişim teknolojilerinden ve buna paralel olarak internet olgusundan güç almakta ve bu sayede geniş kitlelere hızlı, ko-

lay ve etkileşimsel olarak ulaşabilmekte, dijital eylemleri online platformlarda kitleler ile paylaşmaktadır. Bu yüzden dijital aktivizm son derece etkili, ayrıca fazla bir maliyet gerektirmeyen, çoksesliliği temel alan mutlaklığa yönelik bir faaliyettir. Buradan hareketle dijital aktivistlerin internetin imkanlarını kullanıp yine internet üzerinden savunuculuk yapma, kampanya yürütme, raporlama, izleme, gösteri, fonlama ve benzeri işlevler gerçekleştirdikleri söylenebilir.

Dijital aktivizm doğrudan internet ile sınırlı faaliyetlerden ibaret değildir. İnternet üzerinden başlatılmış bir faaliyete destek verme ve herhangi bir faaliyet için internet üzerinden örgütlenme biçiminde ikiye ayrılabilir. Örneğin Türkiye'deki Gezi protestolarında olduğu gibi bireyler gerçekleştirecekleri bir protesto yürüyüşünü Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım siteleri üzerinden örgütleyebilmektedir. Söz konusu sosyal paylaşım sitelerinden yapılan çağrı gibi bireylere elektronik posta yolu ile ulaşma da dijital aktivizmi başlatabilir. Bireylerin Facebook ya da Twitter'daki şahsi hesaplarında dijital aktivist bir pratiğe ilişkin bilgi, görsel, video, çağrı ya da davet paylaşımı da söz konusu pratiğe hız kazandırır ve kolaylıkla kitlelere ulaşım sağlar. Ancak Paktin'e göre dijital aktivizmin birkaç tıkla dünyayı değiştirmek, Facebook üzerinden rejimleri yıkmak ya da Twitter'dan devrim türküleri söylemek olmadığı söylenebilir. Dijital aktivizm, iki tıkla dünyayı değiştirmez, her bir tıkla dünyanın değiştirilebilir olduğu fikrini biraz daha güçlendirir ve yaymaya olanak verir (Paktin, 2013). Bu yönüyle sosyal medya üzerinden gerçekleştirilen eylemler ile toplumsal değişiklik alanlarında bir yere varılmanın çok güç olduğunu ve devrimlerin ya da toplumsal değişikliklerin sokaklarda özdeş insanlarla bir araya gelerek gerçekleşebileceğini söyleyebiliriz. Yeni medya araçları ve özellikle sosyal medya dünyanın değiştirilebilir bir yer olduğunu bireylere ve gruplara duyurur ancak çoğu zaman nefret söylemlerine ve doğrudan hedef göstermelere de ev sahipliği yaptığı bir gerçektir. Dolayısıyla sosyal medyanın güzelleştirici tarafının yanı sıra tehdit edici bir boyutu da bulunmaktadır. Bu durum, yeni medya araçlarının ne amaçla kullanılacağına bağlıdır.

b. Slaktivizm

Dijital aktivizmin bir biçimi olan slaktivizm internet başından pasif bir desteği ifade etse de, örgütsel ve kitlesel bir dijital aktivizm pratiği kapsamına girdiğinden dolayı bireye haz verir ve aktivizm sokakta olmasa da sosyal medyada icra edilmiş olur.

İlk olarak Dwight Ozard ve Fred Clark tarafından 1995 yılında Cornerstone Festival’da kullanılan bir terim olan slaktivizm, en net tanımı ile “dijital bir eylemi durduğu yerden destekleme” anlamındadır. İngilizce “tembel, miskin” anlamında olan “Slacker” kelimesi ve “activism” yani “aktivizm” kelimesinin birleşiminden oluşan slaktivizm kavramı, “miskin eylemcilik” olarak tanımlanır. Slaktivistler bireysel olarak bir eyleme yerinde destek vermeyi değil, bilgisayar başından bir şeyler yazarak ya da paylaşarak destek vermeyi yeğlemektedir. Slaktivistler sıklıkla bilgisayar başından imza kampanyalarına destek verir, bazı gruplara katılır ya da bazı konulara dair görüş, tepki ve desteklerini bazı içerikleri paylaşmak, kopyalamak ya da yapıştırmak yolu ile bildirir. Dolayısıyla eyleme elektronik biçimde katılır ve belki de kendilerini böylelikle tatmin ederler (Yegen, 2015, s. 90). Üstelik bunu yaparken düzene karşı çıkar gibi gözükülse de eyleme dönüşmediği için alınan risk çoğu zaman sıfırdır. Steril bir eylem koyma halinin mevcut olduğu söylenebilir. Aynı eylem bir meydana toplanıp yapılmaya kalkıldığında harcanacak zaman, polis şiddeti ya da biber gazı, ardından bir adliyede hesap verme gibi riskler taşımaktadır; ancak slaktivist eylemlerde bu riskin çok az olduğundan bahsedebiliriz.

Belli bir kampanyanın bilinirliği ve çok insana ulaşması gibi bir avantaj dışında slaktivist denilen pasif eylemci için “ben zaten bu iş için bir şey yaptım” duygusu yaşatacağından, aslında yapılması gerekenlerin yapılmaması, umursanmaması anlamına da gelmektedir (Güren, 2013). Bu sayede yürütülen kampanyalar birçok kişi tarafından duyulsa da sonuç olarak koltuklarından kalkmadan aktivistlik yapan kişilerin sesleri yine paylaşılan ortamın dışına çıkmayacaktır. Güren slaktivizm için, “İnternette imza kampanyalarına katılmak, belirli bir şeyi simgeleyen bileklik takmak, *teröre karşı milliyetçi simgeler kullanmak, Facebook ya da Twitter gibi sosyal ağlarda çeşitli sanal etkinliklere katılmak slaktivizm örnekleridir*” ifadelerini kullanmaktadır (Güren, 2013). Bazı online site, uygulama ya da kampanyalara klavye başından imza yolu ile destek vererek kendini tatmin etme ya da eğlenme faaliyetleri bu kapsamda ele alınabilir.

c. Klaktivizm

Slaktivizme paralel bir dijital aktivizm pratiği olan “Klaktivizm”, planlanan bir toplumsal eylem ya da protesto konusunda kitlelerin klavye karşısından örgütlenmesi ve desteklenmesini ifade etmektedir (Tarhan, 2013). Klaktivizm bu anlamda slaktivizme benzese de slaktivizme göre daha örgütlü ve yönetsel bir

anlamda kullanılmaktadır. Kliktivistler, topluma faydalı olacağını düşündükleri bir dizi sosyal sorumluluk projesine aracılık etmektedir. Örneğin bir şirketin kötü ya da haksız kazanç elde ettiği düşünülen ürünlerine yönelik protesto kampanyası başlatabilmektedirler.

Tarhan'ın çalışmalarından hareketle Kliktivizmin ayrıca birçok toplumsal hadiseye de dikkat çektiğini söyleyebiliriz. Örneğin kliktivizm kapsamında lösemi ya da çevre sorunları ile mücadele anlamında kampanyalar başlatabilmektedirler. Tarhan, Bunun yanı sıra kliktivistlerin, bir eyleme özel site ve sayfa açabildiklerini belirterek şu örneği verir:

“Bir markaya dair tepki koymak istediklerinde bireyleri internet üzerinden ‘satın almayalım!’ şeklinde örgütleyebilmekte, sosyal sorumluluğun gereği şeklinde imza kampanyaları düzenleyebilmektedir” (Tarhan, 2013).

İnsanlara “Şu sayıda imzaya ulaşıldığında yetkili mercilerce hem hukuksal hem de toplumsal anlamda dikkate alınacaklarını” vaad eden kliktivistler, belirledikleri hedef için söz konusu pratikleri sürekli, sistemli ve tekrar tekrar yapmaktadır. Buradan hareketle kliktivistler için, slaktivistlere göre daha sistemli, örgütlü eylem ve pratikleri örgütleyen kısmı yöneticiler denebilir.

4. Toplumsal Hareketler ve Yeni Medya

a. Elektronik Gözetim Toplum

Tarih boyunca yöneten azınlığın, yönetilen çoğunluk üzerinde hakimiyet kurmasının en etkili mekanizmalarından birisi gözetim olmuştur.

Gücüyener, geleneksel toplumlarda gözetimin daha çok, cemaatsel yapılar içerisinde her bir bireyin bir diğerini gözetim altında tutması şeklinde ve Tanrı'nın gözetimi altında yaşama biçiminde gerçekleştiğine vurgu yaparak güç ve iktidar sahibi olmanın yolları farklılaştıkça gözetim pratiklerinin de farklılaştığını belirtir. Özellikle iletişim ve enformasyon teknolojilerine ulaşabilmenin oldukça kolaylaştığı günümüzde, bu yeni iletişim teknolojilerinin olanaklarını kullanarak gözetimde güç sahibi olabilmenin hiç de zor olmadığına dikkat çeker (Gücüyener, 2011). Bu anlamda geleneksel toplumlarda tamamen ahlaki bir boyut taşıyan gözetim, iktidar ve güç ilişkileri bağlamında modern toplumlarda olduğu şekliyle kendini göstermemiştir. Bu durum ister istemez birey üzerinde hakimiyet sağlama konusunu gündeme getirir. George Orwell, 1984 adlı çalışmasında tüm dünyanın yaşadığı sosyo-ekonomik dönüşümü

bugün teknolojinin gerçekleştirdiğini ve ekonomiden, çalışma hayatına, siyasetten günlük yaşama kadar gerçekleşen değişimlerin bireyi sürekli yönetim erki tarafından kontrol edilen bir hayat tarzına sürüklediğini savunur (Orwell, 2000). Özgürlük özlemi içerisinde yazılan ütopyik toplum yapıları yerine, bugün bireyin teknoloji ile kontrol edildiği hatta yönetildiği distopik toplum içerisinde yaşadığının çok net olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu gözetleme Orwell'in bahsettiği gibi dıştan dayatılan baskısının çoğunluğa boyun eğdireceği yönünde değildir. Cesur Yeni Dünya adlı eserinde Huxley'in belirttiği gibi, teknolojinin geliştiği süreç içinde kitlelerin üzerlerindeki baskıdan hoşlanmaya, düşünme yetilerini dumura uğratan teknolojileri yüceltmeye başlayan teknolojiler sayesinde olacağı yönündedir.

Gözetimin yaygın bir özelliği, ulus devlet ya da kapitalizm üzerine kurulu olan nüfusun yönetilmesidir. Çakır, bu durumu "Ekonomik ve politik gözetim arasında iki önemli form ayırt edilebilir. Ulus devlet ve şirketlerce yapılan gözetim bireylerin ve grupların davranışlarını kontrol etmeyi amaçlar" sözleriyle ifade etmektedir (Çakır, 2014). Ekonomik gözetimde bireyler sürekli pazar ve piyasa şiddetinin baskısı altındadırlar; bu işleyiş onlardan sürekli belli ürünleri satın almalarını ya da üretmelerini ister Buradan yola çıkarak gözetimin bir şiddet biçimi olduğu söylenebilir. Bunun birey veya gruplar üzerinde yıkıcı etkileri vardır ve onların davranışlarını yanlış yönlendirebilme gücüne sahiptir. Çünkü gözetim, beraberinde belli davranışları getirirken belli davranışları da önler.

Yeni medya ile birlikte gözetim, sermaye birikim yöntemlerinden biri olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kullanıcı bireylerin davranışlarını tanımlama, bu tanımları datalara dönüştürerek işletmelerin kullanımına sunma, gözetim süreçlerini hem yoğun ve yaygın hale getirmiş, hem de ekonominin temel bileşenlerine dönüştürmüştür (Çakır, 2014). Bu veriler ışığında gözetimin sadece politik değil ekonomik amaç güttüğünü ve bu güdüyle gerçekleştirildiği söylenebilir.

Sonuç olarak sosyal medya ağlarının, sermaye güdümlü reklamların ve siyasal amaçlı propagandaların hedefinde olduğu dikkate alınmalıdır. İnternet ya da iletişim teknolojileri yoluyla ortaya çıkan yeni iletişim biçimleri ticari medyanın hedeflerini genişleten bir büyüme göstermiştir (Işıklı, Şevki; Özcan, Ali, 2014). Böyle bir durumda birey artık kendisi için özel olarak tasarlanan ve kendini özgür hissedeceği şekilde özel bilgilerini paylaşabilmekte ve kendiyile ilgili bilgilerin kontrolünü sermayenin eline veren pratiklerin dışına çıkamamaktadır.

b. Gelenekselden Yeniye Medyanın Ekonomi Politliği

Toplumda gücü elinde bulunduran kesimler insanlık tarihinin her döneminde bilginin üretici aktörlerini, üretim ve dağıtım alanlarını kendi etki ve yetki alanları içerisinde tutmaya özen göstermişlerdir (Güngör, 2013). Bu durum, geleneksel dönemde dev medya şirketlerinin ve dolayısıyla kitle iletişim araçlarının sahipliğinin toplumun güç sahiplerinde toplanmasını getirdiği gibi, günümüz dünyasında da telekomünikasyon alt yapısının ve Facebook, Youtube, My Space gibi dev şirketlerin yine bu güç sahiplerinin tekeline girmesini sağlamıştır.

Geleneksel medya döneminde kitle iletişim araçları aracılığı ile propaganda ve rıza üretimi gibi yöntemler kullanılarak şaşkın sürünün düşünmesinin ve sesini yükseltmesinin önüne geçilmeye çalışıldı. Güngör'ün İletişim ve Ekonomi politik adlı çalışmasında da sözünü ettiği gibi, özellikle özel sektör temelinde dayanan kapitalist sistem içerisinde yapılanan kitle iletişim araçları parasal gücü elinde bulunduran sermayenin mülkiyetindedir. Tıpkı diğer sektörler gibi kitle iletişim sektörü de sistem içerisinde varlığını sürdürme kaygısı taşır. Fakat medyanın ürettiği şey, diğer sektörlerde üretilenlerden önemli bir farklılık gösterir. Kitle iletişim araçlarının işleyiş ortamında bilgi üretimi ve dağıtım yapıları ve bilgi doğrudan doğruya insanların bilincini hedef alması bakımından önemlidir (Güngör, 2013). Bu kitle iletişim ortamlarında üretilen ve kitleye sunulan bilgi, onların zihinsel süreçlerine işlenir, algılarını yönetir, içinde buldukları toplumla olan ilişkilerine yön verir, davranışlarını etkiler. Böylece kitle iletişim araçlarının her ürettiğinin yalnızca onu satın alan bireyleri değil, aynı zamanda bütün bir toplumu ilgilendirdiğini ve etkilediğini söyleyebiliriz.

Geleneksel medya döneminde güçlüler, halkın neyi göreceğine, duyacağına ve düşüneneğine karar verme ve düzenli propaganda kampanyalarıyla kamuoyunu yönetme yetisine sahiptirler. Bu sayede toplumdaki güç ve servet eşitsizliği durumundan faydalanarak haberlerin belli süzgeçlerden geçirilmesi koşulu ile muhalif kesimlerin giderek marjinalleşmesini, hükümetleri ve egeyen çıkar gruplarının ise kitlelere toplumun yapı taşıymış gibi algılatılmasını sağlarlar (Chomsky & Herman, 2012). Ancak bunu yapabilmeleri için izleyicinin ekran karşısında tutulması ve medya sektörünün dayanağı olan reklamların kitlelere izletilmesi gerekir.

Kapitalizm ile biçimlenen üretim ilişkileri ortamında insanların yalnızca günlük kullanımına yönelik ürünler değil, aynı zamanda onların duygularına ve bilincine yönelik ürünler de üretilmeye başlanmıştır. Güngör, kapitalist anlayış-

şın, herkesin ve her şeyin bir bedelinin olduğu dünya düzeninde kitlelerin neyi istediği, neden hoşlanacağı ya da neye gereksinimleri olduğundan çok neyi satın alacakları üzerinde yoğunlaştığına dikkat çekerek kapitalizmin sürekli yeni ihtiyaçlar doğurduğuna ve kitlelerin çoğu zaman ihtiyacı olmayan şeyleri satın alma konusunda güdülendiklerini ifade etmektedir (Güngör, 2013). Böylece insanlara sürekli satın alma önerisi yapılır. Yüksek reyting alan televizyon programlarına, yoğun ilgi gören gazete ve dergilere ya da çok izlenen radyo programlarına sürekli ve yoğun reklamlar verilmesi bu yüzden dir.

İzleyiciler sadece ürünlerin değil, ideolojilerin, siyasi görüşlerin pazarlanmasında da aracı rol oynarlar. Kitle iletişim araçları, topluma sürekli olarak bir takım sorunlar aktarırlar. Ancak kitlelerin bu ortak sorunlar ya da çıkarlar üzerinde durup düşünmesi istenmez. Bu haberleri kendi yetkinliklerinin olduğuna inanmaları ve izleyip geçmeleri amacı ile izlemeleri sağlanır. Bu sayede kitlelere bölük pörçük ve çoğu zaman kafa karıştırıcı bir biçimde sunularak belli ideolojilerin toplum tarafından benimsetilmesi sağlanır.

c. Dijital Kapitalizm

Yeni medya döneminde kitleler kendilerini olaylara daha egemen ve etkin hissedebilirler ancak bunun bir yanılsamadan ibaret olduğu söylenebilir. Işıklı'ya göre, hız, güvenlik, dijital uçurum, teknoloji okur yazarlığı, büyük veri tehditleri gibi çok yönlü çözüm gerektiren konular bir kenara bırakıldığında bilişim ve kitle iletişim araçlarının demokrasiyi e-demokrasieye, vatandaşlığın e-vatandaşlığa, yönetimin e-yönetişime dönüştüğü ve bunlarında beraberinde bireye türlü kolaylıklar ve zaman kazancı sağladığı kabul edilebilir (Işıklı, 2015). Ancak geniş çerçeveden bakıldığında kitlelere sağlanan hızlı bankacılık, kolay sosyalleşme ve sorunsuz iletişim gibi imkanların arkasında gözetim ve propaganda tekniklerinin olduğu görülebilir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte ekonomik refah sağlayan Keynesyen kapitalist model, 1970'lerde enflasyonun artması ve petrol krizinin ortaya çıkmasıyla sarsıntıya uğramıştır. 1990'lara kadar hep deneme yanılmaya dayalı pragmatik bir yol izlemiş olan hükümet ve şirketler; deregülasyon ve özelleştirmelerle ekonomik anlamda bir yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Bu bağlamda gerçekleştirilen reformların amacı karı en üst düzeye çıkarmaya çalışan kapitalist mantığın derinleştirilmesi, üretkenliğin artırılması ve paza-

rın küreselleştirilmesinin sağlanmasıdır. Castells'e göre, Yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu esneklik ve olanaklar da bu amaçların gerçekleştirilmesi için ideal ortamı hazırlamıştır. Böylece sonraki süreç ve gelişmelerle birlikte nasıl ki endüstriyalizm bir üretim biçimi olarak kapitalizmin oluşmasıyla bağlantılıysa, enformasyonizm de kapitalizmin genişlemesi ve yenilenmesiyle bağlantılıdır ve toplumu sanayi devrimindeki gibi bir dönüşüme uğratmıştır (Castells, 2008). Küreselleşme ile birlikte kendini güçlü bir şekilde hissettiren ağ toplumu ilk olarak ticari ilişkilerde tecrübe edilmiştir. Özcan, sosyal medyanın ekonomi politiği adlı çalışmasında bu yeni ağ toplumunda kapitalizm de dönüştüğüne vurgu yaparak, "sayısal-elektronik-dijital kapitalizm" şeklinde sık sık eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirildiğine değinmiştir. Buna göre, egemen güçlerin, toplumları ellerinde bulundurduğu teknoloji gücüyle birlikte giderek daha fazla sömüreceği, denetim altına alacağı ve ele geçireceği kaçınılmaz bir gerçektir (Özcan, 2015). Bu nedenle iletişim araçları değiştiği için toplumsal ilişkilerin de değişeceği varsayımına inanmak yerine eleştirel bir bakış açısı geliştirmek gerekir. Çünkü avantaj olarak görülen durumlar aslında ekonomi politik kaygılarla kendilerini var etmektedirler.

Yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu en başat avantaj olarak görülen özelik etkileşimdir. Bu özellik çoğu zaman eleştirel medya kuramcılarının da hedefi olmaktadır. Andrejevic'e göre, bireye ya da gruplara etkileşimin kendilerini ifade etme, kontrole karşı başkaldırma, iktidarı bastırma yolu olduğu söylendiği zaman aslında kendileriyle ilgili bilgi vermeye tahrik edildiklerinin, yine kendilerini kişisel sınıflandırmaya tabi tutmaya katıldıklarının ve sibernetik boşluğu tamamladıkları bir iktidarın oyunu ile karşı karşıya olduklarının farkında değildirler (Andrejevic, 2014). Bu onlara daha çok, seslerini duyurmak, farklı haber kaynaklarına ulaşmak, daha kolay ve kısa sürede iletişim ağları kurmak ve bunları yönetmek gibi özgür bir etkileşim ortamı şeklinde görünür. Bu açıdan bakıldığında dünya üzerindeki sayısal uçuruma dikkat çekilerek, teknolojik altyapıyı ellerinde bulunduran merkez ülkelerin gelişmemiş ya da gelişmekte olan çevre ülkelere demokrasi, insan hakları, etkileşim ve siber özgürlük pazarlaması konuları üzerine yoğunlaşan yeni medyanın eleştirel ekonomi politiği daha iyi anlaşılabilir.

Aslında sürekli etkileşimde olmaya zorlanmak, tepki vermek, bir sonraki bağlantıya tıklamak, en son çıkan uygulamaları indirmek durumunda olmadığımız geleneksel medya döneminde güç odaklarına karşı eleştirel yaklaşmamız için daha fazla zamanımız olduğu söylenebilir. Ancak etkileşimli ilerleyiş

sayesindedir ki, pazarlamacılar halkı bir dizi kontrollü deneye tabi tutmanın giderek daha mümkün olduğu ve bu sayede halkı en iyi nasıl etkileyeceklerini belirledikleri bir dünyanın planını yaparlar. Video oyunları endüstrisi düşünüldüğünde, bu endüstride oyuncuların demografik bilgileri ile nasıl oynadıkları detaylı olarak izlenerek müşteriye özel olarak yapılan reklamlar sayesinde etkileşimli reklamcılığın öncülüğü yapılır. Amaç sadece ilgili reklamlara hizmet etmek değil, aynı zamanda oyunun etkileşim yönünü kullanarak eleştirel düşünceyi de engellemektir. Böylece katılımcılar oyun sırasında reklamı fark etmezler ve dolayısıyla reklamla ilgili eleştirel düşünmezler (Andrejevic, 2014) . Andrejevic, sosyal paylaşım ağlarına da gönderme yaparak olağanüstü teknolojik dönüşüme rağmen iktidar ilişkilerinin neden büyük ölçüde aynı kaldığına yönelik açıklamaların zorluğuna da dikkat çeker.

Tüm bunlardan yola çıkarak kapitalizmin temel mantığının aynı kaldığını ancak gelişen teknolojilerle birlikte toplumun nabzını daha kolay tutabileceği onlara eleştirel düşünmek için zaman vermediklerini ve böylece topluluklar üzerinde etkisini arttıran bir noktaya ulaştığını söyleyebiliriz.

Teknolojik üstünlüğü elinde bulunduran devletler, interneti büyük bir pazar alanı olarak görmektedirler. Dünyadaki iletişimin tek yönlülüğü kendini internette de göstermektedir. İnternete bağlanmak isteyen bir kullanıcı öncelikle teknik alt yapıyı elinde bulunduran dev küresel şirketlerin servis sağlayıcılarına bağlanmak zorundadırlar (Işıklı, Şevki; Özcan, Ali, 2014). Çevrimiçi iletişim, alışveriş, sosyalleşme ya da enformasyona erişim için gerekli altyapının sahipliği Google, Amazon.com, Facebook gibi şirketlerin kullanıcıların kişisel bilgileri üzerinde kendi kontrol haklarından vazgeçtikleri yerlere erişim koşullarını belirlemelerine izin verir. Etkileşimli yeni medyanın kullanıcıları kendileriyle ilgili bilginin kontrolünü Google, Facebook ve benzerlerine devretmeyi özgürce kabul ederler. Bugünlerde reklama boğulmuş E-Postaların, reklam içinde yüzen sosyal ağların ve hatta tamamı ile reklam destekli info alanlarının altyapısını sağlayan özel şebekelerin tamamen ticari amaç güttüğü söylenebilir. Sosyal paylaşım ağları üzerinde kullanıcıların içerik üretimini sömürü olarak değerlendiren Fuchs da kullanıcıların üretici-müşteri olarak sermaye tarafından sömürüldüğünü savunmaktadır. Dolayısıyla kullanıcılara ürün satılmaz, kullanıcılar meta olarak reklamcılara satılır.

5. Propaganda ve Yeni Medyanın Politik Rolü

Propaganda modern demokrasilerde iktidarı elde etme araçlarının en önemlisi olarak ön plana çıkmaktadır. Latince kökenli olan kelime, bahçıvanın taze bir bitkinin filizlerini yeni bitkiler üretmek için toprağa dikmesi anlamına gelen propagare kelimesinden türetilmiştir (Al, Hamza; Köseoğlu, Yakup, 2013). Cıngı'ya göre ise propaganda, fikirlerin tartışılmadan kabul edilmesinin sağlanmasıdır. Tartışmadan, sorgulamadan inanmak ise, bütün dinlerde var olan iman mekanizmasının aynısıdır ancak propaganda, iman etmiş kitlelerle yetinmez. Amaç, kitlelerin sorgusuz inanarak, harekete geçmesini sağlamaktır (Cıngı, 2015). Buradan hareketle propagandanın toplumda siyasal bir güç kazanmak isteyenlerin seçmen desteğini elde etmek amacıyla ortaya koydukları, genellikle seçmen beklentilerine göre oluşturdukları programları ifade ettiği söylenebilir.

İnsanoğlunun gruplar halinde bir arada yaşamaya başlaması ile birlikte bu toplulukların nasıl yönetilecekleri sorunu ortaya çıkmış buna bağlı olarak da liderlik meselesi gündeme gelmiştir. Dolayısıyla propagandanın başlangıç tarihinin liderlik mücadelesi veya siyaset mücadelesinin başladığı dönemlerden itibaren varlık gösterdiği söylenebilir.

İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde propagandayı sistemli olarak ve yaygın bir biçimde ilk kullanan devletler Sovyetler Birliği ve Nazi Almanyası olmuştur. İki savaş arası dönemde propaganda o kadar ilerlemişti ki Hitler 1933'te Halk Aydınlatımı ve Propaganda Bakanlığı'nı kurmuş, başına da en önemli adamlarından Gobbels'i geçirmiştir. Bakanlık görevde kaldığı sürece tüm propaganda faaliyetlerini yönetmiş ve Hitler'in konuşma metinlerini hazırlamıştı (Erkiş & Summak, 2011). Sonunda kısa süre içerisinde Hitler, özellikle işgal edilen ülkelere ve kendi vatandaşlarına yalan propaganda faaliyetleri yürütmeyi ve bu sayede arkasına milyonları almayı başarmıştır. Ancak çözümlenme sürecine girildiğinde ve lojistik desteğin azaldığı zamanlarda bu propaganda faaliyetlerinin gerçek yüzü ortaya çıkmış ve Hitler'in çözümlenme süreci başlamıştır.

Chomsky'e göre, modern devletin ilk propaganda operasyonu, 1916 yılında Amerika'da "Zafersiz Barış (Without Victory)" sloganıyla seçilen Woodrow Wilson hükümeti zamanındaydı. Son derece pasifist olan halk, bir Avrupa savaşına dahil olmak için hiçbir sebep göremiyordu. Ancak aslında savaşa çoktan imza atan Wilson Hükümeti bu konuda yeni bir şeyler yapmak zorundaydı.

Hükümetin “Creel Komisyonu” adıyla kurduğu bir propaganda komisyonu, altı ay içerisinde etkisini göstererek o barışçıl halkı histerik bir savaş çığırtkanı haline dönüştürdü (Chomsky , 2013) Dolayısıyla propaganda için ilk haberleşme dönemlerinde kullanılan gazeteler, sonraki dönemde televizyonlar ve günümüzde ise sosyal medya araçları seçkin sınıf tarafından etkin bir şekilde kullanılmaktadır.

Gelişen iletişim teknolojileri ile birlikte özellikle sosyal medya aracılığı ile bilgi kaynaklarına anında ulaşım ve haber takibi daha kolay bir hale gelmiştir. Castells’in ağ toplumu olarak ifade ettiği bu toplum tipi kendinden önceki toplum tiplerinin aksine çok hızlı bir şekilde dünyanın büyük bir kısmına yayılarak toplum yapılarını dönüştürmeye başlamıştır. İlk önceleri sadece haber alma ve bilgiye ulaşma aracı olarak kullanılan internet son zamanlarda özellikle sosyal medya olarak tanımlanan facebook, twitter vb. sitelerin yaygınlaşması ile artık bir sosyal iletişim aracı haline gelmiş, evde, işte, sokakta kısacası hemen hemen her yerde sürekli iletişim halinde olunan bir sanal toplum oluşturmuştur. Bu yeni sanal toplum siyasi bir rol de üstlenerek sosyal medya üzerinden sanal örgütlenmelere, siyasi düşünce platformlarında tartışmalar oluşturmaya imkân vermiştir.

Sosyal medyanın siyasi alanda kullanımının en dikkate değer örneklerinin başında Arap Baharı olarak bilinen, Ortadoğu’daki diktatörlük karşıtı hareketler gelmektedir. Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinden önce ve bu hareketler süresince başta Facebook olmak üzere, Twitter, Instagram ve Youtube özellikle göstericiler tarafından kitleleri harekete geçirme ve hareketin dünya kamuoyuna duyurulmasında etkin birer araç olarak kullanıldığı görüşü yaygındır. Bunun da ötesinde söz konusu sosyal medya araçları, bu hareketlere meşruiyet kazandırma anlamında da birer propaganda aracı olarak aktif rol üstlenmişlerdir. Bu tip eylemler tüm dünya basınına sosyal medyanın özgürleştirici ve demokratik özellikleri ön plana çıkarılarak sunulmuştur. Ancak Foucault’un dediği ifade ettiği “Nerede bir iktidar varsa, orada bir direniş vardır” tezi yeni medya teknolojileriyle alaşağı edilmiş, onun yerine nerede bir direniş varsa orada her zaman yeni ve yeniden düzenlenen kontrol stratejiler vardır sözü geçmiştir diyebiliriz (Andrejevic, 2014).

Tüm bunların dışında gerek ulusal çapta politika yapıcılar ve gerekse yerel politikacılar her geçen gün artan oranda sosyal medyada boy gösterir olmakta ve politikalarını, hedeflerini, vaatlerini, icraatlarını internet vasıtasıyla hedef kitlelere ulaştırmaya çalışmaktadırlar. Artık hemen hemen bütün siyasi parti-

lerin ve parti alt oluşumlarının sosyal medyada aktif bir hesabı bulunmakta ve partiler bütün siyasi programlarını bu hesaplar üzerinden yürütmektedir. Hatta siyasi partilerin halkla ilişkiler faaliyetlerinin önemli bir bölümü bu kanallar üzerinden yürütülmektedir. Siyasi partiler, günlük faaliyet programlarını, siyasi fikirlerini, rakip partilerle olan çekişmelerini hep bu hesaplar üzerinden seçmen ya da takipçilerine duyurmaktadır.

Bunun en yakın ve canlı örneği 2013 yılında İtalya'da yapılan seçimlerde gözlenmiştir. Asıl mesleği komedyenlik olan Beppe Grillo'nun Facebook üzerinden başlatmış olduğu Beş Yıldız hareketi kısa sürede büyük bir ilgi toplamış ve Grillo'yu seçimlerde bir aday haline getirmiştir. Ve ilginç bir şekilde siyasi bir kimliği ve geçmişi olmayan Grillo seçimlerden beklenenin çok üzerinde bir başarı elde etmiştir. (Al, Hamza; Köseoğlu, Yakup, 2013) Bu durum sosyal medyanın, her ne kadar amatör düşünceye dayanarak ortaya çıksa da, aslında kamuoyu ve gündem oluşturmada ne kadar etkili bir mekanizma olduğunu ortaya koymaktadır. Bu güç erk sahipleri ve iktidar tarafından da etkin bir biçimde kullanılmaktadır.

Sosyal medyanın siyasal propaganda ve katılım aracı olarak kullanılması bireylerin savunmasız hale gelmesi ve kolay takip edilebilir olmasını, ayrıca sansüre uğramasını da beraberinde getirmektedir. İnternet kullanıcıları sanal ağlar üzerinde gerçek adlarını kullanmasalar bile erk sahipleri dilediğinde IP olarak adlandırılan kimlik numaraları ile iletişim bilgilerine kolayca ulaşılabilir. Dolayısıyla herhangi bir kullanıcı kolaylıkla tespit edilebilir. Bu ise bireylerde önemli bir güvensizlik yaratabilmekte ve bireyleri fikir ve düşüncelerinden dolayı hedef haline getirebilmektedir. Bu da özellikle demokrasinin sadece kağıt üzerinde kaldığı 3. Dünya ülkelerinde ciddi bir tehdit ve sansürü birlikte getirmektedir. Tün bunların yanı sıra kimlik tespitinin sıradan vatandaş tarafından mümkün olmadığı bu alanda, dezenformasyon ya da yalan haber ve bilgilerle kitleler yönlendirilebilmekte, olumsuz sonuçlara sebebiyet verebilmektedir. Bu sayede propaganda mekanizmaları tarihte hiç olmadığı kadar hızlı ilerleyebilmekte ve halkı bir iddia üzerinden galeyana getirebilmektedir. Özellikle sosyal hassasiyetin yoğun olduğu dönemlerde benzer uygulamalarla oldukça büyük sorunlar oluşturabilmektedir.

Al ve Köseoğlu'na göre, sosyal medya ciddi bir bilgi kirliliği yaratarak seçmenlerin kafasını karıştırabilmektedir. Medya okuryazarlığı olarak ifade edilen, bilginin gerçekliğinin araştırılmasının bir alışkanlık haline gelmediği toplumlarda, sosyal medya yarattığı bilgi kirliliğiyle kararsızlar olarak ifade edilen çok bü-

yük oranda yabancılaşmış bireyler yaratabilmektedir (Al, Hamza; Köseoğlu, Yakup, 2013). Siyasi erk sahipleri de bu kararsız ve yabancılaşmış bireyler üzerinde kolayca propaganda faaliyetlerini yürütebilmekte, yeterli çoğunluğu sağlayarak başarıya ulaşabilmektedirler. Tüm bunların dışında yeni medyanın devletlerin propaganda faaliyetlerinde destekleyici bir rol üstlendiğinden de bahsedebiliriz. Miller'e göre, yapılan araştırmalar sonucunda Youtube'un ana akım medyayı zayıflatmak bir yana Youtube videolarının ana akım Amerikan televizyonları için hayal edilebilen en iyi lütuf olduğunu söylemektedir. Ona göre, videolar TV programlarının yerini almaktansa, videolardan alıntı ve yorumlarla televizyon programlarını destekleyici bir işlev üstleniyor. Bu yönde yapılan araştırmaların sonuçlarına göre, Youtube'da en çok aranan 20 terimden 15'i ABD televizyon programlarına ilişkin (Miller, 2014). Buradan yola çıkarak yeni medya araçlarının, propagandanın en güçlü şekilde yapıldığı geleneksel medya araçlarınının destekleyici bir role sahip olduğunu da söyleyebiliriz.

6. Yeni Medya'nın Mobilizasyon ve De-Mobilizasyon Üzerindeki Etkisi

Mobilizasyon, toplumun bir konuya yönelik ilgisini arttırarak kitleleri harekete geçirme çalışması olarak ifade edilebilir. De-Mobilizasyon ise bu durumun tam tersidir. Yani hareket geçme potansiyeli olan kitlelerin eylemlerinin engellenmesi ve seferberlik durumunun bitmesi anlamında kullanılır.

Yeni medya teknolojileri ile kendileri ile ilgili bilgileri belli sitelere üyelik ve erişim karşılığında dev medya şirketleriyle paylaşan birey veya grupların yeni ortamlar üzerinden her hareketi izlenmekte ve verileri kaydedilmektedir. Bu da erk sahipleri tarafından yeri geldiğinde hem mobilizasyon hem de de-mobilizasyon süreçlerinde kullanılabilir.

Mobilizasyon kuramsal yaklaşımına göre, yeni bir iletişim aracı olarak internetin siyasal yaşam üzerine büyük etkisi bulunmaktadır. İnternetin bağlantılabilirlik, interaktiflik ve hipermetinlilik özellikleri siyasal sürecin işleyişini uzun vadede de olsa yeniden yapılandırma potansiyeline sahip kılacak ölçüde güçlü bir yapıdadır. İnternet ve diğer yeni iletişim teknolojilerinin kullanımı, yönetenlerle yönetilenler arasındaki mesafenin daralmasında yeni fırsatlar ortaya çıkartarak doğrudan demokrasinin de kuvvetlenmesine yol açabilir. Karakoçar'a göre, internet siyasal yaşamda parti, siyasal adaylar ve vatandaşlar için farklı işlevler göreyerek kamusal alandaki bilgi ve düşüncelerin gelişip zenginleşmesini sağlayacaktır. Bu oluşumda internetin hızlı, ucuz ve sınırsız erişim sağlaması en

önemli etken olmaktadır (Karaçor, 2009). Bu yaklaşım yeni medyanın ekonomi politik alt yapısını görmezden gelen oldukça iyimser bir bakış açısıyla sunulan bir yaklaşımdır. Güç sahibi kesimin toplumda daha da güçlü hale gelmesinden başka bir amaca hizmet etmeyen ancak kitlelere bir şeyler üzerinde hakimmiş hissi yaşatan bu yeni ortamlarda “bahar” olarak anlandırılmaya çalışılan e-devrimler ekonomik çıkarlar görmezden gelinerek ifade edilmektedir. 2010 yılında Tunus’tan başlayarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki halk hareketlerinde iletişim ve mobilize olma aracı olarak internette yararlanılması yaşananların dünya genelinde “sosyal medya devrimi” gibi ifadelerle gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu eylemlerde mobilize olma aracı olarak sosyal medya dikkat çekmektedir. Ancak Özcan’ın da belirttiği gibi, Arap coğrafyasında yaşanan halk hareketlerini yüzeysel bir okumaya tabi tutarak sosyolojik arka planının göz ardı edilmesi sürecin anlaşılmasını olanaksız kılmaktadır. Bu bağlamda bölgede yaşayan insanların bir tek sosyal medya sayesinde örgütlenmediği, söz konusu araçlar yasaklandığında bile her gün binlerce insanın bir araya gelebildiği gerçeği doğru okunmalıdır. Zaten bölgede nüfusun %5’inin Facebook ve %20’sinin internete giriş imkanı bulduğu düşünüldüğünde eylemlerin sosyal medyaya mal edilmesinin ne kadar dayanaksız bir iddia olduğu anlaşılabilir (Özcan, 2015). Sosyal medya bu süreçte halkın yürüttüğü mücadelede bir araç olarak var olmuştur örgütlenmeyi ve devrimi gerçekleştiren unsur yine halktır.

2011 Yılında İngiltere’de büyüyen gösterilerde Blackberry telefonlarının kullanılması nedeniyle eylemler medyada ve dünya kamuoyunda Blackberry çeteleri, Twitter çeteleri olarak duyulmuştur. Arap Baharı olarak ifade edilen başkaldırlarda bir özgürlük aracı olarak sunulan yeni bilgi teknolojileri, Batılı hükümetlerin temsil ettiği özgürlük ve barış gibi değerlere bir tehdit olarak gösterilmiştir (Işıkli, Şevki; Özcan, Ali, 2014). Bu da sosyal medyanın gelişen ülkelerde demokrasi, Batılı ülkelerde ise tehdit aracı olarak gösterilmesinin ve güç sahiplerinin bu teknolojilere dilediği anlamı yükleyebileceğinin göstergesidir.

De-Mobilizasyon süreçlerinde en büyük etkenlerden birinin korku diğeri- nin ise duyarsızlaşma olduğunu söyleyebiliriz. Chomsky Medya Denetimi adlı kitabında bu konuya eğilerek, toplumlarda güç sahibi kişilerin asıl çalışmalarının, seçilmişler dışında kalan bölümünün her türlü örgütlenmeden yoksun bırakılmasını sağlamak olduğunu belirterek onların mobilize olmaktan yoksun bırakılmaları için sürekli bir şeylerle ilgilenmeleri, televizyon başında oturarak hayattaki en önemli şeyin mal mülk edinmek olduğunu söyleyen programları izlemeleri beklenir. Bunun yanı sıra onları sürekli korku halinde tutmak gerekir.

Çünkü içeriden, dışarıdan, her yerden gelip onları mahvedecek şeytanlardan korkmazlar ve dehşete düşmezlerse düşünmeye başlarlar ki bu da çok tehlikeli olabilir (Chomsky N. , 2013).

Toplumların düşüncelerini, algılarını, alışkanlıklarını değiştirmenin birden fazla yolu vardır. Bu yollardan en önemlisi şüphesiz ki medyadır. Yaşanan insanlık dışı ve kabul edilemez olayların medya tarafından bilinçsizce yansıtılması, birlik ve beraberlik duygularının ve toplumsal duyarlılığın zedelenmesine yol açabilir. Medya ne verirse kamuoyu onu kendi düşünceleriyle, duygularıyla, ideolojileri ile harmanlayıp alır. Medya ne derecede terör eylemlerini, ölüm haberlerini, bir takım felaketleri basına yansıtırsa toplum da yansıtılan oranda ilgi sahibi olur (Barındık, 2016). Geleneksel medya döneminde bu ifade oldukça doğru bir ifade olarak kabul edilebilirdi ancak günümüzde yeni medya teknolojileri tarafından daha yoğun bir korku ve duyarsızlaştırma politikası izlendiğini söyleyebiliriz.

Günümüz yeni iletişim teknolojileri ile bireyler avantajlı gibi görünen durumlar içerisinde aslında daha fazla devlet propagandasına, duyarsızlaştırma mekanizmasına ve mobilize olma koşullarının sadece devlet tarafından belirlendiği durumlara maruz kalmaktadırlar. Genelde internet ve özelde sosyal medya üzerinden insanlar olmayan olaylarla galeyana getirilebilir, mevcut iktidara başkaldırmak için mobilize olmaları durumunda kolaylıkla baskılanabilir ve vakit geçirmek üzere bağlandıkları sosyal medya ağları üzerinden ölümlere, kıyımlara, savaşlara ve haksızlıklara alıştırılabilir.

7. SONUÇ

Yeni medya döneminde insanlar devrimleri sokaklarda değil oturdukları yerden risk almadan yapma ve seslerini yetkililere yine evlerinde, iş yerlerinde tek tıkla duyurma eğilimindedirler. İnsanların Facebook'ta kendi düşünceleri doğrultusundaki gönderileri beğenerek ve Twitter'da birkaç "retweet" yaparak bir şeyleri değiştirdiklerini düşündüklerini ve böylece kendilerini tatmin edip asıl konudan uzaklaştıklarını ifade edebiliriz.

Geleneksel medya döneminde kolayca mobilize edilen hedef kitle, televizyon, gazete ve radyodan kurumların mesaj yolladığı homojen insan topluluğundan oluşmamaktadır. Kadın, çevre, hayvan hakları ve eşcinsel örgütlenmeler gibi daha heterojen ve marjinal kitlelerin varlık gösterebildiği alanlar olarak yeni medya önemlidir. Ancak bu durumun toplumda bir şeyleri değiştireceği-

ne inanmak oldukça iyimser bir yaklaşım olacaktır. Sonuçta bu teknolojilerin son hızda kullanıldığı ülkeler dahil olmakla birlikte dünyanın bir çok yerinde hala kadınlar şiddet görmekte, hayvanlar derileri uğruna katledilmekte, eşcinseller nefret cinayetlerine kurban gitmekte ve ormanlık alanlar sermaye sahiplerinin çıkarları uğruna yok edilebilmektedir. Yeni medya araçları ile günümüz toplumu mesajları seçen, içerik üreten, bu içerikleri kendi kanallarında istediği insanlara ulaştıran ve farklı ilgi alanları olan insan topluluklarından oluşmuş gibi gözükse de aslında yeni iletişim teknolojileri ile daha kolay gözetlenen, üzerlerinde daha kolay mobilizasyon ve de-mobilizasyon süreçlerinin yürütüldüğü bir kitle var olmuştur. Üstelik kullanıcılar geleneksel medya dönemindekinden daha fazla reklam baskısına ve bir şeyleri satın alma zorunluluğu hissetme süreçlerine maruz kalmaktadırlar.

Dolayısıyla, yeni medya teknolojilerine olağanüstü yetiler yükleyen kuramlardan farklı olarak devrimlerin hala sokaklarda yapıldığını ve eğer bir şeyleri değiştirmek istiyorsak ekran başından kalkmak gerektiği söylenebilir. İnsanların, eğer bir şeyler değiştirmek istiyorlarsa sivil itaatsizlik ve fiziksel eylemde bulunmaları gerektiğini yani, ancak sokağa inerek ve ideolojik altyapısını iyi kurgulayarak mobilizasyon faaliyetleri yürütüp aktivizm yapılabileceğini söyleyebiliriz.

8. Kaynakça

- Aktaş, C. (2007). Yeni Medyanın Geleneksel Medya İle Karşılaştırılması. G. Erol içinde, *Medya Üzerine Çalışmalar* (s. 2). İstanbul: Beta Yayınları.
- Al, H., & Köseoğlu, Y. (2013). Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 103-125.
- Andrejevic, M. (2014). Eleştirel Medya Çalışmaları 2.0:Etkileşimli Bir Üst Sürüm Çev. Leyla Keskiner. M. Çakır içinde, *Yeni Medyaya Eleştirel Yaklaşımlar* (s. 55-79). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Barındık, G. (2016, Mart 1). *İndigo Dergisi*. Mayıs 14, 2016 tarihinde İndigo Dergisi Web Sitesi: <https://indigodergisi.com/2016/03/teror-ve-medya-ikileminde-toplumsal-duyarsizlasma/> adresinden alındı
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi,Toplum ve Kültür Ağ Toplumunun Yükselişi*, çev. Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Chomsky, N. (2013). *Medya Denetimi*. İstanbul: Everest Yayınları.

- Chomsky, N., & Herman, E. S. (2012). *Rızanın İmalatı*. İstanbul: BGST Yay.
- Cıngı, M. (2015). Propaganda Ve Siyasal Reklam. *Kayseri Dergi*.
- Çakır, M. (2014). Yeni Medyaya İlişkin Eleştirel Yaklaşımları ve Tespitleri İle Christian Fuchs. M. Çakır içinde, *Yeni Medyaya Eleştirel Yaklaşımlar* (s. 81-128). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Dalgaldere, S., Tosyalı, H., & Çelik, R. (2015). Geleneksel Gazetecilik ve Online Gazeteciliğin Karşılaştırmalı Örneği. S. Dalgaldere , & R. Çelik içinde, *Yeni Ve Geleneksel Medya Okumaları* (s. 15). İstanbul: İskenderiye Yayınları.
- Erkiş, İ., & Summak, M. (2011). Propaganda Ve Dış Politika. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 293-310.
- Güçyener, M. (2011). Panoptikonik Gözetimden Synoptisizme Gözetim Toplumunu. *Yüksek Lisans Tezi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngör, N. (2013). *İletişim Kuramlar Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Güren, D. (2013, Temmuz). *İnploid*. Mayıs 9, 2016 tarihinde İnploid Web Sitesi: <http://www.inploid.com/t/slaktivizm-nedir/44212/> adresinden alındı
- Işıklı, Ş. (2015). Digital Citizenship: An Actual Contribution to Theory of Participatory Democracy. *AJIT-e*, 22-37.
- Işıklı, Ş., & Özcan, A. (2014). Sosyal Medyanın Ekonomi Politik Yönü: Balckberry Çetelerinden Twitter Devrimlerine. *ITICAM* (s. 145-152). Dubai: ITICAM.
- J. Van Dijk'ten Aktaran Binark, M. (2007). Yeni Medya Çalışmaları. M. Binark içinde, *Yeni Medya Çalışmaları* (s. 5-20). Ankara: Dipnot.
- Karaçor, S. (2009). Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi . *Yeni Medya Ve Ekonomi Dergisi*, 126.
- Miller, T. (2014). Bütün Ülkelerin Siberözgürlükçüleri Birleşin: Tube'larınızdan Başka Kaybedecek Bir Şeyiniz Yok! M. Çakır içinde, *Yeni Medyaya Eleştirel Yaklaşımlar* (s. 35-76). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Orwell, G. (2000). *1984*. İstanbul: Can Yayınları.
- Özcan , A. (2015). Sosyal Medyanın Ekonomi Politikliği. R. Çelik , & S. Dalgaldere içinde, *Yeni ve Geleneksel Medya Okumaları* (s. 185). İstanbul: İskenderiye

deriye Yayınları.

- Özcan, A. (2014). Bir Dijital Aktivizm Örneği: Akıllı Ağ Çeteleri (Smart Mobs). *Ajit-e*, 66.
- Özcan, A. (2015). Sosyal Medyanın Ekonomi Polisiği. R. Çelik, & S. Dalgaldere içinde, *Yeni Ve Geleneksel Medya Okumaları* (s. 185-200). İstanbul: İskenderiye Kitap.
- Paktin, S. (2013). Change.org; Katılımcı Demokrasi Ve Aktivizm. *Akademik Bilişim Konferansı* (s. 11). Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Tarhan, U. (2013, Kasım 1). *Ufuk Tarhan*. Mayıs 9, 2016 tarihinde Ufuk Tarhan Web Sitesi: <http://www.ufuktarhan.com/detay.asp?id=2448>, 27.05.2014 adresinden alındı
- Vikipedi*. (tarih yok). Mayıs 9, 2016 tarihinde Vikipedi Web Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Aktivizm> adresinden alındı
- Yegen, C. (2015). Bir Dijital Aktivizm Biçimi Olarak Slaktivizm: Change.org Örneği. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 86.
- Yüksel, U. (2012). Geleneksel Medya ve Yeni Medya. Eskişehir, Türkiye.

ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi

ISophos: International Journal of Information, Technology and Philosophy

Yıl/Year: 2018 • Sayı: 1

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN GÜNDELİK YAŞAMA ETKİLERİ: ETİK SORUNLAR AÇISINDAN BİR SORGULAMA

EFFECTS OF INFORMATION TECHNOLOGIES ON DAILY LIFE:
AN INVESTIGATION IN TERMS OF ETHICAL ISSUES

Arş. Gör. Mustafa Cankurt Kurt
Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi
Gazetecilik Bölümü // cankurtkurt@gmail.com

Anahtar Kelimeler:

Bilişim Teknolojileri,
Gündelik Yaşam, Etik.

Özet

Bilginin temel üretim ve güç faktörü olduğu enformasyon çağı, getirdiği önemli yeniliklerin beraberinde gündelik yaşamda da birçok değişimin gerçekleşmesine sebep olmuştur. Bu çağın en önemli kaynağı olan bilginin işlenmesi, dönüştürülmesi, saklanması, korunması, iletilmesi ve erişilmesi ile ilgilenen bilişim teknolojisi (BT) bir yandan bilgi toplumunu yapılandırırken diğer yandan da ortaya yeni etik sorunların çıkmasına sebep olmaktadır. İletişimin ve etkileşimin hayati bir önem taşıdığı günümüzde bireylerin, grupların veya kurumların kendi içlerinde ve birbirleri arasında etik açıdan sorunların meydana gelmesi toplumsal ilişkilerin gelişmesinin önünde büyük bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı bilişim teknolojilerinin gündelik yaşam üzerindeki etkilerinin ve ortaya çıkardığı etik sorunların belirlenmesi ardından bunların analizlerinin yapılmasıdır.

Keywords:

Information
Technologies, Daily
Life, Ethics

Abstract

Information is the main production and power factor of our age. Information technologies (IT) are responsible for process, convert, storage, preserve and access to data. These technologies are structured to information society, but they cause to occur

ethical problems as well. Today, communication and interaction are vitals for our community, these ethical problems no matter between persons, groups or organizations, are obstacles for development of social relationships. The goal of this study is to determine the effects of information technologies on daily life and ethical problems, and after to analyze the results we found.

1. Giriş

Teknoloji, tarih boyunca insanlığın varlığını beslemiş ve karakterini, büyük ölçüde yine insanlıktan beslenerek geliştirmiştir. Teknoloji insan yapımıdır ve bunun bir sonucu olarak teknolojik cihazların tümü maddi bileşenleri içermektedir. Ancak teknoloji özünde bir maddeye ait değil, insanoğluluyla birlikte yaşayan ve onunla birlikte gelişen bir olgudur. İnsanların egemenliğinde yoğun bir şekilde ilerleme gösteren teknoloji, aslında insanları başkalaştıran bir faaliyettir. Uzak olanı yakınlaştıran, görünmeyeni gösteren bu faaliyet, insanların yaşamlarında radikal değişimlere yol açmıştır. Öyle ki, sürekli bir etkileşim haline olduğumuz teknoloji adeta bedenlerimizin bir uzantısı haline gelmiştir (Artut, 2014, s. 12).

Teknolojinin insanoğlunun yaşamı üzerindeki etkisini tarihin pek çok farklı aşamasından alınan örneklerle açıklamak mümkündür. Örneğin Gutenberg Galaksisi adlı kitabında Marshall McLuhan, matbaayı büyük bir değişimin başlangıcı olarak ele almıştır. Öyle ki bu değişim süreci insanlığın ekonomik, kültürel ve hatta politik tarihinde köklü değişikliklere sebep olmuştur. Ana dillerinde yayımlanmış kitaplarla tanışan milletler tarihte ilk kez kendilerini görmüştür ve matbaa toplumsal birliktelik beraberinde milliyetçilik devriminin gerçekleşmesinde çok büyük bir rol oynamıştır. Aynı şekilde matbaa kitapları ulaşılabilir, taşınabilir ve ucuz gale getirilmiştir. Yazıdaki standartlaşma onun okunmasını kolaylaştırmış ve bunların sonucunda insanlar kitabını alıp bir köşeye çekilerek tamamen keyfi bir biçimde bireyselleşmeye başlamışlardır. Matbaanın dil üzerindeki etkilerine bakıldığında ise o döneme kadar sadece ruhani seçkinlerin ve küçük bir kesimin okuyabildiği Latince el yazması kitaplar yerlerini toplumların anadillerinde basılmış kitaplara bırakmıştır. Son olarak da sanayileşme sürecini bir başlangıç olarak gören McLuhan elektronikleşmeye birlikte dünyanın küçülüp ve sınırlarının ortadan kalktığını ve onun adeta

büzüşerek tek bir küçük köye dönüştüğünü söylemektedir (McLuhan, 2007). İnternet ve bilgisayarların hayatlarımıza girmesi, yaygınlaşmaları, kablosuz teknolojiler ve son olarak da mobil teknolojiler ile birlikte toplumun zaman ve mekân algıları büyük ölçekte değişime uğramıştır, her an ve her yerde bilgiye ulaşma ve başkaları tarafından ulaşılabilme arzusu McLuhan'ın "Küresel Köy" tanımlamasının günümüz toplumuna ne kadar uyduğunu göstermektedir.

Değişimler ile birlikte gelen yenilikler günlük yaşamı daha da kolaylaştırılmış, ilginçleştirmiş, işleri yapma sürelerini kısaltmıştır. Bilgiye kolaylıkla ve kısa zamanda ulaşılabilmekte, bu bilgiyi saklamak, dağıtmak ya da başka bilgilerle birleştirip yeni bilgiler oluşturmak mümkün olabilmektedir. Kuşkusuz ilk bakışta bütün bunlar bireysel ve toplumsal hayatlar üzerinde gerçekleşen olumlu değişiklikler olarak değerlendirilir. Ne var ki bu olumlu etkilerin yanı başında, çoğu zaman arka planda kalan ve görülmeyen ya da göz ardı edilebilen bir dizi olumsuz etki de bulunmaktadır (Dedeoğlu, 2006, s. 9).

Bu çalışmanın ilk bölümünde teknoloji kavramı ve teknoloji-insan ilişkisi, ikinci bölümde ise değişen gündelik hayat kavramı incelenecektir. Son bölümde ise bilişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile ortaya çıkan etik sorunların analizleri yapılacak ve ardından bu analizlerin ışığında çeşitli değerlendirilmelere yer verilecektir.

2. Teknoloji ve İnsan

"Teknoloji" kelimesinin tarihsel gelişimi ve etimolojik yapısına bakıldığında, incelenen birçok kaynaktan kelimenin ortaya çıkışının Antik Yunan Uygarlığı'na kadar uzandığı görülmektedir. Kelimenin yapısal analizi incelendiğinde, teknoloji teriminin, technê ve logos kelimelerinden türediği söylenebilir. Technê Antik Yunanca'da sanata ve zanaata dair maharet anlamına gelmektedir. Logos ise sistem veya çalışma anlamında kullanılmaktadır. Sanata ve zanaata dair içeriği ile Tekhne, logos kavramı ile birleştiğinde sistematik bir olguya dönüşmektedir (Artut, 2014, s. 24).

Stephen J. Kline, What is Technology [Teknoloji Nedir] isimli makalesinde "teknoloji" kavramını ve bu kavramın farklı kullanım şekillerini açıklamaya çalışmıştır. Teknoloji kelimesinin nesnelere, eylemlere, süreçlere, yönetimlere ve süreçlere temsil ettiğini belirten Kline, teknolojinin ayrıca önemli işleyiş prosedürlerini ve ilerlemeyi temsil eden bir sembolik sıfat olduğunu söyler. Kline, aynı makalede teknoloji sözcüğünün dört farklı kullanım şekline bahseder.

Birinci kullanım, donanım veya eser olarak, insan tarafından üretilen doğal olmayan her tür şey olarak nitelendirilir. İkinci kullanım teknolojiyi üretimin sosyo-teknik sistemi olarak nitelendirirken, bu kullanımın tanımını belirli bir tür donanımın üretilmesi için gerekli olan tüm unsurlar ve girdileriyle (insan, makineleşme, kaynaklar, süreçler ve yasal, ekonomik, politik ve fiziksel çevre) birlikte tam olarak işleyen bir sistem olarak yapmıştır. Üçüncü kullanım görevi yerine getirmek için gerekli olan bilgi, beceri, süreç ve prosedürlerini ifade ederken; sonuncu ve dördüncü kullanım şekli ise kullanımın sosyo-teknik bir sistemi olarak insanların kapasitelerini arttıracak sistemlerin yardımı olmadan başaramayacakları görevleri, insan ve donanım kombinasyonlarını kullanan bir sistem olarak tanımlamıştır (Kline, 1985, s. 215-217).

Teknolojinin, etimolojik kökeni, anlamı ve kullanım alanlarından sonra insan ile olan ilişkisine ışık tutulmalıdır.

İnsanoğlunun teknoloji kullanımında kendine sağladığı avantajlar elbette, diğer canlılara oranla devasa bir boyuta ulaşmıştır. İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran en temel özellik, ortaya çıkardığı bulguları, kendi hemcinsleri ile paylaşabilmesi ve bilgiyi ileriye taşıyabilmesidir. Bu sayede, insanoğlunun kurduğu medeniyet, zaman içinde diğer canlılara hükmeder hale gelmiş ve paydaşlarına, diğer canlılara oranla ciddi avantajlar sağlamıştır. Teknoloji kullanımı ile neredeyse dünyanın tamamına hâkim olan insanoğlu, elde ettiği teknolojik gücün tam aksine, doğduğu an doğada oldukça güçsüz ve savunmasız bir canlı olarak yer almıştır. Yeni doğmuş bir insan yavrusunun, kendi kendine ayağa kalkıp doğrulması ve yürümeye başlaması için ortalama bir yıl süre geçmesi gerekmektedir. İnsanoğlunun evriminde alet kullanımı, zekânın varlığı ve gelişimi açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. İlk alet kullanımının ne zaman ve ne şekilde olduğunu tespit etmek, elde edilen arkeolojik buluntuların, gerçekten insan gayretleriyle yapıp yapılmadıklarının tespit edilememesinden ötürü oldukça zordur. İddialara göre, günümüzden 4 milyon yıl önce, Buzul çaığında yaşamış olan *Australopithecus* türü, iki ayak üzerinde durabilme yetisi ve ağız yapısı ile insanlara anatomik özellikler açısından oldukça benzemektedir. Tarihin çok eski zamanlarında, insanoğlunun, ilkel anlamda ilk defa enstrüman kullanımıyla bugüne kadar, uygarlık tarihinde teknolojik açıdan oldukça üst seviyelerde gelişmeler elde edilmiştir (Artut, 2014, s. 31-33).

3. Gündelik Hayat Kavramı ve Bilişim Teknolojilerin Değişim Sürecindeki Yeri

“Gündelik olan”, bilebildiğimiz bütün toplumlarda insan soyunun varlığını sürdürmek için geliştirdiği etkinliklerden oluşur: yeme, içme, barınma, üretme, güvenlik, soyun yeniden üretimi gibi basit insani gereksinimleri karşılamak üzere yapılan tüm etkinlikler, “gündelik” rutinlerin yığılmış bilgilerin, ritüellerin, toplumsal işbölümünün arasında dağılmış bir yığın işi kapsar. Dünyanın her bir yerinde bulunan insanlar, kendileri açısından varlıklarını sürdürmenin yollarını keşfederler. İnsan etkinliğinin temelini oluşturan bu işler kuşkusuz mekanik, sürekli yeniden keşfedilen işler olarak algılanamaz. İnsan, belirli eylemleri gerçekleştirirken bu eylemleri düşünceleriyle, duygularıyla sınavan, bilgi biriktiren ve değerlendiren bir varlık olduğuna göre, anlamlandırmayı, değerlendirmeyi çözümlmeyi, deneyimi ve yerleşmiş ilişkileri, gündelik olanın dışında tutması olanaklı olmayacaktır (Şahin & Balta, 2001, s. 185-186).

Gündelik rutinlerimiz, ötekiler ile neredeyse sürekli olarak giriştiğimiz etkileşimler ile bizim yaptıklarımıza yapı ve biçim kazandırır. Bunları inceleyerek toplumsal varlıklar olarak kendimiz ve toplum yaşamının kendisi hakkında çok şey öğrenilebilmektedir. Günlük yaşamın incelenmesi bize, insanların gerçekliği değiştirecek biçimde yaratıcı eylemlere nasıl girişeceğini gösterir. Toplumsal davranış bir ölçüye kadar roller, normlar ve paylaşılan beklentiler gibi güçler tarafından yönlendirilir ise de bireyler gerçekliği, geldikleri kökenlere, çıkarlara ve güdülere göre farklı farklı algılamaktadır. Bireyler, yaratıcı eylemde bulunma yeteneğine sahip olduğundan, aldıkları kararlar ve giriştikleri eylemlerle gerçekliği sürekli olarak biçimlendirirler. Başka deyişle, gerçeklik sabit ya da durağan değildir. Gerçeklik insanların birbirleriyle etkileşimi sonucu yaratılır. Günlük yaşamdaki toplumsal etkileşimin incelenmesi, daha büyük toplum düzenleri ile kurumların anlaşılması için yararlıdır. Büyük ölçekli toplum düzenlerinin hepsi, aslında bizim günlük olarak içine girdiğimiz toplumsal etkileşim kalıplarına bağlıdır. Modern toplumlarda, kasaba ve kentlerde yaşayan insanların büyük çoğunluğu, kişisel olarak tanımadıkları başka insanlara sürekli olarak etkileşim içine girerler. Uygur kayıtsızlık, bütün gürültülü kalabalıkları, geçici nitelikteki kişisel olmayan ilişkileriyle birlikte kent yaşamına sahip olduğu niteliği veren mekanizmalar arasındadır (Giddens, 2012, s. 168-169).

Bilgisayarlar, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren güçleri ve işlevlerinde kaydedilen hızlı gelişim ve özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinde iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmelerle birlikte bireysel ve toplumsal yaşamları çok yönlü etkileyerek değiştirmeye başlamıştır. Toplum yaşa-

mı üzerindeki etkiler, kısaca bilişim teknolojileri (BT) olarak ifade edilen bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı bir gelişme sürecinde olması nedeniyle, gün geçtikçe daha çok alanda yaşanır olmuş, etkilenen yaşam alanlarında esaslı değişimler gerçekleşmiştir. Bilişim teknolojilerini gücü ve yaygınlığı nedeniyle kullanıldığı alanı derinden etkilemekte, bu etkiler kurum ve işlevlerde değişikliklere neden olmaktadır. Teknoloji insanların daha rahat, daha iyi koşullarda yaşaması için bir araç olma işlevi taşımaktadır. Diğer teknolojik araçlarda olduğu gibi bilişim teknolojilerinin de asıl amacı ve işlevi insanın iyiliğine hizmet etmektir ya da öyle olmalıdır. Bilişim teknolojileri insanların işlerini daha kısa zamanda, daha kolay yapmalarını; daha iyi koşullarda yaşayabilmeleri için bir araç olma görevi taşımaktadır. Sosyal yaşamda geniş bir alanda kullanıldığına tanık olduğumuz bilişim teknolojileri, üretim, eğitim, haberleşme, alışveriş, ulaşım ve daha birçok alanda kullanılmaktadır. İletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerle birlikte bütün dünyanın aynı ağ üzerinden haberleşebiliyor olması ilişki ve etkileşimi güçlendirmiştir. Bireylerin istediği bilgiye, daha kısa sürede, daha kolay bir şekilde erişebilmesi, farklı coğrafyalarda bulunan diğer bireylerle kolaylıkla iletişim kurabilmesi sonunda farklı kültürler arasında etkileşim ve işbirliği arttırmıştır. Ancak, bilişim teknolojilerinin sağladığı bu olanaklar, günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak karşılıklı ve etkileşimli olarak bilgilenen bireylerin oluşturduğu bilgi toplumunda ortaya çıkan yeni sorunları da beraberinde getirmektedir. Yaşamın neredeyse her alanında bilişim teknolojilerinin kullanılması, bu teknolojilerin vazgeçilmez olması ve bağımlılık yaratması yeni ortaya çıkan sorunların belki de başında gelmektedir. Teknolojilerdeki gelişmeler insanın bugüne dek oluşturmuş olduğu değerleri zedeleyebildiği gibi, insanın insan olma niteliklerini tehdit edebilmektedir (Deoğlu, 2006, s. 1-3). Bilgi toplumunun sorunlarından bahsedilmesinden önce onun ve bilişim çağının çeşitli tanımlarına yer verilmelidir.

Alvin Toffler, üçüncü dalga adlı kitabında insanlık tarihini, tarımın başlamasıyla doğan birinci dalga, endüstri devrimi ile başlayan ikinci dalga ve günümüz bilişim çağını ifade eden üçüncü dalga olarak bölümlere ayırmıştır. Üçüncü dalganın yeni yaşam tarzlarını yanında getirdiğini belirten Toffler, onun ailelerimizi dağıtarak, ekonomimizi felce uğratarak, değerlerimizi yere çalarak etkilediğini belirtmiştir. Yeni bir uygarlık olarak tanımladığı üçüncü dalga, çeşitli ve yenilenebilir enerji kaynaklarına, eski fabrika düzenini etkisiz hale getiren üretim süreçlerine, yeni bir aile yapısına ve gelecekteki okul ve kurum yapısına dayanmaktadır (Toffler, 2008, s. 15-17).

Peter Drucker, bilgi toplumunu kapitalist ötesi bir toplum olarak tanımlamaktadır. Bu toplum çoğulculuğun hüküm sürdüğü, sosyalist veya kapitalist değil bunların ötesinde, temel ekonomik kaynağın bilgi olduğu bir yapılanma şeklinde ele almaktadır. Gelecek hakkında öngörülerde bulunmayı riskli bulsa da onun görüşleri geleceğin, dünyadaki değerlerin, inançların, sosyal ve ekonomik yapıların, siyasal kavram ve sistemlerin, genel olarak dünya görüşlerinin bugün tahmin edilenden çok daha farklı olduğu yönündedir (Drucker, 1993, s. 13)

Manuel Castells ise enformasyon çağında baskın olan işlevlerin ağlar etrafında örgütlendiğini belirterek onu “Ağ Toplumu” olarak adlandırmıştır. Ağ, birbirine bağlantılı düğümler dizisidir. Düğüm bir bükümün kendi kendini kestiği noktadır. Burada düğümün ne olduğu, hangi somut ağlardan bahsettiğimize bağlıdır. Küresel finansal akışlar ağında düğümler, menkul kıymetler piyasalarıdır. Avrupa Birliği’ni yöneten siyasi ağda ise bu düğümler ülkelerin bakanlar konseyleri ve Avrupa Komisyonu üyeleridir. Ağlar toplumlarımızın yeni sosyal yapısını oluşturmakta ve ağ oluşturma mantığının yayılmasında üretim, deneyim, iktidar ve kültür süreçlerinde işleyiş, sonuçları ciddi biçimde değiştirmektedir. Ağlar, sınırsız biçimde genişleyebilen, ağ çerçevesinde iletişim kurabilmeleri, açıkçası aynı iletişim kurallarını (örneğin değerler ya da performans hedefleri) paylaşmaları halinde yeni düğümlerle bütünleşen açık yapılarıdır. Ağa dayalı bir toplumsal yapı, dengesini bozmaksızın yeniliklere gidebilecek, son derece dinamik, açık bir sistemdir (Castells, 2008, s. 621-623).

Bilgi toplumuna yapılan bu üç tanımlama da ne kadar ekonomi odaklı olursa olsun temellerinde toplumsal değişimleri de barındırır. Bilişim teknolojisinin hayatlarımızdaki etkileri irdelenirken ilk olarak ele alınması gereken toplumun en küçük fakat en temel birimlerinden biri olan aile kurumudur.

Bilişim teknolojilerinin aile kurumu toplumun temelini oluşturmaktadır. Bilgisayar, internet hizmetlerinin özellikle son yıllarda iletişim amaçlı kullanım olanaklarının gelişmesiyle birlikte, ailelerin temel teknoloji gereksinimleri arasına girmiştir. Öyle ki günümüzde artık her evde internet bağlantısı olan bir bilgisayar bulunması neredeyse zorunlu bir hal almıştır. Aile yaşantısına bu derece girmiş olan bilgisayar ve internet teknolojilerinden kuşkusuz aile içi iletişimde de geniş çaplı yararlanma söz konusudur. Aile içi iletişimin de temelde bireyler arası iletişim etkinliği olduğu düşünüldüğünde; internetle iletişimin yüz yüze iletişime göre olumlu ve olumsuz özelliklerinin yansımaları aile içi ilişkileri de doğrudan etkilemektedir. Fiziksel olanaksızlıklardan dolayı sık haberleşme ihtiyacı duyan aile bireylerinin, birbirleriyle kolay iletişim kur-

malarına olanak tanınması ve buna ek olarak, gerçekleştirilen görsel ve işitsel teknolojilerle desteklenmiş internet tabanlı iletişimin; diğer iletişim araçlarına oranla görece daha ekonomik olması, internetin aile içi iletişimde kullanımını yaygınlaştıran etmenler arasındadır. (T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü , 2008, s. 3).

Farklı bir bakış açısından bakıldığında ise aileyi diğer sosyal topluluklardan ayıran en belirleyici özellik aile bireyleri arasında yaşanan iletişimin derinliğidir. Diğer sosyal toplulukların aksine aile içinde uzun süreli ve yüksek düzeyde derinlikli iletişim süreçlerinin yaşandığı, bireylerinin birbirlerini tanıdığı, birbirlerine güvendikleri ve birbirlerini anladıkları kabul edilir. Bu varsayıma dayalı bir yaşam birlikteliği olarak kabul edilen aile yaşamında etkileşim ve iletişim sürecinin kalitesi düştüğünde aile birlikteliği zarar görebilir (Çalışkan & Aslander, 2014, s. 264).

Bireyler, aile ilişkilerinin geliştirilmesinde ve aile ortamının sıcak bir yuvaya dönüştürülmesinde çok önemli işlevlere yönelik olarak kullanabilecekleri serbest zamanlarını, bilgisayar karşısında harcamaktadırlar. Bu ise aile içi etkileşimi zayıflatmakta ve bireyler arasındaki ilişkileri hem nicelik, hem de nitelik bakımından olumsuz olarak etkilemektedir. Sonuçta da aile içi ilişkilerin seyri, “aynı çatı altında fakat birbirine yabancı bireyler” boyutuna doğru sürüklenmektedir. Bu durum, çocukların sosyalizasyonunu ve kişilik gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek çok ciddi riskleri de beraberinde getirmiştir (Arslan, 2004, s. 9).

Aile kurumunun ardından sosyal ilişkiler bağlamında bilişim teknolojilerinin etkilerine bakıldığında. Gözde Dedeoğlu, Bilişim Toplumu ve Etik Sorunlar kitabında bu konu hakkında, “Elektronik haberleşme yüzyüze ilişkinin sıcaklığından ve dürüstlüğünden yoksun olma gibi olumsuz niteliklerle birlikte, coğrafyadan bağımsız olarak, çok sayıda kişiyle kısa sürede iletişim kurma ve ilişkileri daha kısa sürede geliştirme, ilişki sürdürme olanağı sunmaktadır. Bireysel elektronik postanın yanısıra grup bazında iletişim kurulabilmesi, video konferans olanağı, sayısal fotoğraf makinaları, bilgisayarlarla görüntü gönderilme olanağı, cep telefonları; çok kısa sürede, çok sayıda ve taraflarla ilgili kapsamlı bilgi veren iletişimin kurulabilmesine olanak tanımaktadır. Bir kişi bilgisayarına gelen bilgiyi saklayabilmekte, bu bilgiyi başka bilgilerle birleştirebilmekte, diğer kişilere gönderebilmektedir. Bu nedenle günümüz insanı önceki kuşaklarla kıyaslandığında daha kısa sürede, daha çok ilişki kurabilmekte, bu ilişkileri sürdürebilmekte, tarafların birbirlerini daha ayrıntılı olarak daha kısa sürede tanımaları mümkün olabilmektedir. İnternet’in sunduğu bu olanakla

farklı coğrafyalarda, ortak ilgi ve amaçlar taşıyan kişiler kolaylıkla grup kurabilmekte; bilgi ve fikir alışverişi yapabilmekte, ortak kararlar alabilmektedir. Yine bilişim teknolojilerinin sunduğu hızlı iletişim olanağı sayesinde çok kısa zaman içerisinde çok sayıda insanı ilgilendiren bir organizasyonu gerçekleştirmek ve duyurmak mümkün olabilmektedir.” demiştir (Dedeoğlu, 2006, s. 15).

Tom Tyler (2002), sosyal ilişkiler bakımından konuyu hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle ele almıştır. Ona göre, günümüzde kişilerarasındaki iletişimin sıklığı ve kalitesi artmıştır. İnsanlar birbirlerine kolaylıkla ulaşabilmekte bu yolla bağlı olma ve başkaları tarafından desteklenme ihtiyaçlarını tatmin edebilmektedirler. Bu durumun ailelerde, kurumlarda, topluluklarda ve genel olarak toplumun tamamında bağlılık duygularını güçlendirdiğini ve mutluluk getirdiğini belirtmiştir. Diğer bir taraftan insanların her geçen gün evlerinden çıkmak için nedenlerinin azalmasının sosyal bağları ve yüz yüze iletişimi zayıflattığını söylemektedir. Özellikle internet insanlara evlerinden çalışmak, yeni arkadaşlık ve hatta romantik ilişkiler kurmak, banka işlerini halletmek, politik ve toplumsal içerikli tartışmalara katılmak gibi daha birçok örnekle çoğaltılabilecek az ya da çok sosyal ilişki gerektiren işlerini halledebilmektedir. Bu durum sağladığı avantajlar bir kenara koyulursa psikolojik açıdan iyi hissetme ve tatmin duygusunun azalmasına sebep olabilmektedir (Tyler, 2002, s. 196).

Kısa sürede yeni bir ilişki kurup, aynı anda çok sayıda, çeşitli ilişkiyi sürdürme olanağı; ne yazık ki bu ilişkilere yüzyüze iletişimin sıcaklığını, dürüstlüğüne sağlamayacağı gibi, öte yandan, kısa sürede kuruluveren ilişkilerin aynı kısa sürede sonlanmasını engelleyememekte, elektronik ortamın eksiklikleri yerine yaratılan hayali varsayımlar ise insan ilişkilerine yönelik kırıklıkların yaşanmasına neden olabilmektedir (Dedeoğlu, 2006, s. 92).

Toplumsal konularla alakalı olarak ona hizmet eden sosyal kurumlar da bilişim teknolojilerinin etkileriyle büyük değişimlere uğramıştır.

Bilişim teknolojilerinin sağlık sektöründe kullanılması hayatımıza e-sağlık kavramını sokmuştur. Günümüzde sağlık hizmetleri verilirken hastaneler sürekli olarak eski ve yeni verilerle ilgilenmek zorundadır. Hastanın yaşı, cinsiyeti, kan basıncı, ameliyat tarihi, geçen ayda sağlık ocağına başvuran hasta sayısı vb. her gün bu verileri toplamak, kaydedip saklamak ve sonra bu kayıtları arayıp onlara yeniden başvurmak ya da bu verileri işleyip çeşitli istatistiksel sonuçlar (Bilgi-Information) elde etmek için bilgisayarlar ve internet kullanılmaktadır. Elde edilen bu bilgiler ise yeni verileri yorumlamak için kullanılmaktadır. Tüm bu etkinliklerin yanı sıra karar verme becerisi tıp uygulamalarının

temelini oluşturmaktadır. Doktorlar, tanı koyarken, tedaviyi planlarken sürekli yeni kararlar vermek durumundadır ve günümüz teknolojisi her bir karar aşamasında büyük rol oynamaktadır. Bilgisayarın sağlık sektöründe kullanım yolları; Hastanın eski sağlık kayıtlarına hızlı ve tam olarak ulaşmak, Hastanın güncel ziyaretinde oluşan bilgileri (öykü, yakınma, lab. bulguları vb.) kaydetmek, Reçete ve raporları hazırlayıp saklamak. Hizmete ilişkin istatistikler, raporlar hazırlamak ve Sağlık ocağının bir ofis olarak gereksinim duyduğu uygulamaların çalıştırılması şeklindedir (Sincan, 2000, s. 9).

Toplumun en önemli kurumlarından biri olan eğitim, doğrudan ve dolaylı olarak bireysel ve toplumsal yaşamı etkilemektedir. Bilişim teknolojileri, uzaktan eğitim için önemli bir araç olma işlevini üstlenmesinin yanında, genel olarak eğitimin gerçekleşmesinde de güçlü materyaller sunmaktadır. Bilişim teknolojilerinin sağladığı zengin malzemeler eğitimin amacına ulaşması yönünde önemli ölçüde destek vermektedir. Uzaktan eğitim ise, özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte, coğrafyadan bağımsız, ilk, orta ya da yüksek eğitim düzeyinde ya da belirli alanlarda bilgilendirme, beceri/sertifika kazandırma ya yönelik olarak tüm dünyadan giderek daha fazla kullanılmaya başlamıştır. Buna rağmen bilişim teknolojilerinin eğitimde yararlı olarak kullanılabilmesi; bilgisayar/internet erişimi, gerekli altyapı, bilgisayar okuryazarlığı gibi etkenlere bağlıdır (Dedeoğlu, 2006, s. 23-24)

Yasal sistemin bilişim teknolojilerini günlük işlerin yapılmasında yardımcı bir araç olarak kullanmasından öte, bilişim teknolojilerinin yaşamın neredeyse bütün alanları üzerindeki etkisi, sosyal yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri olan hukuk kurumunda yeni düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır. Yeni teknolojilerin etkisiyle ortaya çıkan birtakım sorunların çözülmesine varolan yasaların bir kısmı yanıt verirken, mevcut yasaların yetersiz kaldığı durumlarda ya yeni düzenlemelere, ya da yeni yasalara gerek duyulmaktadır (Dedeoğlu, 2006, s. 26).

2002 Türkiye Bilişim Şurası Sonuç Raporu'nda bilişim teknolojilerinin hukuk kurumu üzerindeki etkileri ve gözetilmesi ve öncelik verilmesi gerektiği düşünülen sorunlardan bazıları aşağıda listelenmiştir (Türkiye Bilişim Şurası, 2002, s. 90-102):

- Elektronik imzanın hukuken geçerli olmaması ve Elektronik belgelerin devlet tarafından kabul edilmemesi,
- Kişisel bilgilerin mahremiyetinin sağlanmamış olması,

- İnternet ortamında işlenen suçların tanımlanmaması olması,
- İnternet üzerinde yapılan işlemlerde tüketici haklarının korunmamış olması,
- Bilgi güvenliğinin yeterince sağlanmaması,
- Kamu Bilgilerinin vatandaşın kullanımına açık olmaması,
- Fikri hakların korunamaması şeklindedir.

Bu sorunlara, son bölümde ayrıntılı bir biçimde değinilecektir. Enformasyon çağında büyük değişime uğrayan başka bir kurum da ekonomidir.

Castells, yirminci yüzyılın son çeyreğinde, dünya çapında yeni bir ekonominin ortaya çıktığını söylemiş ve bu yeni ekonomiyi enformasyonel, küresel ve ağ örgütlenmesine dayalı olarak üç kategoride nitelendirmiştir. Bu ekonomi enformasyoneldir çünkü bu ekonomide birimlerin ya da ajanların (şirketler olsun, bölgeler olsun, ülkeler olsun) üretkenliği, rekabet gücü temelde verimli bir biçimde bilgiye dayalı enformasyon üretme, işleme ve uygulama kapasitelerine dayalıdır. Küreseldir, çünkü üretimin, tüketimin ve dolaşımın bileşenleri (sermaye, emek, hammadde, yönetim, enformasyon, teknoloji, piyasalar) kadar kilit faaliyetleri de ya doğrudan ya da ekonomik ajanlar arasındaki bir bağlantılar ağı üzerinden küresel ölçekte örgütlenmiştir. Ağ örgütlenmesine dayalıdır, çünkü yeni tarihsel koşullarda, üretim küresel bir girişim ağları arasındaki etkileşim ağı üzerinden gerçekleşmekte, rekabet burada yaşanmaktadır. Bu yeni ekonomi 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıktı, çünkü enformasyon teknolojisi devrimi bu ekonominin yaratılması için parçalanamaz maddi bir temel hazırladı diyerek bilgisayarların çağımızdaki önemine dikkat çekmiştir (Castells, 2008, s. 100).

Drucker ise yeni ekonomiden bahsederken, son kırk yıl boyunca ekonominin merkezinde yerleşmiş olan sanayilerin artık enformasyon üretimi ve dağıtımıyla ilgili olduğunu belirtmiştir. Telekomünikasyon, bilgisayar, yazılım gibi enformasyon işleme araç ve gereçlerini üreten sanayilerle bunlara dağıtanların sektöre hâkim olduğunu belirtmiştir (Drucker, 1993, s. 254).

Ekonomi konusunda değinilmesi gereken son konu da İnternet Ekonomisidir. Kısaca klasik üretim sistemlerine internet teknolojisinin uyarlanması sonucunda verimliliğin artması ve maliyetin düşmesi ile oluşan yeni ekonomik sistem olarak tanımlanabilen internet ekonomisi, “sosyal” bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüze gelene kadar geçerli olan tüm sistemler ekonomik çerçevede etkilerini göstermiş ancak hiçbirisi bireyin yaşam tarzını

ekonomik çerçevenin dışında internet ekonomisi kadar etkilememiştir. Teknolojik gelişmeler bireyi ve toplumu birbirleri ile elektronik bir sinir sistemi aracılığıyla bağlamıştır. İnternet ekonomisi bireylerin alışkanlıklarını, yaşam tarzlarını, görüşlerini ve algılamaları üzerinde etkiler yaratmıştır. İnternet ekonomisi, çalışanların ve organizasyonun iletişim içinde bulunduğu kurum ve kuruluşların her an her yerden bağlanabilecekleri sistemlerdir. Fiziksel ofisler, iş saati, tatil günü gibi kavramlar giderek önemini kaybetmiştir. Günümüzde tüm iş süreçlerini internet ile uyumlu hale getirmek rekabetin ön şartı haline gelmiştir (Civelek, 2009, s. 39-41).

4. Bilişim Teknolojilerinin Etkileriyle Ortaya Çıkan Etik Sorunlar

Etik, ahlâkın ve ahlaki kuralların ortaya çıkışı, toplum/birey ilişkisindeki konumu, tarihsel gelişimi ve niteliği sorunsalını inceleyen ahlâk teorisini ve toplumsal bir varlık olarak insanın davranışının ne olması gerektiğini açıklayan, kurallar koyan, normatif ahlâkı da içeren öğrettir. Çoğu zaman ahlâk sözcüğü ile eş anlamda kullanılırken, bazen de; onunla eş anlamda değil fakat mesleki alanlarda “uyulması gereken doğrular” biçiminde de tanımlanmaktadır. Burada belirtilmesi gereken iki nokta vardır, öncelikle etik, ahlâk ile eş anlamlı değildir. Bir diğer nokta da etik, mesleki alanda, uygulamada, insan davranışı biçimlendirmeye yönelik “doğru” yargılar normu da değildir. Etik, ahlâk öğretisidir; toplumsallaşmış insanın eylemini yargılayan ve düzenleme çabası doğrultusunda kurallar koyan ahlâk teorilerinin ve ahlâkın, nedensel, tarihsel bilgisinin bütünlüğüdür (Pınar, 2005, s. 175).

Doksanlı yılların başından itibaren, bilişim teknolojilerinin geliştiği ve en çok kullanıldığı ülkelerde “bilgisayar etiği”, “bilişim etiği”, “teknolojide etik” gibi başlıklar altında bilişim teknolojilerinin birey ve toplum üzerinde etkilerinin irdelendiği ve var olup da artan ya da bilişim teknolojilerindeki gelişmeyle birlikte ortaya çıkan yeni sorunlar üzerinde giderek artan ölçüde bireysel ve kurumsal çalışmaların hız kazandığı görülmektedir. Etik tanımından hareketle eğer teknolojinin olumsuz olarak nitelendirilen ve bir değer sorununa neden olan etkisi varsa, bunun etik bir sorun olduğu söylenebilir. Bilişim teknolojileri insanlar tarafından tasarlanır, geliştirilir, satılır ve kullanılır. Dolayısıyla bu teknolojileri geliştiren, üreten, satan ve kullanan bireyler birbirleriyle doğrudan veya dolaylı olarak bir ilişki içerisinde (Dedeoğlu, 2006, s. 47-49).

Bilişim toplumunda ortaya çıkan etik sorunları: bilgiye ilişkin sorunlar, fikri

mülkiyete ilişkin sorunlar, erişim hakkı ve dijital uçurum, işsizlik, sağlık sorunları, yeni suç kavramı, iş hayatına ilişkin sorunlar, aile – sosyal ilişkiler, yapay zekâya ilişkin sorunlar ve daha bir çok bunlara benzer başlık altında toplanabilir (Dedeoğlu, 2006, s. 58).

Bilginin doğruluğu ve güvenilirliğine ilişkin sorunlar şu şekildedir:

İnternette elde edilen bilginin güvenilirliğini sorgulamak, ondan alınan bilgi miktarı arttıkça önemi daha da artan bir husus haline gelmiştir. “Güvenilir bilgi” bizim doğru olduğuna inandığımız bilgiyi tanımlar, fakat her doğru olduğunu inandığımız bilgi öyle değildir (Vedder & Wachbroit, 2003, s. 211-212). İnternet ortamındaki bilginin muazzam büyüklüğü ve çeşitliliği göz önüne alındığında; sunulan/edinilen bilginin değeri, güvenilirlik veya tarafsızlık, güncellik, uygulanabilirlik, site sahipliği gibi konularda şüphe uyandıran yanlış veya eksik bilgilerin (manipüle edilmesi) bulunma olasılığı web sayfalarının eleştirel bir değerlemesinin yapılması ihtiyacını doğurmaktadır. Web üzerinde aşırı bilgi olması ve bilgilerin anonim özellik taşımasından dolayı bireylerin eriştikleri bilgileri değerlendirebilmelerini sağlayacak becerilerin geliştirilmesi gerekmektedir. İnternette filtre veya süzgeç bulunmamaktadır. Herkes web sayfası oluşturabileceğinden, çeşitli yazarlar tarafından hazırlanmış sayısız kalite düzeyine sahip belge bulunmaktadır. Şüpheli ve yanıltıcı olanların yanında mükemmel kaynaklar da mevcuttur. Bu nedenlerle çevrimiçi bilginin derlenmesi, internette bilgi arama sürecinin en önemli bileşeni olmuştur. Bilgiyi eleştirel şekilde değerleyebilme ise bilgi çağının önemli bir becerisi haline gelmiştir (Yolal & Kozak, 2008, s. 116).

Bilişim toplumunun temelinde bulunan nitelik ve olanak; bilgiye kısa zamanda kolaylıkla ulaşabilmek, bu bilgiyi kullanabilmek, bu bilgiyi başka bilgilerle birleştirmek ya da birtakım süzgeçlerden geçirerek yeni bilgiler üretebilmek, bilgiyi dağıtabilmek ve saklayabilmektir. Ancak, bilişim teknolojilerinin sağladığı en önemli kaynak olan bilgi her zaman doğru olmayabilmektedir. Doğru bilginin bozulması, ya da yanlış bilginin üretilmesinin nedeni bilişim sisteminin herhangi bir ögesinde oluşabilecek arızadan, hatalı çalışmadan kaynaklanabileceği gibi, özel olarak geliştirilmiş virüslü bir yazılımın dosyalara bulaşarak verileri bozmasından, ya da belli bir çıkar doğrultusunda, belirli bir kişi ya da grup tarafından oluşturulmuş da olabilir (Dedeoğlu, 2006, s. 58-60).

Yanlış bilgilere ulaşmak daha da kötüsü ulaşılan yanlış bilgileri doğru sanarak yanılmak bazı konularda geri dönüşü olmayan sorunlara sebep olabilmektedir. Örneğin, tıpta bilgi kaynağı olarak internet kullanımı kimi zaman hasta

ile hekimleri karşı karşıya getirebilmekte, konu ile ilgili son derece yetersiz bir altyapıya sahip hasta yakınlarını yanlış yönlendirebilmektedir. Dolayısıyla günümüzde “yanlış” bilgi edinmemek “doğru” kaynağı bulabilmek şarttır ve internet çağında bu hiç de kolay bir iş değildir. Çünkü çağımızda internet üzerinden bilgi iletişimi “özgür” ancak bir o kadar da “denetim dışıdır”. Aslında internette yer alan çoğu bilgiye “anonim bilgi” demek daha doğrudur ve dolayısıyla kaynağı yoktur. Özellikle tıp gibi yaşamsal konularda ise kaynaksız bilgi “hiçbir şey” demektir. İnternette yer alan tıbbi bilgilerin tamamına yakınına hiçbir filtre uygulanmamakta, denetleme gibi hiçbir kontrol mekanizması çalışmamaktadır. Çağdaş insan elbette ki, interneti bilgi kaynağı olarak kullanmalıdır. Ancak bunu yaparken en azından şu soruların önemini mutlaka bilmeli ve ona göre kaynak aramalıdır:

- Bilginin kaynağı nedir/kimdir, güvenilir bir kurum imzası taşımakta mıdır?
- Bilgi başka kaynaklarca da doğrulanıyor mu?
- Bilgiyi aktaran -yazar- kimdir? Yazar tanınıyor mu, alanında otorite mi? Yazarın otobiyografisine ulaşılabilir mi?
- Bilgi güncel mi? İçerik bilimsel mi yoksa hiciv, popüler öğeler veya reklam içeriyor mu?
- İçerikte yer alan bilgilerin güvenilir referansları var mı?
- Sitenin uzantısı “edu” veya “gov” ile sürüyor mu veya böyle sitelere bağlantı veriyor mu?
- Yazı hakemli veya editoryal kurulu olan bir sitede mi yayımlanmış?
- Söz konusu sitenin devamlılığı var mı, düzenli güncelleniyor mu, içeriği yenileniyor mu?
- Yazı başka kaynaklarda referans gösteriliyor mu?

Bilgisayar fiyatlarının ve internet erişim maliyetlerinin ucuzlaması sayesinde bugün internet erişimi olan kişisel bilgisayarların sayısı sürekli artmaktadır. Bununla beraber savunmasız bilgisayarların internet ortamında maruz kalacağı tehlikeler de gün geçtikçe artmaktadır. Bu tehlikeler; işletim sistemi açıkları, kullanıcı hesapları açıkları, paylaşımlar ve hizmetler, web tarayıcılarının açıkları, güvensiz yazılımlar ve casus yazılımlar, ağ ve internet üzerinden gelebilecek tehlikeler: virüsler, solucanlar, truva atları ve hacker saldırıları, tuş kaydediciler ve olta yöntemleri, numara çeviriciler ve diğer olası tehlikeler

şeklinde sıralanabilir (Zeydan, 2006, s. 1). Güvenli bilişim sistemleri kurmak, kurulan sistemlerin doğru çalışmasını sağlamak ve dış zararlardan korumak bilişim sistemleri yönetiminin her zaman önemli bir parçası olmuştur (Dedeoğlu, 2006, s. 61).

Bilişim ve sistem güvenliği, kurumların sahip olduğu bilgi kaynaklarının korunmasına yönelik güvenlik tedbirlerini kapsamaktadır. Kurumun sahip olduğu maddi varlıklar yanında kurumun bilgisi de değeri olan ve korunması gereken bir varlıktır. Güvenlik açıkları, başarılı bilişim saldırıları ve bilgi kayıpları kurumların itibarlarını zedelemekte, güvenilirliklerini azaltmakta, pazar ve müşteri kayıplarına neden olabilmektedir. Bu saldırıların sonuçlarının getirdiği riskler göz önüne alındığında, bir kurum için bilgi güvenliğinin sağlanması hayati önem taşımaktadır. Bilişim ve sistem güvenliği konusu oldukça dinamik bir kavramdır. Bilgi güvenliğini sağlamaya yönelik güvenlik tedbirleri tek başlarına etki olmaz, bu tedbirlerin birbirleri ile etkileşimli çalışması gerekir. Aynı zamanda tedbirlerin izlenmesi, gerektiğinde güncellenmesi önemlidir (İlçin, Adak, & Çakır, 2014, s. 11-12).

Bilgi güvenliği diskte, iletişim ağında, yedekleme ünitelerinde ya da başka bir yerde tutulan verilerin, programların ve her türlü bilginin korunmasıdır. Bilişim güvenliğinin temel amaçları Gizlilik, Bütünlük, Erişebilirlik, İnkâr edememe ve İzleme olarak verilebilir. Bu amaçla geliştirilen bir güvenlik sistemi bilişim teknolojilerinde aşağıdaki hedefler doğrultusunda tasarlanmalıdır (Türkiye Bilişim Derneği, 2006, s. 3):

- Her türlü bilgi, belge ve iletişimin yetkisiz kişilerin ve üçüncü şahısların ellerine geçmesini engellemek amacıyla gizliliklerinin sağlanması,
- Kurumsal dokümanların ve bilgilerin personel hatalarından veya virüsler, Truva atları ve üçüncü şahıslar tarafından değiştirilerek bütünlüklerinin bozulmasının engellenmesi,
- Doküman ve bilgilere sorunsuz ve zamanında erişilebilmesi ve doğal felaketler sırasında bile bilgiye kesintisiz ulaşabilmesi,
- Kaynaklarının israfının önlenerek çalışma verimliliğinin artırılması.

a. Gizlilik ve Özel Yaşama Dair Sorunlar

Bilişim teknolojilerinin yaygınlığı, yaşamın neredeyse her alanında kullanılması ve her geçen gün giderek daha çok işin elektronik ortamda yapılıyor olması bir taraftan hız ve kolaylık sağlarken öte yandan bireysel yaşamların izle-

nebilmesine, kişilere ilişkin özel bilgilere erişilebilmesine, birey ya da grupların gözetlenebilmesine de olanak sağlamaktadır. Günümüzde iş başvuruları, sağlıkla ilgili işlemler, bankacılık işlemleri, uçak ya da otel rezervasyonları, pasaport başvuruları, sosyal sigorta işlemleri, haberleşme, alışveriş ve daha birçok işlem ya doğrudan elektronik ortamlarda yapılmakta ya da bu işlemlerle ilgili olan kayıtlar elektronik ortamlarda saklanmaktadır. Birey ve kurumların sahip oldukları bu bilgiye yönelik olarak bir takım sorumlulukları bulunmaktadır. Öncelikle, bu bilginin toplandığından ilgili bireyin haberi olması ve buna onay vermesi gerekmektedir. Ayrıca, kişilere yönelik veri toplanmasının geçerli bir açıklaması olmak durumundadır. Kişiler hakkında bilgi sahibi olan birey ya da kurumlar bu bilginin doğru olarak, bozulmadan saklanması, yetkisiz giriş ve kötü kullanıma karşı korunmasına yönelik sorumluluklar taşımaktadır. Bunun yanı sıra, veritabanı'nda hakkında bilgi olan bireyler, bu bilginin denetlenmesi ve güncellenmesine, bu bilginin nerede kullanıldığını öğrenmeye yönelik hak sahibidirler (Dedeoğlu, 2006, s. 63).

İnternet, haberleşme mahremiyeti bakımından oldukça karmaşık problemleri ve olanakları gündeme getirmektedir. “Dijital iz takibi” diye özetleyebileceğimiz süreç, söz konusu bu problem ve olanakların temelidir ve çeşitli veri tabanı uygulamalarıyla gerçekleştirilir. İnternet üzerinde yapılan her paket alımı ve gönderiminin bir “iz” bıraktığı bilinmektedir. Bu iz, “internetin özgür bir iletişime olanak verdiği” yönündeki söyleme ciddi bir tektiptir. İz, izleyene, izlenen aleyhinde bir güç kullanma potansiyeli demektir. Bu güç ilişkisinin daima ekonomik bir anlamı da vardır. Bu nedenle dijital iz ve buna bağlı haberleşme mahremiyeti, ekonomi politik bir bağlama sahiptir. İnternette haberleşme mahremiyetinin ekonomi politik bağlamını izleyebileceğimiz en belirgin uygulama, en yaygın internet servislerinden biri olan e-postadır. E-posta adresleri ile iletilen içerik kadar, bizzat bu adreslerin kendileri de bir mahremiyet konusudur. Tıpkı kamusal metinlerde yer alan telefon numaralarının herkese açık olmaması gerektiğinin savunulduğu gibi, e-mail adreslerinin de herkesin erişimine açık olmaması gerektiği savunulmaktadır. Örneğin, bir form doldurulurken verilen e-posta adresinin, o formun amaçları dışında üçüncü kişilerce kullanılmayacağına güvence altına alınması beklenmektedir (Atabek, 2006).

Bilgilenme hakkı ve özel yaşamın gizliliğinin korunması birbiriyle çelişen iki hak olarak görülmektedir. Bireyin istedikleri bilgiye kısa zamanda erişebilir olmaları, günümüz bilişim toplumunun en önemli olanağıdır. Ancak bilginin toplanması aşamasında, kişilerin özel bilgileri kamuya açılabilenkte, bireyle-

rin özel yaşamları zedelenebilmektedir. Özel ya da resmi kurumların bilgisayarlarındaki veri tabanlarında bulunan, bireye ilişkin bilgilerin yanı sıra, günümüz toplumlarında, bireylerin ve toplumların güvenliğini korumaya yönelik olarak kişisel ya da kamusal alanlar kolaylıklar gözetlenebilmekte ya da birey veya gruplar izlenebilmektedir. Bir yandan temel bir hak olan güvenli yaşama ortamı sağlanması yönünde çaba harcanırken, öte yandan bireylerin belki de en temel hakkı ve insani niteliği olan özel hayatı, özerkliği zedelenebilmektedir (Dedeoğlu, 2006, s. 63-64).

Günümüz toplumunda insanlar, kendi rızaları ile başta evleri ve odaları olmak üzere, istedikleri her mekânda (okul, ofis, park, restoran vs.) internet sayesinde tüm dünyaya açılırken, hiçbir yere ait olmadan her yerde var olabilirken, aynı zamanda da kendilerini kapatarak her yerde ve her zaman gözetime tabi olmaktadır. Gerçek dünyadan soyutlanan bireyler, aynı zamanda istenilen anda kişilik profillerine ulaşılabilir denli kolay bir gözetime ve gözetleyenlerce her an uğrayabilecekleri yönlendirmelere maruz kalmaktadırlar. Gözetlendiklerinin farkında olarak otokontrol sahibi olmuş “özne-nesne”lerin yerini, özgür olduğunu düşünen, ancak kendilerine özgürlük veren araçların aynı zamanda sürekli gözetiminde olduklarının farkında olmayıp, bir özgürlük yanılsamasına düşen, bilgisayarlarca yapılandırılmış kimliklere sahip olduklarından bihaber “özne-nesne”ler almıştır (Gücüyener, 2011, s. 58).

Günümüzde her mağaza kartı kullanıldığında, müşterilerin isimleri yaptıkları alışverişler ile birlikte, her cep telefonu veya kredi kartı kullanımı yer bilgileriyle birlikte veri tabanlarına kaydedilir, analiz edilir ve daha sonra kullanılmak üzere saklanır (Stadler, 2002, s. 120). Bu bilgiler şirketlere onların sunduğu hizmetler ve araçlar kullanılarak gönüllü olarak verilmektedir. Fakat günümüzde özel yaşamımıza dair bilgiler bizlerden izin dahi almaksızın kaydedilip, kullanılabilir. Özel yaşam; kişilerin kendilerine ait, istediklerinde yalnız kalabildikleri, başkalarıyla paylaşma konusunda kendilerinin karar verebilecekleri bilgilerin bulunduğu, bireysel özgürlük, gizlilik ve özerkliğin olduğu yaşam alanıdır. Teknolojinin sağladığı olanaklar, bireylerin özel yaşamlarında izlenmesi, gözetilmesi ve rahatsız edilmelerine yol açmıştır (Dedeoğlu, 2006, s. 67).

b. Telif Hakları ve Fikri Mülkiyete İlişkin Sorunlar

Telif hakları, entelektüel mülkiyet kavramıyla koşut olarak gelişen bir

kavramdır. Malların mülkiyeti gibi fikrin de mülkiyeti olduğu görüşü özellikle kapitalizmin 1980'lerle başlayan küresel aşamasında güçlü olarak gündeme gelmiştir. Fikri mülkiyet hakları, 19. yüzyıldan itibaren teknolojik gelişme nedeniyle hızla artan icatların korunmasına yönelik olarak, özellikle icat sahipleri tarafından patent uygulamaları kapsamında dile getirilmiştir. Ancak 20. yüzyıl başlarında kapitalizmin gelişmesine ve büyük şirketlerin ortaya çıkmasıyla fikri mülkiyet hakları eser ya da icat sahiplerinin olduğu kadar şirketlerin de takip ettikleri bir konu haline gelmiştir. Fikri mülkiyet haklarının önemli bir hukuk uzmanlığı alanı ve temel bir ticari kaygı haline gelmesi ise küresel kapitalizmin 1980'lerde başlayan dönüşümünde ortaya çıkmıştır (Atabek, 2006, s. 4).

Bilişim toplumunda teknolojinin sağladığı olanaklarla fikir eserleri kolaylıkla kopyalanıp, dağıtılabilmekte; bu durum sonunda fikir eserlerini üretmek için emek ve zamanlarını veren hak sahipleri harcadıkları emek ve zamanın karşılığını alamamaktadırlar. Bir taraftan adalet erdemi zedelenirken öte yandan uzun vadede bu eserlerin üretilebilmesi yönünde bir engel oluşmaktadır (Dedeoğlu, 2006, s. 70).

Ramazan Acun, "İnternet ve Telif Hakları" makalesinde internet ortamında eserlerin kolay çoğaltılıp dağıtılabilmesi konusunda; "Telif hakları basili medya ile birlikte ortaya çıkmıştır. O dönemde eserlerin korsan kopyalarını yapmak çok zordu. Bir eseri çoğaltabilmek için en azından bir baskı makinesine ihtiyaç vardı; bu ise herkesin sahip olabileceği bir imkân değildi. Ayrıca, bütün bir kitabı harf harf yeniden dizmek gerekiyordu. Dahası, korsan yayın kolayca tespit edilip, korsan yayıncılar cezalandırılabilmekteydi. Yirminci yüzyılda ortaya çıkan ve hızla yaygınlaşan fotokopi, ses (audio) ve görüntü (video) kaydediciler gibi yeni teknolojiler, telif hakkı sahibi ile potansiyel korsan çoğaltıcı arasındaki ilişkiyi değiştirmiştir. Artık herhangi ortalama bir insan da kitap ve makaleleri kopyalayabilmekte, hoşuna giden müzik albümlerini ve televizyon programlarını kasetlere kaydedebilmektedir. Ancak, yapılan kopyalar her zaman orijinalinden daha düşük kalitede olmaktadır. Dijital ortamdaki bir eserin ise, bir-iki tuşa dokunmakla hiç masrafsız ve hiç kalite kaybı olmaksızın istenilen sayıda kopyası yapılabilir. Kopyadan kopya yapmak da kaliteyi hiç bir şekilde etkilememektedir. Kolayca çoğaltabilmenin yanında, dijital medyanın bir diğer özelliği de kolay iletimdir. Elektronik posta (e-mail) yoluyla telif hakkına konu olan bir eser binlerce kişiye postalanabilmekte veya Web aracılığıyla potansiyel olarak milyonlarca kişinin erişimine açık hale getirilebilmektedir." demiştir (Acun, 2000, s. 13).

c. Dijital Uçurum Sorunu

Günümüzde internet kullanan bir birey ile internet erişimi bulunmayan bir birey arasında bilgi erişimi konusunda çok ciddi farklar bulunmaktadır. Dijital uçurum, teknolojik altyapının toplum içerisinde eşit ağırlıklı olarak yayılması ve toplum kesimleri arasında teknoloji kullanımına yakınlık oranındaki eşitsizlik olarak tanımlanabilir. Teknoloji altyapısının eşit ağırlıklı olarak yayılmaması genellikle gelişmekte olan ülkelerde rastlanmakta olan bir sorun olup ikincisi yani toplum bireyleri arasında teknoloji kullanımına yakınlık oranındaki eşitsizlik genç ve girişimci nüfusun oranına bağlı olarak gelişmiş ülkelerde de rastlanan bir olgudur. Dijital bölünmenin üçüncü şekli ise ülkeler arasında teknoloji kullanım oranına bağlı olarak oluşan uçurumdur. Dijital gelişim süreci teknolojik altyapının kurulması ile başlamaktadır. Teknolojik altyapı kurulumunu bireysel gelişim izlemektedir. Bireysel gelişim süreci PC kullanımında ki artış ile başlamakta, internet kullanımında ki artış ile devam etmektedir. Günlük internet kullanım süresindeki artış ise bireysel gelişim sürecindeki artışın en önemli göstergelerinden biridir. Fakat ülkelerin durumlarına göre değişiklik göstermekle beraber toplum kesimleri arasında bu teknolojik altyapıya ulaşım eşit miktarda olmayabilir ve bu durum sonucunda bireyler arasında gelişim süreci bağlamında uçurumlar oluşmaya başlar. Bir taraf iletişim olanaklarından sonuna kadar yararlanıp, bilgisayarları, mobil teknolojileriyle dünyada meydana gelen değişimlerden anında haberdar olma imkânına sahipken, diğer taraf halen telefon, televizyon gibi temel iletişim olanaklarından bile mahrum olabilir (Civelek, 2009, s. 18-23).

d. İşsizlik Sorunu

Bilişim toplumunda ortaya çıkan bir diğer etik sorun da işsizliktir. Çalışma hayatında işlerin, istenildiği biçimde, daha kısa zamanda, daha kolay olarak yapılabilmesini, üretimin ve ürün kalitesinin artmasına olanak sağlayan bilişim teknolojileri öte yandan giderek daha geniş iş alanında ve daha büyük ölçüde insan gücünün yerini alan işsizlik sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Başlangıçta ağırlıklı olarak üretim alanında kullanılan bilişim teknolojileri önceleri salt mavi yakalı işçileri tehdit ederken, teknolojinin insan gücünün yerine geçişi zamanla diğer alanlara da yayılmış, banka memurları, sekreterler, satış görevlileri, ofis memurlarının yanı sıra orta kademe yöneticilerin de sayısı azalmıştır. İşini kaybeden insanların yeni ortaya çıkan iş alanlarının ço-

ğunda çalışacak bilgi ve beceriye sahip olmamaları onların boşta kalmasına sebep olmaktadır. Hem bireysel hem de toplumsal bir sorun olan işsizlik, bireylerin yaşam gereksinimlerini karşılayacak gelirden oksun kalmaları sonucu ekonomik sıkıntıya düşmelerine, üretmedikleri için mutsuz olmalarına, psikolojik çöküntüye girmelerine ve sonuç olarak mutsuz olmalarına sebep olmaktadır. İşsizlik öncelikle insani bir sorundur ve sadece bu neden, çözümü için çaba sarf edilmesi için yeterlidir. Sıkıntı içinde olan, üretmeyen, yaşamsal gereksinimlerini karşılayamayan bireylerin olduğu bir toplum sorunlardan arınmış, gelişmiş, ideal bir toplum değildir (Dedeoğlu, 2006, s. 80-82).

Civelek, işsizlik ve verimlilik arasındaki oluşan kısır bir döngüden bahsetmektedir. Az elemanla çok iş yapılmasının ve ürünlerin daha ucuza imal edilmesinin sonucunun bolluk ve ucuzluk getirmesi beklenir fakat bu süreç beklenmedik bir şekilde kriz yaratmaktadır. Çünkü işçilerin çıkartılması ürünü tüketecek kişilerin işsiz kalmasına ve rekabet ortamında verimlilikten gelen karın ürün fiyatlarındaki indirimle yansımaya yüzünden para kazanılmamasına sebep olmaktadır. Günümüzde şirketlerin verimlilikleri artmış fakat kârlılıklarında artış beklenirken tam tersi düşüş meydana gelmiştir. Bu durumda firmalar kârlılığını arttırabilmek için yeniden işçi çıkarmaya başlamıştır (Civelek, 2009, s. 36).

e) Sanal Ortamlar Konusundaki Sorunlar

Fiziksel olarak bir araya gelemeyecek ya da gelmesi güç olan çok sayıda kişinin bilgi, duygu ve düşüncelerini paylaşabileceği ve değiştirebileceği bir ortamda bulunabilmesi kuşkusuz olumlu bir niteliktir. Ne var ki değiştirilen bu bilgilerin doğruluğundan ne denli emin olabileceğimiz sorunsalından, sanal ortamlarda yaşanan bu dostlukların ne kadar gerçek ve güvenilir olabileceğine değin bir dizi problem bulunmaktadır. “Çok kişiden çok kişiye” iletişimin gerçekleştiği sanal topluluklardaki iletişimin ne ölçüde doğal olduğunu kestirmek zordur. Bunlarla birlikte sanal ortamda artan ilişkilerin bireyleri giderek gerçek sosyal ilişkilerden fiziksel ya da psikolojik anlamda uzaklaştırabileceği de gözlenmektedir. Sanal ortamda üyesi olduğu sanal toplulukla buluşan bir birey, bunu gerçek hayatta dostlarıyla birlikte yiyeceği bir yemek, izleyeceği sanatsal bir gösteri ya da dinleyeceği bir konferans için harcayacağı zamanı kullanarak yapmaktadır. Başka bir endişe de sanal ortamlarda bulunan farklı, gizli amaçlar taşıyan kişilerin buldukları sanal topluluğu kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmesi tehlikesidir. Biraz daha farklı bir bakış

açısından bakılırsa, sanal ortamlarda silah kullanan, ortalığı yıkan çoğu çocuk olan kişiler bir yandan şiddete alışmakta, gerçek yaşamda şiddet kullanmaya eğilimli olabilmekte, öte yandan, sanal da olsa “varmış gibi” olan şiddet ortamında bir süre bulunmanın sonunda psikolojik bozukluklar gösterebilmektedir (Dedeoğlu, 2006, s. 94-96).

5. Sonuç

Günümüzde teknolojinin geldiği durum, yeni aygıtlar, yazılımlar ve onların özellikleri her geçen gün bizleri şaşırtmaya devam etmektedir. Teknoloji ile hızla ilerleyen insanlık zaman içerisinde yeni değerler kazanırken eski değerlerini ya ilerlemeye uygun bir hale getirmekte ya da tümüyle unutarak onları arkada bırakmakta ve belki de hiç bitmeyecek bir değişim süreci geçirmektedir. Fakat insanoğlunun karşılaştığı sonuçlardan bahsederken bu ilerleme ve değişim sürecinin bugüne kadar tamamen olumlu bir yönde ilerlediğini veya gelecekte bu şekilde ilerleyeceğini söylemek zordur. Etik değerler toplumun temelini ve onun kurumlarını ayakta tutan en temel yapı taşlarından bir tanesidir. Toplumun iletişim, etkileşim ve karşılıklı güven ilişkilerine dayanan bir kurum olarak nitelendirirsek, etik bu ilişkilerin her birinin de kökünde bulunan bir olgudur. Karşılaştığımız sonuçlar, ilerleme ve kazanma arzusuyla yanıp tutuşan insanoğlunun, bu arzunun bir bölümünü medeniyetini ayakta tutan etmenleri daha iyi bir duruma getirmek için harcaması gerektiğini göstermektedir. Teknolojiyi geliştiren, kendisini dünyanın sahibi olarak gören insanoğlu, günümüzde karşılaştığımız işsizliği, hak ve hukuk ihlallerini, toplumsal ayrılıkları, altyapısal sorunları ve dijital uçurumlardan kaynaklanan sorunları çözebilecek kudrettedir.

6. Kaynaklar

- Acun, R. (2000). İnternet ve Telif Hakları. *Bilgi Dünyası*, 1(1), 5-25.
- Arslan, A. (2004). Bir Sosyolojik Olgu Olarak Televizyon. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1-17.
- Artut, S. (2014). *Teknoloji-İnsan Birlikteliği*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atabek, Ümit. İnternette etik sorunların ekonomi politik bağlamı. *Küresel İletişim Dergisi*, 2(8) (2006).
- Castells, M. (2008). *Ağ Toplumunun Yükselişi* (Cilt 3). (E. Kılıç, Çev.) İstanbul:

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Civelek, M. E. (2009). *İnternet Çağı Dinamikleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Çalışkan, N., & Aslanderen, M. (2014). Aile İçi İletişim ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 15(2), 263-277.
- Dedeoğlu, G. (2006). *Bilişim Toplumu ve Etik Sorunlar*. İstanbul: Alfa Akademi.
- Drucker, P. (1993). *Kapitalist Ötesi Toplum*. (B. Çorakçı, Çev.) İstanbul: İnkilâp Kitapevi.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gücüyener, M. (2011). Panoptik Gözetimden Synoptisizime Gözetim Toplumu. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi. Afyon
- İlçin, E. T., Adak, Ş. F., & Çakır, H. (2014, Ocak). Bilişim Güvenliği Tedbirleri ve TKDK Kurumunda Uygulama Örneği. *Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 7(1), 11-17.
- Kline, S. J. (1985). What is Technology. *Bulletin of Science Technology Society*, June 1985:5, 215-217.
- McLuhan, M. (2007). *Gutenberg Galaksisi*. (G. Ç. Güven, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pınar, B. (2005). *Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü Söylem ve Gerçek*. F. Başkaya (Dü.) içinde, Etik. (s. 175-184). Ankara: Maki Basın Yayın.
- Sincan, M. (2000). Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri İçin Bilişim Rehberi. *Sted Dergisi*, Aralık, 9.
- Stadler, F. (2002). Opinion. Privacy is Not The Antidote to Surveillance. *Surveillance & Society*, 1(1), 120-124.
- Şahin, Ö., & Balta, E. (2001). Gündelik Yaşamı Dönüştürmek ve Marksist Düşünce. *Praksis*, 4. 185-186.
- T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü . (2008). *İNTERNET KULLANIMI VE AİLE*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dalga*. (S. Yeniçeri, Çev.) İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Türkiye Bilişim Derneği. (2006). *Bilişim Sistemleri Güvenliği El Kitabı Sürüm 1.0*. Ankara: Türkiye Bilişim Derneği Yayınları.
- Türkiye Bilişim Şurası. (2002). *e-Devlet Çalışma Grubu Raporu*.

- Tyler, T. R. (2002). Is the Internet Changing Social Life? It Seems the More Things Change, the More They Stay the Same. *Journal of Social Issues, Vol. 58*(No. 1), 195-205.
- Vedder, A., & Wachbroit, R. S. (2003). Reliability of information on the Internet: Some distinctions. *Ethics And Information Technology, 5*(4), 211-215.
- Yolal, M., & Kozak, R. (2008, Nisan). Bilgiye Erişim Aracı Olarak Öğrencilerin İnternete Yaklaşımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(20), 115-128.
- Zeydan, Ö. (2006). Kişisel Bilgisayarlar ve İnternet Güvenliği. T. E. Üniversitesi (XI. "Türkiye'de İnternet" Konferansı, 21-23 Aralık, 2006, Ankara). Ankara 2006 s.1-6.

ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi

ISophos: International Journal of Information, Technology and Philosophy

Yıl/Year: 2018 • Sayı: 1

ÇEVİRİMİÇİ ALIŞVERİŞİN DÜNÜ, BUGÜNÜ, YARINI

YESTERDAY, TODAY AND TOMORROW OF ONLINE SHOPPING

Zeynep Uylas
Üsküdar Üniversitesi
zeynepuylas@gmail.com

Anahtar Kelimeler:

Çevrimiçi Alışveriş,
Elektronik Ticaret,
Yeni Medya.

Özet :

Çevrimiçi alışverişin nasıl ortaya çıktığı ve gelecekte nasıl seyredeceğine dair bir tahminde bulunmayı amaçlayan bu araştırma, literatür taramasına dayalı olan analitik bir çalışmadır. “Elektronik ticaret büyümeye devam edecek mi?” sorusu için istatistiklere başvurulmuştur. Çevrimiçi ticaret, görece kısa bir süre önce ortaya çıkmış olmasına rağmen, yakın gelecekte geleneksel ticaret ile rekabet edebilecek seviyeye ulaşmasını bekleyebiliriz. Özellikle de mobil ticaret ile ivme kazanması, birkaç yıl içinde, örneğin 2020 yılında mevcut kapasitesini 2 katına çıkarması kaçınılmaz görülmektedir. Teknolojik gelişmeye bağlı olarak büyüyen elektronik ticaretin yeni ortam ve metotlara ihtiyaç duyması da olası beklentilerdir.

Keywords:

Online Shopping,
E-Commerce, New
Media.

Abstract

This research, aiming at predicting how online shopping has emerged and how it can navigate in the future, is an analytical work based on literature review. Statistics have been looked for “Will e-commerce continue to grow?” question. Although online trade has recently emerged, we can expect it to reach a level that can compete with traditional trade in the next future. Particularly accelerated by mobile commerce, it is inevitable that within a few years, for example by 2020, the current capacity will double. Growth in electronic commerce due to technological development is likely to require new environments and methods.

Giriş

İnternet teknolojileri, gündelik yaşam pratiklerinde çeşitli değişikliklere yol açmıştır. İnternet; iletişim, eğlence ve diğer ihtiyaçları kolayca karşılamanın bir yolu haline gelmiştir. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde öne çıkan internet, yeni iş modellerinin ortaya çıkışını da hızlandırmıştır. Toplumsal gelişimi ve küresel ticaret kültürünü etkilemektedir. Ticari işletmeler internet sayesinde faaliyetlerini elektronik ortamlara taşımaktadır.

Elektronik ticareti ortaya çıkararak ve geliştiren internet altyapısı, tüketicilere yeni alışveriş alışkanlıkları kazandırmaya devam etmektedir. Tüketiciler, geleneksel alışkanlıkları, çevrimiçinde de sürdürmek istemekle birlikte farklı bir ortamda farklı alışveriş deneyimleri yaşamaktadır. Manuel Castells gibi bazı sosyologlar, elektronik ticaretin hızla büyümesinin kültürel değişimlere yol açtığı konusunda oldukça emindirler. İnternetin toplumsal pratiklerin birçoğuna ev sahipliği yaptığına dikkat çeken Castells, internet sayesinde mağazalar ve dükkânların bize daha yakın hale geldiğini; üstelik elektronik ticaretin, geleneksel ticarete rakip değil, onunla birlikte iç içe ilerlediğini belirtmektedir (Castells, 2003, s. 529). Bugün birçok markanın hem geleneksel mağazası hem de çevrimiçi mağazası vardır. Ayrıca işletmeler, sosyal medya hesaplarına önem vermekte ve sosyal ticaretin varlığını güçlendirmektedir.

Mobil cihazların gelişmesi yeni çevrimiçi alışveriş ortamının oluşmasını sağlamıştır. Öyle ki akıllı cihazlar, giyilebilir teknolojiler ile günün her anında çevrimiçi olarak bağlantı sağlanabilir, ister bilgiye erişim ister eğlence istenirse de alışveriş gerçekleştirilebilir. Mobil alışverişin kişiselleştirme özelliği, elektronik ticari işletmelerin dikkatini çekmiş ve birçok mobil ticaret uygulamasının geliştirilmesine yol açmıştır. Günümüz çevrimiçi alışverişlerde mobil alışverişin hızlı yükselişi gözlemlenmektedir.

Bütün bu gelişmelere rağmen geleneksel şirketlerde yatırımların çevrimiçiye doğru kaydırılması konusunda içgüdüsel çekinceler bulunmaktadır. Bu makede, “gerçekten de çevrimiçi ticaret bu büyüme hızını sürdürebilecek midir, geleneksel ticaretin alanını daraltacak mı yoksa kendine alternatif bir alan mı açacaktır, mevcut verilerden hareketle bu konuda gerçekçi ve uygulanabilir bir tahminde bulunmak mümkün müdür ve işin uzmanlarının öngörülleri ve sezgileri nelerdir?” gibi sorulara cevaplar aranmıştır.

1. Elektronik Ticaret Ve Çevrimiçi Alışverişin Dünü

Teknoloji ve ihtiyaçlar, tüketim tarzının belirlenmesinde aktif rol oynamaktadır. Bireysel ihtiyaçları gidermeye yönelik alışveriş biçimi, geçmişten günümüze kadar birçok esaslı dönüşüm geçirmiştir. Basit değiş-tokuşla yani takasla başlayan ticaret, paranın icadıyla gerçek bir devrim yaşamıştır. Geleneksel ticareti başlatan bu süreç günümüzde internet tabanlı teknolojilerin ortaya çıkışıyla çevrimiçi ticareti doğurmuş; “ticaret” olgusunu çeşitli açılardan değiştirmiştir. Geleneksel ticaretle eş zamanlı varlığını sürdüren bu elektronik ticaret modeli, tüketicilerin ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda farklı durum ve ortamlara yayılmış durumdadır.

Elektronik ticaretin geleneksel ticari faaliyetlerde karşılaşılan bazı kronik sorunlara çözüm olabileceğine dair iddialar yaygındır. Ülkelerin ticari sorunlarının çözümü konusunda elektronik ticaretten beklenti içinde olan Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı; hem üretici hem de tüketicileri, geleneksel ticaretin dezavantajlarından olan uzaklık, bilgi eksikliği ve ihtiyaca yönelik ürünler üretme gibi sorunlarından kuracağını önermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 2017). Ne var ki birçok uzmanın da belirttiği gibi mesafe ve zamanla ilgili belirgin avantajlara sahip olsa da elektronik ticaret, henüz tüm ticari sorunları çözecek her derde deva bir ilaç değildir. Bunun yanında elektronik ticaretin, geleneksel yüz yüze alışverişin avantajlarını da kapsamaması gerekmektedir.

a. Elektronik Ticaretin Tanımı ve Kapsamı

Elektronik ticaretin varlığını çok yeni bir oluşum olarak görmemek gerekmektedir. Eski takas sistemi, elektronik ticaret tekniğinin geliştirilmesinde de önemli bir role sahip olmuştur. Manuel Castells 'in bildirdiğine göre elektronik ticaret ilk olarak 1971 yılında, bir tür borsa sistemi olarak bilinen ve internet aracılığı ile takas yapmaya imkân sunan Nasdaq'ın kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Bireyleri elektronik ticarete yönlendirmek amacıyla kurulan Nasdaq, kendi müşterilerini elektronik alışverişe yönlendirmiş; bu süreci sorunsuz bir şekilde yönetmiştir. Siber ortamda gelişen bu hareketliliği fark eden yatırımcıların birçoğu borsaya girdi, böylece elektronik takasın büyümesinde aktif rol oynamıştır. Elektronik ticaret kısa süre içinde dikkat çekici bir büyüme trendine girmiştir. Amerika Birleşik Devletleri Menkul Kıymetler Borsası verilerine göre, elektronik takas işlemleri 1996 tarihinde 100 bin dolar iken 1999 yılı

sonlarında yarım milyon dolara yükseldiği belirtilmiştir (Castells, 2003, s. 193).

Elektronik ticaretle birlikte müzik, oyun, öğrenme, eğlence gibi birçok işlemlerin gerçekleştirilebildiği bir alan olan internet, bireyler ve işletmeler açısından daha hayati bir hale gelmiştir. 1991 yılında canlanan elektronik ticaret, 1994 yılında kitap satış sitesi olarak kurulan “Amazon.com” ile birlikte, kullanılabilirliğini daha aktif hâle getirdiği düşünülmektedir. Öte yandan neredeyse eş zamanlı olarak kurulan “Ebay.com” da bugünkü elektronik ticaret sistemlerinin temelini oluşturduğu söylenebilir. Amazon.com ’un paylaştığı veriler doğrultusunda 2003 yılında şirketin gösterdiği hızlı yükseliş, elektronik ticarete yönelik kaygıları önemli ölçüde ortadan kaldırmış ve güveni artırmıştır (E-commerce, 2004).

Web 2.0 (2. Nesil Web) teknolojilerinin sağladığı etkileşimli web ve yaygınlaşan internet kullanımı ile günümüzde büyük bir önem kazanan elektronik ticaret çeşitlendikçe tanımlama sorunları da kendini göstermiştir. Elektronik ticaretin varlığına dair, bazı önemli kuruluşlar aşağıda verilen farklı teorik açıklamalar yapılmıştır. Bu kurumlara göre elektronik ticaret:

- i. “Mal ve hizmetlerin üretim, tanıtım, satış, sigorta, dağıtım ve ödeme işlemlerinin bilgisayar ağları üzerinden yapılmasıdır” (Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 2017).
- ii. Ticari şirketlerin araştırma, bilgilenme, ödeme, işbirliği ve ürün teslim işlemlerini elektronik ortamlar aracılığı ile yapmasıdır (OECD, 2016) .
- iii. Bir ürünün pazarlama, sunum, sipariş işlemlerinin internet üzerinden yapılmasıdır (WTO, 2013).
- iv. Bir ürün veya hizmetin ağ teknolojisi üzerinden satın alınma sürecidir (Turban, King, Lee, K. Liang, & Turban, 2015).
- v. Ağ teknolojisi aracılığıyla yapılan tüm satın alma işlemleridir; EFT, POS hizmetleri gibi diğer elektronik işlemleri de kapsar (Kuşçu, 2015, s. 1).
- vi. Tüm ticari ürün ve sistemlerin internet ortamında satın alma işlemidir (Sezgin, 2013).

Bu tanımların vurguladığı ortak noktaları dikkate aldığımızda elektronik ticaret şöyle tanımlanabilir: “Elektronik ticaret, mal veya hizmetlerin reklam, satın alma, ödeme, teslimat ve satış sonrası destek işlemlerinin internet üzerinden elektronik cihazlar aracılığı ile gerçekleştirilmesidir” (Bkz. Uylaş, 2016, s. 27).

Business to Business (Firmadan Firmaya) ifadesinin kısaltması olan B2B elektronik ticaret modeli, şirketler arasında yapılan elektronik ticareti tanımlamaktadır. Business to Consumer (Firmadan Tüketiciye) ifadesinin kısaltması B2C elektronik ticaret modeli ise şirketler ile tüketiciler arasında gerçekleşen elektronik ticareti tanımlamaktadır (Işıkli & Küçükvardar, 2016, s. 287). Türkiye Bilişim Sanayicileri Derneği (TUBİSAD), proje danışmanlık araştırma şirketi Deloitte, proje veri danışmanlığı şirketi Comscore ve Elektronik Ticaret İşletmecileri Derneğinin (ETİD) ortak araştırması “Türkiye’de E-Ticaret 2016 Pazar Büyüklüğü” başlıklı raporunda elektronik ticaretin tanımı, kapsamı ve belirlenen kapsam dışı işlemler bir arada ifade edilmiştir (Bkz. Şekil 1).

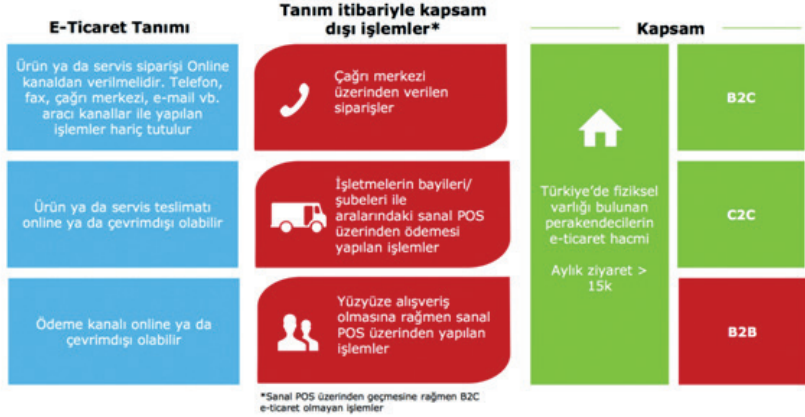
Ticaret sektöründe önemli bir etki yaratan elektronik ticaret, ortaya çıktığı günden bu yana görece hızlı bir ilerleme sergilemiştir. Gerek işletmelerin gerekse tüketicilerin ihtiyaçlarına yönelik yeni bir platform oluşturmayı başarmış, tüm sektörlerin dikkatini çekmiş, elektronik ticaret entegrasyon sistemlerinin sayısında bir artış sağlamıştır.

b. Dünya’da Elektronik Ticaret

Elektronik ticaretin hızlı büyümesi küresel ölçekte birçok işlemin internet aracılığı ile gerçekleştirilmesine fırsat sunmuş, bu platform ülkeler için yeni bir kalkınma ortamı olarak görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı’na göre internetin hızlı büyümesi ile elektronik ticaret işletmeleri için birçok işlemde aktif bir araç olmuştur. Dünyada ticaretin serbestleştirilmesi ve son 10 yıl içerisinde iletişim ve teknoloji sektöründeki büyümenin bir sonucu olarak görülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, 2017).

Amerika Birleşik Devletleri’nde 1998 yılındaki çevrimiçi ticaret hacmi 1.6 milyon dolardan, 1999 yılı başlarında 2.3 milyon dolara yükselmiş görünmektedir. Bu artışta belki de Castells’in önerdiği gibi, birçok aracı firmanın ortadan kalkması sonucu daha az komisyon ödenmesi etkili olmuş olabilir (Castells, 2003, s. 190). Elektronik ticaretin gelişmesine katkı yapan işletmeler, platformun yeni ve hareketli yapısından ciddi ölçüde faydalanmaktadırlar. Tüketicilerin alışveriş alışkanlığında farklılaşmaya yol açan bu ortam, küresel ölçekte çevrimiçi ticaret hacmini artırmış, etkisini genişletmiştir. 2013 yılı itibarıyla küresel elektronik ticarete Kuzey Amerika en aktif ülke durumundadır. Bununla birlikte Asya Pasifik, Batı Avrupa, Doğu Avrupa, Latin Amerika, Orta Doğu ve Afrika ülkeleri de elektronik ticareti aktif olarak kullanmaya başlamışlardır (Bkz. Şekil 2).

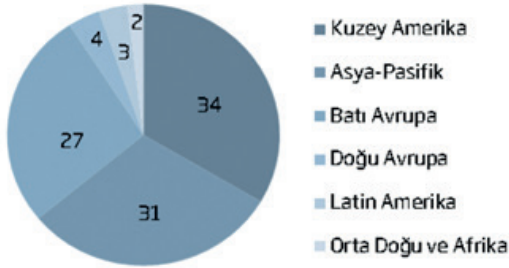
Şekil 1: Türkiye’de E-Ticaret 2016 Pazar Büyüklüğü Raporu: Elektronik Ticaretin Tanımı

İngiltere, Amerika, Almanya, Fransa, Japonya, İspanya gibi gelişmiş ülkeler için çevrimiçi perakendenin toplam perakendeye oranı ortalama %8,8 iken Çin, Polonya, Hindistan, Brezilya ve Rusya gibi gelişmekte olan ülkelerin oranı %3,8 olarak gösterilmektedir. Bu oran Türkiye’de 2015 yılında 2,9 iken 2016 yılında 3,5 olarak tespit edilmiştir (TUBİSAD, 2017, s. 11) .

Küresel ölçekte dijitalleşmeyi takip eden ve her yıl çeşitli raporlar hazırlayan “We Are Social”, “Küresel Boyutta Dijitale Genel Bakış 2017” başlıklı raporuna göre, 7.4 milyarlık toplam popülasyonun yalnızca % 54’ü kentlerde yaşamaktadır. Şehirlilerin % 50’si interneti, %37’si ise sosyal medyayı aktif kullanmaktadır. Mobil telefon kullanıcı oranı %66 iken bu kullanıcıların %34’ü sosyal medya kullanmaktadır. Bu kısmı akıllı telefon sahibi olarak nitelendirmek mümkün iken, bu kitlelerin yaşam alanları için internet teknolojisinin ilerlemiş olduğu düşünülebilir(Bkz. Şekil 3).

Emarketer.com araştırma merkezi verilerine göre 2012 yılı itibarıyla küresel elektronik ticaret hacmi 1 trilyon dolar olarak görülmektedir. 2014 yılında bu rakam 1 trilyon 500 milyar dolar iken, 2015 yılında 1 trilyon 700 milyar dolara, 2016’da 2 trilyona, 2018’de 2 trilyon 500 milyara ulaşacağı öngörülmüştür (Fortune, 2015). 2015 yılı elektronik ticaret hacmi 1 trilyon 6 milyar dolar olmuş, 2017’de son durumuna bakıldığında toplamda 1.61 milyar kişi elek-

Şekil 2: Dünyada Elektronik Ticaret Hacmi 2013 (Sezgin, 2013, s. 2)

tronik ticaret aracılığı ile alışveriş gerçekleştirmiş, geleneksel alışverişe oranla bu oran %22 olarak belirtilmiştir. 2016 yılı dünya genelinde elektronik ticaret harcamaları 1.915 trilyon dolar iken tüketici başına düşen yıllık elektronik ticaret ortamında alışveriş tutarı 1.189 dolar olarak açıklanmıştır (Bkz. Şekil 5).

c. Türkiye’de Elektronik Ticaret

Küresel elektronik hacminin genişlemesinde payı olan Türkiye, son yıllarda gelişmeler kaydetmiştir. Özellikle geleneksel alışverişten çevrimiçi alışverişe geçiş sürecinde bir araç olan elektronik ticaret, tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarında değişimlere yol açtığı gözlenmiştir. Türkiye’de çevrimiçi alışverişin demografik özelliklerini inceleyen Webrazzi, Y kuşağının elektronik ticarete daha aktif olduğunu bildirmektedir. Yeni teknolojilere açık fakat geleneksel mağaza anlayışından tümüyle kopmayan bu kuşağın, çevrimiçi alışverişlerde daha güvenli ve korkusuz olduğu görülmektedir (Bkz. Şekil 6).

TUSİAD 2014 raporuna göre, Türkiye’de elektronik ticaret 2008 tarihinde yıllık olarak %35,5 oranında büyüme kaydetmiş; 2012 ile 2017 yılları arasında yaklaşık yıllık %15,8 büyüyeceği tahmin edilmiştir. Bankalar Arası Kart Merkezi de benzer şekilde 2013 yılı Türkiye’de yapılan elektronik ticaret hacmini 15, 3 milyar olarak açıklamıştır (Afra, 2014, s. 35). 2017 TUBİSAD ve ETİD tarafından hazırlanan rapora göre ise 2013-2016 yılları arasında elektronik ticaret hacmi tahminlerin yaklaşık iki katı oranla % 34 büyüme göstermiş, 17.5 milyar TL miktarına ulaşmıştır (RAPOR, 2017).

Şekil 3: Küreselde Dijital Genel Bakış 2017 (Kemp, 2017)

Elektronik ticarete ödeme sistemlerinin çokluğu, çevrimiçi alışverişe yönelimin en büyük etkenlerindedir. Bankalar Arası Kart Merkezi Raporuna göre Türkiye, kredi kartı ve banka kartı kullanımında Avrupa'nın ikinci en büyük ülkesi olarak yer almaktadır (Bkz. Şekil 7). Şekil 8'den de anlaşıldığı üzere, kredi kartı kullanım oranlarının yüksek olduğu ülkemizde tüketiciler, oturdukları yerden alışveriş yapmaya alışmış görünmektedir.

Şekil 4: Dünya'da Elektronik Ticaret Hacmi

Şekil 5: Türkiye'de elektronik ticaret yapan kullanıcıların demografik yapısı (Koca, 2010).

Türkiye'de 2012 yılı içerisindeki elektronik ticaret harcamalarında internet dışı hizmetler sonrasında seyahat/uçak harcamaları büyük bir orana sahiptir. Uçak bileti satın alma yöntemlerinin internet ortamına taşınmış olması, çevrimiçi alışverişte bu ortamı kullanmayı neredeyse zorunlu kılmıştır. "We Are Social" verilerine göre Türkiye, elektronik ticarete 2013 yılında %33'lük bir penetrasyona sahip iken bu oran, 2017 yılında %43'e yükselmiştir (Bkz. Şekil 8). Küresel ortalamaya yakın elektronik ticari değerlere sahip olan Türkiye, mobil alışverişte de hızlı yükseliş göstererek ciddi büyüme kaydetmiştir.

TUBİSAD, Türkiye'de elektronik ticaret pazar büyüklüğünü 2015 yılı için 24,8 milyar, 2016 yılı için 30,8 milyar TL olarak açıklamıştır. Bu sayı perakende için 17,5 milyar TL iken perakende dışı 13,3 milyar TL olarak belirtilmiştir. Şekilde görüldüğü üzere son 3 yıl içerisinde elektronik ticaret pazar büyüklüğü artış göstermiş olmasına karşın 2016 yılında 2015 yılına oranla artış ivmesinde bir azalma söz konusudur. Özellikle çevrimiçi kanallar üzerinden tatil ve seyahat harcamalarındaki artış oranının düşük kalması, yıl içerisindeki genel artıştaki düşüşün sebebi olarak görülmektedir (Bkz. Şekil 9).

TUBİSAD, tahmin edilen elektronik ticaret pazar kapsamını çok kanallı ve sadece çevrimiçi kanallar olmak üzere iki grupta incelemiştir.

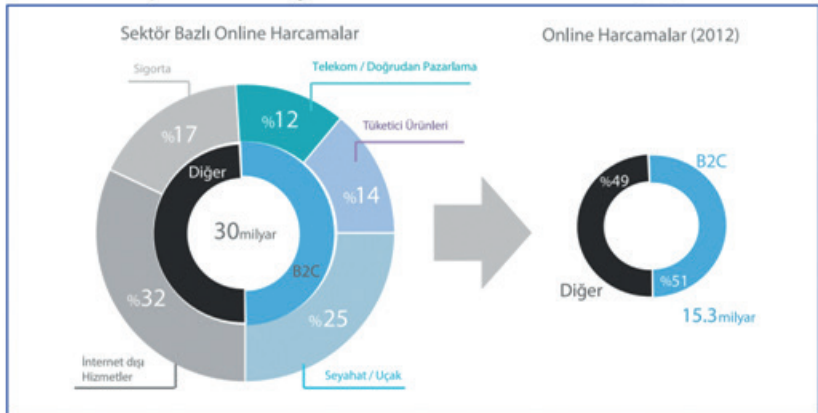
- i. Çok kanallı elektronik ticaret elektronik, giyim ve ayakkabı, eğlence ve kültür, ev ve dekorasyon, tatil, seyahat ve diğer olarak kategorilere ayrılmıştır. Bu grupta bulunan elektronik ticaret türleri geleneksel ve

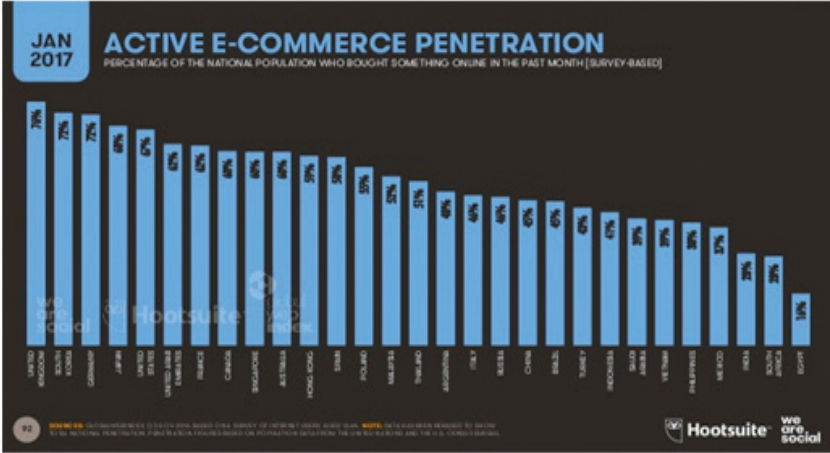
Şekil 6: Türkiye'de Elektronik Ticaretin İtici Güçleri (Afra, 2014).

- çevrimiçi pazarda varlığını sürdürülebilir örneklerdir. Kategorilere verilen örnekler hem geleneksel mağaza hem de çevrimiçi mağazaları ile müşterilerine çoklu erişim fırsatı sunmaktadır.
- ii. *Yalnızca çevrimiçi hizmet sağlayan kanal*; çok kategorili, özel alışveriş, online yasal bahis, pazar yeri, dikey ve çevrimiçi yasal bahis olarak kategorilere ayrılmıştır. Bu kanal içerisinde yalnızca çevrimiçi hizmet sağlanmaktadır.
- a. Çok kategorili grup birçok ürünü tek bir çevrimiçi hizmet sağlar.
- b. Özel alışveriş grubu özelleştirilmiş marka ve ürünleri müşteriye sunmaktadır.

Şekil 7: Türkiye'de B2B elektronik ticaret harcamaları (Afra, 2014, s. 36)

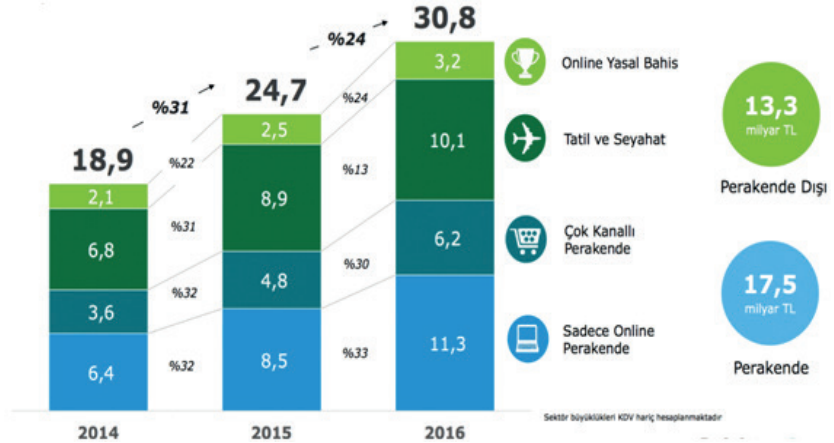

Şekil 8: Ülkelere göre elektronik ticaret dağılımı (Kemp, 2017).

- c. *Online yasal bahis*, bireylerin çevrimiçi ortamda bahis vb. oyunları yasal olarak oynayabildiği sistemdir. Pazaryeri ve tatil ve seyahat türü müşteri ve satıcı arasında çevrimiçi olarak aracı olmaktadır.
- d. *Dikey grupta* müşteri ile satıcı arasında aracı bulunmayıp firma direk kendi ürünlerini yalnızca çevrimiçi kanalından satmaktadır (Bkz. Şekil 10).

Çevrimiçi mağazaların artması ve kullanıcıların bu alana yönelmesinde, elektronik ticaretin tüketiciye sağladığı avantajlar etkili olmuştur. Bu avantajların çokluğu her ne kadar çevrimiçi alışverişi cazip kılssa da gündelik hayatta olumsuz değişimlere de yol açmıştır. Aslı Sezgin, insanların internet aracılığı ile alışveriş yapmalarının sebepleri arasında ürün fazlalığı, araştırma kolaylığı ve ürünlere karşı duyulan beğenin etkili olduğunu belirtmektedir. Bir ürünü satın almadan önce ürün hakkındaki yorumları okuyabilme, teslimat süresinin kısalığı, iade işlem prosedürlerinin daha kolay oluşu, indirim fırsatları ve farklı ödeme olanakları gibi avantajlar çevrimiçi alışveriş alışkanlığı kazanılmasında önemli rol oynamıştır (Sezgin, 2013, s. 11). Akyol'un Mc-Gaughey & Mason eserinden aktardığına göre, tüketiciler elektronik alışveriş ile istedikleri ürüne daha kolay ulaşabilmekte, zaman, uğraş ve paradan daha tasarruf ederek çevrimiçi alışveriş etkinliği artırılmaktadır (Akyol).

Şekil 9: Türkiye’de Elektronik Ticaret Pazar Büyüklüğü(milyon TL, TUBİSAD)

2. Çevrimiçi Alışverişte Tercih Edilen Yeni Elektronik Ticaret

Elektronik ticaretin ülkemizde hızla yayılması ve büyümesi, tüketici karar verme sürecinde ve buna etken olan dürtülerin de değişmesine sebep olmuştur. Değişen alışveriş anlayışı ile birlikte tüketiciler, tüketimde ihtiyaç analizi yaparken dahi farklı kriterleri göz önünde bulundurmaktadır. Çevrimiçi alışverişin gerçekleştirildiği ortama bağlı olarak alışverişte satın alma sürecinde etkili şeyler de değişebilmektedir. We Are Social 2016 istatistikleri doğrultusunda Türkiye’de 2016 yılında son bir ay içerisinde %45’lik bir oran çevrimiçi alışveriş gerçekleştirmiştir. Alışveriş gerçekleştiren bireyler ile birlikte %54’lük bir oran bir ürünü satın almadan önce internet aracılığı ile araştırma gerçekleştirmiştir. Bu oran dahi bireylerin alışverişlerini gerçekleştirirken çevrimiçi kanallardan destek aldığını desteklemektedir. Bu durumun bireyin çevrimiçi alışverişe yönelmesini desteklediği söylenebilir. Gerçekleştirilen elektronik ticaret alışverişlerin %42’si web tarayıcı üzerinden tamamlanmışken, %24’ü ise mobil cihazlar kullanılarak yapılmıştır(Bkz. Şekil 11). Bu tablodan anlaşıldığı üzere tüketiciler çevrimiçi alışverişte mobil alışverişini benimsemeye başlamıştır. Bununla birlikte bireylerin aktif sosyal medya kullanımı, ticari şirketleri, sosyal medya üzerinden ürün pazarlama konusunda yatırıma yapmaya teşvik etmiş görünmektedir.

Şekil 10: Türkiye'de kategori bazlı elektronik ticaret modelleri

a. Sosyal Medyada Alışveriş

Tüketicinin elektronik ticareti benimsemesi, yeni çevrimiçi alışveriş ortamlarının yayılmasını hızlandırmıştır. Özellikle Web 2.0 teknolojileri ve sosyal medyanın kullanıcıların gündelik yaşamlarında etkin biçimde rol oynamaya başlaması yeni imkanlar yaratmıştır. Ticari faaliyetlerin sosyal medyaya genişlemesiyle Facebook, Twitter ve Instagram gibi büyük sosyal medya ağları, iletişim aracı olmanın ötesine geçmiştir. Sosyal medyada kullanıcılar yalnızca paylaşımda bulunmamakta, aynı zamanda alışveriş de yapmaktadırlar. Şirketlerin mağazaları için açtığı sosyal medya hesapları, tüketicilerin ürünlere ulaşmasını kolaylaştırmakla birlikte zengin çevrimiçi ödeme yöntemi ile ürüne sahip olmayı kolaylaştırmaktadır. Çevrimiçi ticaret, Web 2.0 araçları ile birlikte sosyal ortamlar aracılığı ile gerçekleştirildiğinde "sosyal ticaret" haline de dönüşmüştür. Sosyal ticaret, 2009 yılında yükselişe geçmiş görünmekte; küresel ölçekte ise Amerika Birleşik Devletleri içerisinde bulunan işletmelerin büyük çoğunluğu, Facebook hesaplarında kendi işletmelerini tanıtmıştır (Turban, King, Lee, K. Liang, & Turban, 2015). Benzer şekilde Türkiye'de de her ürün markasının aktif sosyal medya hesapları bulunmakla birlikte küçük işletmelerin de bu ortamlarda faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Şekil 11: Türkiye’de çevrimiçi alışveriş için kullanılan araçlar (Kemp, 2017).

b. Mobil Alışveriş

Mobil internet kullanımının artışıyla birlikte mobil alışveriş de yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle 3 ve 4. nesil geniş bant teknolojisinin icadı, internet kullanıcı sayısını ve etkisini artırmış, bu da elektronik ticaretin mobil cihazlar aracılığı ile genişlemesine yol açmıştır. Mobil ticaret, elektronik ticaretin zaman ve mekandan görece bağımsız bir şekilde mobil cihazlar aracılığı ile gerçekleştirilmesidir. Bir diğer ifadeyle taşınabilir cihazları kullanarak satın alma ve ödeme sürecidir (Sarısakal & Aydın, 2003, s. 4).

Son yıllarda hızla büyüyen mobil ticaret ile ilgili rakamlara da yer veren Sezgin’in paylaştığı verilerden, mobil ticaretin Amerika ve Avrupa genelinde 2010’dan 2014 yılına kadar hızla artış gösterdiği gözlemlenmektedir (Bkz. Şekil 12). Bireylerin alışverişlerini mobil cihazlar aracılığı ile gerçekleştirmesinde mobil alışverişin birçok avantajı bulunmaktadır. Bu bağlamda mobil alışverişin

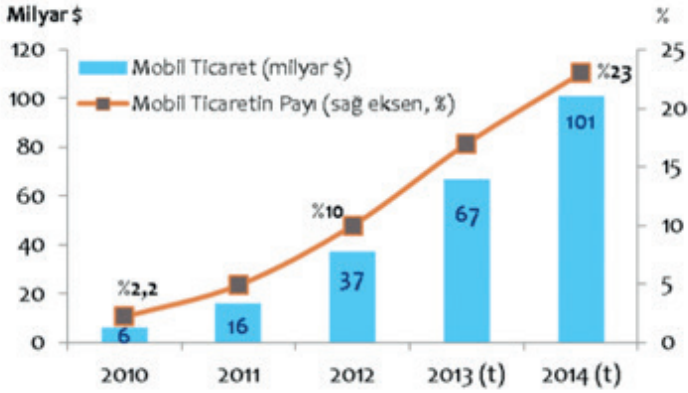
elektronik ticaret ortamlarına göre avantajlı bir yerde durduğu söylenebilir. Criteo'nun Mobil Ticaret'in Durumu 2015 Raporuna göre, küresel elektronik ticaretin üçte biri mobil ticaretten oluşuyor (Criteo, 2016). Mobil ticaretin 2015 yılında Türkiye'deki elektronik ticaret içindeki payı, %17 olarak tespit edilmiştir (Webrazzi, 2015). We Are Social raporuna paralel olarak TUBİSAD 2016 verileri de artan mobil alışveriş yönelimini vurgulamıştır. 2016 itibarıyla dünyada elektronik ticaret alışverişlerinin %44'ü mobil telefonlar aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de ise bu oran %19 olarak açıklanmıştır. Akıllı telefon kullanımının yaygınlaşması ve uygun fiyatlı akıllı cihaz rekabetinin mobil alışverişin büyümesine katkısı olduğu düşünülmektedir (RAPOR, 2017, s. 5). Mobil ticaretteki hızla büyüme, elektronik ticarete de bir büyüme anlamına gelmektedir. Akıllı telefonların kazandığı yaşamsal önem nedeniyle çevrimiçi alışverişe yönelim artmış görünmektedir.

Çevrimiçi alışverişlerde mobilin payını %30 olarak açıklanmış, İngiltere ve Japonya gibi ülkelerde bu payın %50'nin üzerinde olduğunu ifade etmiştir. Dünya genelinde çevrimiçi alışverişte mobil alışverişin payının 3 yıl içerisinde yüzde 20'lerden yüzde 35 oranlarına kadar yükselmiş olduğunu ifade eden Yazıcıoğlu, 2019 yılında globalde 2 milyar kişinin mobil alışveriş yapmasını öngördüğünü bile getirmiştir (Webrazzi, 2017). Bu istatistikler doğrultusunda hem dünya genelinde hem de Türkiye'de çevrimiçi alışverişin mobil alışverişe doğru yöneldiği söylenebilir.

3. Çevrimiçi Alışverişin Gündelik Yaşama

Teknolojinin gelişimi ve akıllı telefonların yaygın kullanımına paralel olarak gelişen elektronik ticaret insanların gündelik yaşamlarında çeşitli değişimlere yol açmıştır. İnternetin belirli bir yerde olma zorunluluğunu bağımlılığı ortadan kaldırdığı, bunlara dair yeni bir bakış açısı getirdiği ileri sürülmektedir. Bu yeni dijital platform, hayatımızın en önemli unsurlarından biri olarak elektronik ticaretin hacim ve etkinliğini artırmıştır. Castells 'e göre, eski mağazalar, dükkanlar, alışveriş merkezleri gibi mekânsal yerleşkeler internet ağı ile kullanıcılara daha yakın hale gelmiştir (Castells, 2003). Bu bağlamda çevrimiçi alışveriş bireylerin gündelik yaşamında çeşitli etkilere de yol açmıştır. Günümüzde Türkiye'de çevrimiçi alışveriş incelendiğinde Türkiye'de çevrimiçi alışverişin gerçekleştirilmesine bağlı olarak alışverişte yüz yüze iletişim azalmış, tüketici çekingenliğinin kaybolduğu gözlenmiştir. Ayrıca bireyler küresel ürünlere daha rahat erişebilmektedir. Çevrimiçi alışveriş ile ödeme ve lojistik imkânlar oldu-

Şekil 12: ABD ve Avrupa ülkelerinde mobil ticaretin elektronik ticaret içindeki payı (Sezgin, 2013, s. 4).

ğu sürece dünyanın her bölgesinden alışveriş yapılabilmektedir. Geleneksel mağazalar sisteminde yalnızca yakın çevre bazlı alışveriş ve ürün bulma imkânı varken, artık insanlar internet ile erişebildikleri her bölgeden diledikleri ürünlere sahip olabilmektedir. Bunun dünyada en büyük örneğini gösteren Amazon.com ve Ebay.com'un, çevrimiçi alışverişin küreselleşmesinde bir etken olduğu söylenebilir.

İhtiyaçtan doğan tüketim anlayışı, elektronik ticaret ile farklı bir boyut kazandığı ve insanlarda tüketime yönelik sempatinin arttığı düşünülmektedir. Çevrimiçi tüketimin büyümesi ve kişiye özel pazarlama yöntemlerinin artmasıyla birlikte insanlar ihtiyaçlarından farklı doğrultuda tüketim gerçekleştirmeye başlamıştır. Baudrillard, teknoloji ile birlikte tüketim alışkanlıklarımızın zamana bağlı değişmesinin, toplumlarda gerçek ihtiyaç ve sahte ihtiyaç arasındaki ayrımı kaldırdığını belirtmektedir. Bu bağlamda tüketimi, üretmek ile yok etmek arasındaki süreç olarak tanımlamaktadır. Gündelik yaşamda tüketim kavramı yönlendirilen bir tüketimselliğe bağlı olarak üretkenlik düzenine bağlılığını sürdürdüğünü belirtmektedir (Baudrillard, 1997, s. 47). Teknolojinin bu kadar el altında olması ve bu araçlar ile iletişime zaman ayrılması, kişileri çevrimiçi alışverişe yönlendirirken, tüketim toplumuna dönüşmeye de yardımcı olmaktadır.

Ülke	Online Perakende / Toplam Perakende	Sabit Genişbant Penetrasyonu	Mobil Genişbant Penetrasyonu	Online Alışveriş Yapanlar	Mobil Alışveriş Yapanlar	Kişi Başı Gelir \$ PPP	Nüfus (mn)	
İngiltere	%14,9	%38,5	%91,7	%76	%37	\$42,5K	65,6 mn	
ABD	10,5	32,5	122,3	67	33	57,4	323,3	
Almanya	Ortalama %6,8*	8,5	38,5	73,8	72	26	48,1	82,7
Fransa	7,5	40,9	76,6	62	19	42,3	64,6	
Japonya	7,1	30,2	146,4	68	25	41,3	126,9	
İspanya	3,4	29,3	86,5	58	30	36,4	46,3	
Çin	17,1	18,6	56,0	45	40	15,4	1.382,7	
Polonya	Ortalama %3,8*	6,8	18,3	65,3	55	23	27,8	38,0
Hindistan	4,1	1,3	9,36	28	23	6,6	1.309,4	
Brezilya	4,0	12,3	88,6	45	26	15,2	206,1	
Rusya	3,8	18,8	71,3	46	21	26,5	143,4	
Türkiye 2015	2,9	12,1	49,6	39	24	24,2	78,7	
Türkiye 2016	3,5	13,0	64,8	43	31	24,9	79,8	

Şekil 13: Dünya Genelinde Elektronik Ticaret 2015-2016 Karşılaştırma Verileri (TUBİSAD, 2017)

Çevrimiçi alışverişte günümüzde değişen zaman ve mekân algısı da bulunmaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalar, çevrimiçi alışverişlerde ihtiyaç harici tüketimin gün geçtikçe büyüdüğü, buna bağlı olarak da çevrimiçi tüketime harcanan zamanın da arttığını göstermektedir. Günümüz çağında, çoğunlukla özel sektör başta olmak üzere yoğun çalışma saatleri, işe gidiş dönüş trafiği ve bu süreçteki fiziksel ve ruhsal yorgunluklar, insanları teknoloji kullanımına daha fazla itmektedir. İstanbul gibi kalabalık ve trafik problemi olan şehirlerde yaşayan insanlar için, tek tatil gününde alışverişe zaman ayırmak vakit kaybı gibi görülmektedir. Bu noktada elektronik ticaretin zamandan tasarruf diye anılan avantajı devreye girmektedir. Kişiler, ihtiyaç duydukları ürünü mağazaya giderek satın almak yerine, oturdukları yerden akıllı cihazları yahut bilgisayarları aracılığı ile satın almaktadır. Buna karşın Işıklı 'ya göre teknoloji, bir paradoks yaşanmasına sebep olmakta, hayatımıza zaman kazandırma vaadiyle girmekte fakat kazandırdığı zamandan daha fazlasını gasp etmektedir (Işıklı, 2008, s. 12). Elektronik ticaretin kolay ve hızlı erişim avantajı, birçokları tarafından zaman ve mekândan bağımsız olma biçimindeki bir avantaj olarak yorumlanmakta fakat çevrimiçinde geçirilen sürenin artışı, bu iddianın yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda Sezgin'e göre, mobil ticaret, mobil cihaz kullanım oranı yüksek ve harcama eğilimleri olan ülkelerde gelişen bir kanal olarak görülmektedir (Sezgin, 2013). Ayrıca sosyal medyanın da bu denli önemli bir

zaman diliminde yer alması, sosyal ticaret kavramının gelişmesine katkı sağlayabilecek bir etken olarak düşünülebilir.

4. Sonuç

Teknolojik gelişmelerin gün geçtikçe artması ve bunun en büyük sonuçlarından internetin birey yaşamında büyük yer kaplaması gündelik hayatta çeşitli değişikliklere yol açmıştır. Bu değişikliklerden biri olan alışveriş ortam değişikliği, elektronik ticaret ile çevrimiçi alışveriş kavramının oluşması sağlamıştır. Elektronik ticaret ilk olarak borsa şirketi Nasdaq ile ortaya çıkmışken, günümüzde her türlü kullanım şekli ile aktif olarak yer almaktadır. Çevrimiçi banka işlemleri, sinema biletleri, borsa ve her türlü alışveriş elektronik ticaret olarak belirtilmektedir. Çevrimiçi alışveriş geçmişten günümüze hızla artış göstermişken son yıllarda bu artışın azalan ivme ile arttığı gözlenmiştir. Elektronik ticaretin durağan döneme girebileceğini iddia edenler olsa dahi çevrimiçi alışveriş her geçen yıl bir öncekine oranla artışını sürdürmekte ve önemini korumaktadır.

Çevrimiçi alışverişe bağlı olarak insanların gündelik yaşamda alışveriş alışkanlıklarında da çeşitli değişimler meydana gelmiştir. İnsanların internet ve sosyal ağlardaki aktifliğinin gün geçtikçe hızla arttığı gözlenmektedir. Dünya ortalamasının üzerinde internet aktifliği gösteren Türkiye, internet teknolojisini aktif olarak kullanan ülkeler arasında yer almaktadır (Kemp, 2017). Buna paralel olarak ülkemizde çevrimiçi alışverişe yönelim de artmıştır. Nielsen'in Online Alışverişe Bakış Raporuna göre, çevrimiçi alışveriş yapan kişilerin %69'u mağaza yerine internet üzerinden alışveriş alışkanlıklarını sürdürmektedir. Çevrimiçi alışverişlerde kredi kartı ile ödeme yöntemini tercih eden kişilerin %34'ü yalnızca elektronik ticarete kullanmak için ayırdıkları bir kredi kartı olduğu belirtilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre de elektronik ticaret ve çevrimiçi alışveriş, insanların gündelik yaşamlarında çeşitli değişikliklere yol açmıştır. Bu değişimlerin en başında gelen yüz yüze iletişimden kopma, yeni tüketim yöntemlerinde insan ilişkilerinin daha azalmasına sebep olmuştur. Bununla beraber tüketici çekingenliği azalmış, insanlar artık ihtiyaçları ve satın alma hareketlerinde daha özgüvenli davranış sergilemişlerdir. Çevrimiçi alışverişin avantajı olarak görülen zaman algısına bu çalışmada yeni bir bakış açısı getirilmiştir. Işıklı'nın da belirttiği gibi, hayatımıza zaman kazandırma vaadiyle giren teknoloji, ka-

zandırdığından daha fazla zamanı gasp etmektedir (Işıklı, 2009). Bu bağlamda elektronik ticaretin geleneksel ticarete oranla kişilere daha fazla zaman kaybı yaşattığı savunulmaktadır. Tüketicide bilişim okuryazarlığının zayıf olması, internet bağlantısının yavaş olması, teknik aksaklıklar gibi sebepler elektronik alışverişte zaman kaybını tetikleyen etmenler olabilir. Ayrıca satın alınan ürünlerle ilgili kargo bekleme, geciken kargo sıkıntıları, yanlış ürün ya da hatalı parça gönderimleri de çevrimiçi alışverişte zaman kaybını destekler niteliktedir.

Kişiselleştirilmiş reklamlar ve dijitalde çeşitli pazarlama yöntemleri insanları çevrimiçi alışveriş ile tüketime yönlendirdiği düşünülmektedir. Şekil 15'de Afra, elektronik ticaretin insan hayatına getireceği yenilikleri fütürist bir yaklaşımla ele almıştır.

Mobil teknolojilerin gelişimi de elektronik ticaretin büyümesinde aktif rol oynamıştır. Gelişmiş ülkelerde elektronik ticaretin geri kalmış ülkelere oranla daha hızlı büyümekte, mobil cihazların gelişimi ile elektronik ticaret büyümesini arasında bir paralellik gözlenmektedir (Işıklı & Küçükvardar, 2016, s. 286).

Geçmişten günümüze elektronik ticaret her ne kadar azalan şekilde artış gösterse de henüz doyum noktasına ulaşmamıştır. Özellikle mobil teknolojilerinin varlığı ile şekillenen mobil alışveriş kavramı çevrimiçi alışverişe yeni bir yüz kazandırmıştır. Bireylerin mobil cihazları aracılığı ile gerçekleştirdikleri mobil ticaret hızla büyümekte ve bireylerin mobil alışverişe yönelimi gerçekleşmektedir. Bu bağlamda elektronik ticaretin büyümesinde mobil ticaretin de etkisi göz önünde bulundurularak 2020 yılında elektronik ticaret bugünkü halinin yaklaşık 2 katına ulaşacağı ön görülmektedir.

Elektronik ticaret hacminin zaman içerisinde artarak büyümesi, tüketicinin ihtiyaçları ve şirketlerin büyümesi ile paralel olarak ilerleyecektir. Tüketici profili her ne kadar değişse de davranış değişikliğinin çok sık gözlenmediği göz önünde bulundurulduğunda, geleneksel ticarete alışmış ve bu tür alışveriş seven tüketicilerin gelecekte de var olacağı tahmin edilebilir. Bu bağlamda elektronik ticareti geleneksel ticaretten ayrı düşünmemek hatta bu kavramların iç içe büyüme göstermesini beklemek gerekir. Son yıllarda adını sıklıkla duyduğumuz nesnelerin interneti kavramı, web 3.0 ya da yapay zekalar nasıl kişiye özel hizmetler sunuyor ise ticaret için de aynı şey düşünülebilir. Kişiyeye özel alışveriş kavramı önemini yükseltebilir, geleneksel, web tarayıcılar aracılığıyla ya da mobil cihazlardan çevrimiçi alışverişler gerçekleştirilebilir. Burada tutumda tüketicinin isteği üzerinde yoğunlaşmakla birlikte şirketlerin kârı

	Hedef	E-ticaretin etkisi
Büyük bir ekonomi	<ul style="list-style-type: none"> • Büyük bir ekonomi, zengin bir ülke • İhracatta hedef 500 milyar USD • Türkiye'den dünya markaları • 50 milyon turist, 50 milyar USD gelir	<ul style="list-style-type: none"> • Genel ticaretin ve ihracatın artması • Şirketlerin, özellikle KOBİlerin yurtdışında kolaylıkla açılması • İnternet aracılığıyla daha etkin pazarlama, reklam, tanıtım ve satış • Yurtdışından gelecek turistlerin İnternet kanalıyla rezervasyon ve hizmet alımı yapması
Güçlü bir toplum	<ul style="list-style-type: none"> • İşsizlik oranını %5'e indirmek • Engellilerimize iş imkanları • Yaşlılarımız hayattan kopmayacak	<ul style="list-style-type: none"> • Dezavantajlı kesimlere işgücü yaratılması • İnternet bazı uygulamaları iş arayanlarla işverenlerin buluşturulması • Evden alışveriş kolaylığı
Yaşanabilir bir çevre ve marka şehirler	<ul style="list-style-type: none"> • Bölgesel kalkınma<ul style="list-style-type: none"> • Bütün ülke kalkınma yolunda • Kırsaldan göçü azaltacağız • Kırsal kalkınma<ul style="list-style-type: none"> • Kırsal kalkınmadan kırsal dönüşüme	<ul style="list-style-type: none"> • Dezavantajlı kesimlere işgücü yaratılması • Dezavantajlı kesimlere alışveriş imkanı yaratılması
Lider bir ülke	<ul style="list-style-type: none"> • Küresel sektör • Balkanlar, Kafkaslar, Türk cumhuriyetleri, Afrika ve yükselen Asya güçlenen ilişkiler	<ul style="list-style-type: none"> • İnternet desteğiyle daha etkin tanıtım, pazarlama ve ihracat

Şekil 14: Türkiye'nin elektronik ticaret ve insan hayatına etkisinde 2023 vizyonu (Afra, 2014, s. 132)

gözetilecektir. Elektronik ticaretin gelecekteki rolü geleneksel ticareti geçeceği yönde olmayacağı gibi belirli bir doyuma ulaştıktan sonra geleneksel ticaret ile eş zamanlı ilerleyeceği düşünülebilir.

Kaynakça

- Afra, S. (2014, 06). Dijital Pazarın Odak Noktası E-Ticaret: Dünyada Türkiye'nin Yeri, Mevcut Durum ve Geleceğe Yönelik Adımlar. *Tüsiad*, 35. http://www.tusiad.org/_rsc/shared/file/eTicaretRaporu-062014.pdf adresinden alındı.
- Akyol, A. Ç. (tarih yok). Online Alışveriş Alışkanlıkları ile Tüketicinin Değişen Yaşamına Bakış: Sanal Mağaza Kullanım Alışkanlıklarına Yönelik Bir Araştırma. 978.
- Atalay, V. (2011, 07). Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmeler ve Günlük Yaşamımıza Etkileri. *Dış Denetim*, 64.
- Bauldrillard, J. (1997). *Tüketim Toplumu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bilim-Teknoloji. (2012, 3 25). *İletişimin Tarihçesi-Bilim ve Teknoloji*. 4 14, 2015 tarihinde Bilim-Teknoloji: <http://www.bilim-teknoloji.com/iletisim-tarihcesi/> adresinden alındı.

- BTK. (tarih yok). *Bilgi Teknolojileri ve İletişim*. 4 16, 2015 tarihinde BTK Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu: http://www.tk.gov.tr/kurum_hakinda/gorevler/bilgi_teknolojileri/index.php adresinden alındı.
- Büyükyıldırım, Ü. (2015, 02 12). *Türkiye’de E-Ticaret 2014 [Infografik]*. 05 28, 2015 tarihinde Ümit Büyükyıldırım: <http://www.umityildirim.com/turkiyede-e-ticaret-2014-infografik/> adresinden alındı.
- Canpolat, Ö. (2001). E-ticaret ve Türkiye’deki Gelişmeler. *Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Hukuk Müşavirliği*, 12.
- Castells, M. (2003). *Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür 1. Cilt Ağ Toplumunun Yükselişi*. İstanbul: Bilgi İletişim Yayınları.
- Criteo. (2016). *State Of Mobile Commerce Report*. 06 01, 2017 tarihinde Criteo: <http://www.criteo.com/media/3750/criteo-state-of-mobile-commerce-report-q4-2015.pdf> adresinden alındı.
- Demirel, F. (2014, 06 24). *Türkiye e-ticaret pazarının büyüklüğü 14 milyar TL, perakende içindeki payı ise yüzde 1,3*. 05 28, 2015 tarihinde Webrazzi: <http://webrazzi.com/2014/06/26/turkiye-eticaret-pazari-tu-bisad-raporu/> adresinden alındı.
- E-commerce, H. o. (2004). *History of E-commerce*. 05 21, 2015 tarihinde Commerce-Land: http://www.ecommerce-land.com/history_ecommerce.html adresinden alındı.
- Fortune. (2015). *Global e-ticaret hacmi 2 trilyon dolara yükselecek*. 09 26, 2017 tarihinde Fortune Türkiye: <http://www.fortuneturkey.com/global-e-ticaret-hacmi-2-trilyon-dolara-yukselecek-12505> adresinden alındı.
- Işıklı, Ş. (2008). *Ölecek Zaman Yok*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Işıklı, Ş. (2009). Bilişim Felsefesinin Temel Unsurları. *Tabula Rasa Dergisi*, ss.87-105.
- Işıklı, Ş., & Küçükvardar, M. (2016). *Bilişim Devrimi Teknolojini Felsefi ve Sosyolojik Analizi*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kemp, S. (2017, 01 24). *We Are Social*. 05 20, 2017 tarihinde Digital In 2017: Global Overview: <http://wearesocial.net/blog/2015/01/digital-social-mobile-worldwide-2015/> adresinden alındı.
- Koca, A. A. (2010, 02 05). *Türkiye E-Ticaret Araştırması – Ocak 2010*. 05 28, 2015 tarihinde Webrazzi: [103](http://webrazzi.com/2010/02/05/turki-</p></div><div data-bbox=)

- ye-e-ticaret-arastirmasi-ocak-2010/ adresinden alındı.
- Kuşçu, H. (2015). *E-ticaret Nedir?* 05 26, 2015 tarihinde Elektronik Ticaret Dersi: http://hilmi.trakya.edu.tr/ders_notlari/e_ticaret/ETICARET.pdf adresinden alındı.
- M.E.B. (tarih yok). *Milli Eğitim Bakanlığı*. 05 25, 2015 tarihinde Fatih Projesi: <http://fatihprojesi.meb.gov.tr/tr/icerikincele.php?id=6> adresinden alındı.
- OECD. (2016). *Consumers in the Digital Economy*. 09 26, 2017 tarihinde OECD: <http://www.oecd.org/sti/consumer/consumersinthedigitaleconomy.htm> adresinden alındı.
- Ramey, K. (2012, 11 25). *10 Uses of Technology in Our Daily Life*. 05 19, 2015 tarihinde Uses of Technology: <http://www.useoftechnology.com/technology-today-tomorrow/> adresinden alındı.
- RAPOR. (2017). *Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-Ticaret*. İstanbul: TUBİSAD.
- Sarısakal, N., & Aydın, A. (2003). *E-TICARETİN YENİ YÜZÜ MOBİL TİCARET*.
- Sezgin, A. Ş. (2013, 04). Dünyada ve Türkiye’de E-ticaret Sektörü. *Türkiye İş Bankası*, 1. https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_04_2013.pdf adresinden alındı
- TUBİSAD. (2017). *E-Ticaret 2016 Pazar Büyüklüğü Raporu*. İstanbul.
- Turban, E., King, D., Lee, J., K. Liang, T.-P., & Turban, D. (2015). *Electronic Commerce: A Managerial and Social Networks Perspective (Springer Texts in Business and Economics)*. London: Springer: D.C.
- Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı. (2017). *E-Ticarete Başlarken*. 05 11, 2017 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı: <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/c...> adresinden alındı.
- Uygur, E. (2010). *E-Ticaret ve Türkiye’deki Durumu*. Ankara: Atılım Üniversitesi.
- Uylaş, Z. (2016). *Türkiye’de Mobil Alışverişin Çevrimiçi Tüketici Davranışlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Webrazzi. (2015). *Küresel Mobil Ticaret Hacmi*. 06 01, 2017 tarihinde Webrazzi: <http://webrazzi.com/2015/04/14/kuresel-mobil-ticaret-hacmi-webrazzi15-soner-canko/> adresinden alındı.

- Webrazzi. (2017). *BKM Express'in mobil dönüşümdeki yeri [Webrazzi Mobil 2017]*. 2017 tarihinde Webrazzi: <http://webrazzi.com/2017/04/12/bkm-expressin-mobil-donusumdeki-yeri-webrazzi-mobil-2017/> adresinden alındı.
- WTO. (2013, 11). *Briefing note: Electronic commerce*. 09 26, 2017 tarihinde World Trade Organization: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/brief_ecom_e.htm adresinden alındı.
- Zeybekçi, N. (tarih yok). *Genel Bilgi*. 05 26, 2015 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı: http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/hizmetTicaret/eTicaret/eTicaret-Genel_Bilgi;jsessionid.. adresinden alındı.

ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi

ISophos: International Journal of Information, Technology and Philosophy

Yıl/Year: 2018 • Sayı: 1

TERÖR-İDEOLOJİ İLİŞKİSİ VE ZEYTİNDALİ HAREKÂTINA BATI MEDYASININ BAKIŞI

*RELATIONSHIP BETWEEN TERROR-IDEOLOGY AND OVERVIEW OF THE
WEST MEDIA TO OPERATION OLIVE BRANCH*

Mert Küçükvardar

*Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Bilişim ABD // mertkvardar@gmail.com*

Arş. Gör. Alaattin Arslan

*Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi
Bilişim ABD // alaattin.aslan@marmara.edu.tr*

Anahtar Kelimeler:

Terör, ideoloji, meşrutiyet, medya, zeytin dalı harekâtı

ÖZET

Terör artık yerel bir tehdit olmaktan çıkarak gelişen teknoloji ve iletişim araçları ile küresel bir boyuta taşınmış ve kendini her coğrafi bölgede hissettirir hale getirmiştir. Terör, yapılan eylemleri meşrulaştırmak ve bu eylemlere yönelik sempati toplama hedefindedir. Çok sayıda insan öldürmek yerine, yapılan eylemin büyük çaplı ses getirmesi ve bunun iletişim araçları vasıtasıyla tüm dünyaya servis edilmesi oldukça kritiktir. Medyanın bu denli güçlü olması tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Medya, kamuoyunu bilgilendirme amacıyla mı haberleri yapmakta yoksa yaptığı haberlerle terör faaliyetlerine katkı mı sağlamaktadır? Çok uzun yıllardır teröre maruz kalan Türkiye’de teröre yönelik engelleme faaliyetleri devam etmesine rağmen özellikle internet mecrasında terörü meşrulaştırıcı ifade ve paylaşımların tam anlamıyla önüne geçmek mümkün değildir. İletişim çağı olarak değerlendirilen günümüz dünyasında toplumsal sistemler ile bütünleşen medyanın etkisi inkâr edilemez bir gerçektir. Medya kimi zaman ele aldığı konuda gerçekleri yansıtırken kimi zamanda kurmaca hikâye yapısıyla olayları başka bir pencere-

de vermektedir. Marshall McLuhan'ın "dünyanın küresel bir köy haline geldiği" söyleminin gerçek anlamda yaşandığı günümüzde bu köyün yöneticilerinden birisi de medyadır. İletişim araçları sahip olduğu olanaklar sayesinde bilgiyi saniyeler içerisinde iletilebilir hale getirmiştir. Dünyanın küresel bir köy haline geldiği gerçeğinin modern anlamda ilk örneği olarak 11 Eylül 2001 ABD saldırıları ifade edilebilir. Saldırı sonrası medya kuruluşları olayla ilgili bilgileri tüm dünyaya servis etmiş ve terörün acımasız yüzünün küresel anlamda görülmesine olanak sağlamıştır. Medyanın bu kadar güçlü olmadığı zamanlarda da terör olayları meydana gelmiş ancak gelişen iletişim teknolojileri ile terörün yerel yıkıcılığı küresel boyutlara aktarılması sağlanmıştır. Terörün bu yıkıcı yüzünü örtmek isteyen terör sempatanları ise yaptıkları acımasızlığı meşrulaştırmak, eylemlerine yönelik sempati toplamak amacıyla girişimlerde bulunmaktadır. Bu çalışmanın çıkış noktası olarak "terör ve meşrutiyet, ideoloji, medya" ilişkisi ele alınarak, terörün nasıl meşrutiyet kazandığı tartışılacak ve "Zeytin Dalı Harekâtına" yönelik batı medyasındaki ilk tepkilerden bahsedilecektir.

Keywords:

Terrorism, İdeoloji, Constitutiona-
lism, Media, Operati-
on Of Olive Branch.

ABSTRACT

Terrorism has moved from a local threat to a global dimension by means of developing technology and communication tools, and at the same time it has become able to feel itself in every geographical region. Terror is aimed at legitimizing the actions and gathering sympathy for these actions. Terrorists are now focusing on how far their voices can reach the world through media. The media is so powerful but it also cause some controversy. For instance, does the media make news for the purpose of informing the public or do they contribute to the terrorist ac-

tivities with the news? In the new media it is difficult to overcome expressions that justify terrorism. Turkey has been trying to solve these problems. The influence of the media, which is integrated with the social systems in today's world is so important. While the media sometimes reflects the real facts, most of the time it gives the fictional story. According to Marshall McLuhan, "the world has become a global village". Meaning of this sentence is that communication technology have made it possible to transmit information within seconds. The September 11, 2001 US attack can be expressed as the first example of the modern sense of the fact that the world has become a global village. After the attack, the media has shown the ruthless face of terror to the whole world. Terror sympathizers want to cover this destructive face of terror and trying to legitimize their actions with new media tools. The starting point of this work is on the relationship between "terrorism and constitutionalism, ideology, media". At the same time the western media's first reaction to the operation of olive branch will be examined.

1.GİRİŞ

Gelişen teknoloji ve kitle iletişim araçlarıyla birlikte küresel bir boyut kazanan terör, çeşitli dönemlerde belirli ortak hedefler doğrultusunda ortaya çıkmış ve kimi ideolojilerin de etkisiyle kişileri, rejimleri ve iktidarları hedef almıştır. Terör olgusuyla, halk etki altına alınmaya çalışırken aynı zamanda kitle iletişim araçlarının yönlendirmesiyle halkı sindirme hedeflerine de ulaşılmaya çalışılmaktadır. Medyanın terör olaylarını ele alışı birçok tartışmayı beraberinde getirmektedir. Kuşkusuz bunların başında medyanın terör olaylarını ele alırken kamuoyunu bilgilendirme amacıyla mı haberleri işlediği yoksa bu haberleri ele alırken terör örgütlerinin amaçlarına hizmet mi ettiği gibi çeşitli sorular gündeme gelmiştir.

Terör kelimesinin kökeni Latince "*terrere*" sözcüğünden gelmektedir. Terör kelimesinin ilk defa Fransız Akademisininin 1789 yılında yayınladığı sözlükte

kullanıldığını görmekteyiz. Fransız ihtilalinden sonraki dönem tarihçilere göre “*rejime de la terrou*” terör rejimi olarak isimlendirilmiştir (Laqueur, 1977). Wilkinson, terörü “korkudan sarsıntıya uğrama” veya “korkudan dehşete kapılmaya neden olma” anlamlarına geldiğini ifade etmiştir (Wilkinson, 1974). Birleşik Krallık, terör kavramını “Herhangi bir kişiye veya mülke karşı ciddi şiddet içeren, siyasi, dini veya ideolojik bir eylem yolunun ilerletilmesi amacıyla tehdidin kullanımı” olarak tanımlamıştır (Townshend, 2011, s. 3). Terörizmin kabul edilen evrensel bir tanımı yoktur. Çünkü terimin yorumlanması kişilere göre değişmektedir. Biri için ‘terörist’ olarak tanımlanan bir kişi, başkası için ‘özgürlük savaşçısı’ olarak ifade edilmektedir. Örneğin, Filistinliler için Hamas örgütü İsrail’e karşı kurtuluş mücadelesi veren bir yapılanma olarak ifade edilirken İsraililere göre bir terör örgütü olarak değerlendirilmektedir. Bu görürlük durumları terörizm tanımının evrensel ortak bir çatıda tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Terörün ortaya çıkışı oldukça eski olmakla birlikte yazılı kaynaklara göre kavram, Roma dönemlerine kadar uzanmakta ve Sicilyalılar ile bağlantıları olduğu öne sürülmektedir. Ancak tarihsel dönemlere bakıldığında modern anlamda ilk “Terör Rejimi” olarak adlandırılan Fransız İhtilali’nin ortaya çıkış sebeplerinden en önemlisi Fransız ekonomisinin bozulmasıdır. Ülkenin diğer ülkelerle çatışma halinde olması, sömürgelerinin elden çıkması ve ağır vergi yükleri bu ihtilalin en önemli sebepleri arasında gösterebilir (Şenocak, 2006, s. 38). Günümüzde de terörün ortaya çıkış nedenlerinin başında da ekonomik sebepler gelmektedir.

Özellikle burada bahsedilmesi gereken gerek geleneksel medyada gerekse sosyal medyada karıştırılan iki kavram mevcuttur ve bunlar arasındaki benzerlik bir karmaşaya neden olmaktadır. “Terör” ve “terörizm” kavramları ayrı kavramlar olmalarına karşın çoğu kez birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Ancak “terör” büyük çaplı şiddet içeren eylemlerin bir bütünü, “terörizm” ise mevcut siyasi oluşumları gayri meşru yollardan değişikliğe uğratmak ve terör olaylarını sistematik bir yapıyla uygulamaya koymayı ifade eden bir kavramdır (Alkan, 2012, s. 35). Çoğu terör örgütleri yapı ve amaç bakımından farklılık gösterse de belirli noktalarda ortak yönde bulunur. Terör örgütlerinin hiçbir tanesi eylemlerini rastgele ve amaçsızca gerçekleştirmez. Tamamı, eylemleri ile örgütün maksimum tanıtımı amaçlar, bundan da fazlası, amaçlarına ulaşabilmek adına gözdağı verme ve boyun eğdirme yöntemlerini kullanırlar (Hoffman, 2006, s. 130).

Günümüzün en önemli sorunlarından biri kuşkusuz terördür. Türkiye, yak-

laşık 40 senedir terör olayları ile uğraşmaktadır. Bu süre zarfında ülke terör olaylarını engellemeye çalışırken maddi ve manevi ciddi zararlara uğramıştır. Gelişen iletişim teknolojilerinin de katkısıyla terör kitlelere yönelik en büyük tehditlerden biri haline gelmiştir. Fransız Düşünür Montesquieu'nun ortaya koyduğu kurama göre, devlet yapılanmasının üç temel gücü mevcuttur. Demokrasinin mevcut olabilmesi için devlet yapılanmasında “yasama, yürütme ve yargı” güçleri mevcut olmalıdır. İletişimin önem kazanmasıyla bu üç gücün yanına bir güç daha (medya) eklenmiştir. Terör faaliyeti gösteren kişi ya da örgüler bu gücün önemini bilmekte ve bu güçten faydalanmayı hedef haline getirmişlerdir. Terörün teknolojik araçlarla bütünleşmesi, medya yapısının değişmesi, sosyal ağlar ve diğer teknoloji ile bağlantılı değişiklikler terörle mücadele alanı kapsamının genişlemesine neden olmuştur. Terörün kolayca meşrulaştırıldığı ve ideolojik söylem alanlarının teknoloji vasıtasıyla genişlemesi sonucu; gerek siyasetler, gerek sivil toplum örgütleri, gerekse akademisyenler, değişen terör, ideoloji ve söylem olgularına daha çok ağırlık vermek durumunda kalmıştır.

Bu makalede terör kavramının alt yapısı, terörün nasıl meşrutiyet kazandığı ve medya ile ilişkisi ele alınmaktadır. Ayrıca ülkemizin sürdürdüğü “Zeytin dalı harekâtına” yönelik Batı medyasının bakışı tartışılacaktır.

2. Yıllardır Ülkemizde Hüküm Süren Terör Olgusuna Bir Bakış

Dünya iki büyük dünya savaşından sonra yeni bir anlayışa yönelmeye başlamıştır. Sıcak savaşların uzun sürmesi ve ciddi sonuçlar doğurmasından sonra devletler ve dünya politikalarına yön veren dinamikler değişik taktiklere yönelmişlerdir. Teknolojilerin gelişmesiyle birlikte savaş taktikleri de değişikliğe uğramıştır. Artık yakın temaslı sıcak savaşlar yerini psikolojik savaşlara bırakırken casusluk kavramı ön plana çıkmıştır. Bunun dışında çok kültürlü, etnik yapısı çeşitli olan ülkeler ise tehdiye açık hedefler haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nden geriye kalanlarla kurulan Türkiye ise bu yeni yapılanmadan nasibini almıştır (Arslan, 2010, s. 4). Coğrafi konumu sebebiyle daima çatışma çemberi içerisinde yer alan Türkiye, yeni taktikleri benimseyen ve ülkelere yön vermeye çalışan güçlerin daima hedefi olmuştur. Bu hedef doğrultusunda ülke üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen güçler çeşitli stratejik yöntemlere başvurmakta ve ülkenin üzerine oyunlar oynamaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin terörizm ile yaşadığı sorunları çeşitli dönemlere ayırabilmekteyiz.

İlkin 1960'lı yıllarda başlayan ve sağ-sol terörü olarak ortaya çıkan gelişmeler sonucu 12 Eylül 1980 askeri darbesi meydana gelmiştir. 2.Dünya savaşı sonrası ülkelerin stratejilerinde yaşanan değişimlerle birlikte soğuk savaş döneminde yaşanan politik çatışmaların bir ürünü olan sağ-sol ideolojileri ülkemizi etkisi altına almış ve ciddi olayların meydana gelmesine, çok sayıda kişinin sebepsiz yere öldürülmesine yol açmıştır. Keza bunların peşinden gelen ve ülkeyi ciddi anlamda sıkıntıya sokan "etnik ayrılık" hareketlerinin ortaya çıkmasıyla ülke topraklarının toprak bütünlüğüne yönelik problemler yaşanmıştır. Etnik ayrılıkçılık hareketlerinin başını çeken unsurlar kuşkusuz ASALA ve PKK terör örgütleridir.

İkinci olarak Türkiye'nin komşusu olan Ermenistan ile yaşanan terör olayları nedeniyle ülke oldukça yıpratılmıştır. Bu teröre ilişkin Sedat Laçiner, 1973 ile 1994 yılları arasında 33 Türk diplomatın öldürüldüğü ve 34 başka ülke vatandaşının da bu terör olayları sonucu hayatını kaybettiğini belirtmiştir. Ayrıca örgüt 200'den fazla eylem ortaya koymuş ve bunun sonucunda toplam ölü sayısı 80'i aşmış, yaralı sayısı ise 500 kişiye ulaştığı belirtilmiştir (Laçiner, 2008, s. 4-6). Günümüzde ise ermeni terörü yerini hala popülerliğini koruyan sözde ermeni soykırımı söylemlerine bırakmıştır. Ermenistan terör kullanarak başaramadığını diğer ülkeleri de yanına alarak ideolojik yöntemlerle başarmaya çalışmaktadır.

Üçüncü olarak PKK terörünü ifade edebiliriz. Etnik ayrılıkçı yapısıyla 1980'lerden itibaren etkisini göstermeye başlayan örgüt, Marksist ve Leninist ideolojinin temel alındığı bir yapıyla hala varlığını sürdürmektedir. Doğu ve özellikle de güneydoğu bölgesinde "bağımsız" bir Kürt devletini kurmayı hedefleyen örgüt yabancı ülkelerin destekleriyle kanlı olaylar meydana getirmekte ve ideolojilerini meşrulaştırıcı mitinglerle yanına yandaş toplamaya çalışmaktadır. Bugün özellikle Suriye'de örgütün uzantılarını görmekteyiz. YPG/PYD gibi isimlerle PKK'nın Avrupa destekli yan kuruluşu olan terör örgütleri kendi devletini kurmak için planlar yapmaktadır. Türkiye bu örgütlerin ülkemize yönelik tehditlerini ortadan kaldırmak için maddi ve manevi mücadelesini sürdürmektedir.

Dördüncü olarak Radikal İslamcı ideolojisiyle tanınan Hizbullah terör örgütüdür. Güneydoğu bölgesindeki şehirlerde etkili olan Hizbullah, örgüt lideri Hüseyin Velioglu'nun 2002 yılında İstanbul'da düzenlenen operasyonda öldürülmesinin ardından büyük ölçüde etkinliğini yitirmiştir.

Beşinci olarak Irak ve Suriye bölgesinde, hilafet devleti kurmak amacıyla

güvenlik güçlerine ve sivillere karşı eylemler yapan yasa dışı, silahlı ve ele geçirdiği topraklardaki meşruluğu hiçbir ülke tarafından tanınmayan Selefi cihatçı örgütü olan uluslararası ismiyle “İŞİD” (ISIS), ülkemizdeki ismiyle “DAEŞ” terör örgütüdür. Terör örgütü çok sayıda olaya yol açmıştır: 20 Temmuz 2015’te Şanlıurfa ilinin Suruç ilçesinde bombalı intihar saldırısı düzenlenmiştir. 10 Ekim 2015’te Ankara’nın Ulus semtindeki Ankara Garı kavşağında Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en ölümcül intihar saldırısı düzenlenmiştir. 13 Kasım 2015 tarihinde Paris’in farklı bölgelerinde gerçekleştirilen bombalı ve silahlı saldırılarda 128 sivil hayatını kaybetmiş, 300’den fazla kişi yaralanmıştır.

Tüm bu bahsedilen saldırılar medyada sıkça gündeme gelmektedir. İdeolojisi ne olursa olsun illegal her hareket kendisini meşru göstermeye çalışır. Bu bakımdan bu oluşumlar meşru zemin içerisinde kendi kendini yönetmek ister ve uluslararası kuruluşlar karşısında kendini ispatlamaya çalışır. (Gürses, 1997, s. 13). Medya bu amaçlar için biçilmiş kaftandır. Schlesinger’e göre “teröristler medyanın çok önemli bir anlam taşıdığını, terörist kavramının tek başına bir şey ifade etmediğini, medyada tanıtlarının yapılmasının en önemli şey olduğunun gerçeğine vardıklarını” ifade etmiştir. Schlesinger’e göre medya teröristlerin gönüllü propaganda aracı haline gelmesinin yanında, medyanın olayları ele alış şeklinin bulaşıcı bir etkiye sahip olduğunu bunun dalga dalga yayıldığını ifade etmiş ve buna “*Ortodoks konsensüs*” yaklaşımı ismini vermiştir. Schlesinger’in “*ortodoks konsensüs*” dediği bu yaklaşıma göre, medya bir yandan teröristlerin gönüllü propaganda aracı haline gelmekte, öte yandan medya sunumu “bulaşıcı etkiye” neden olmaktadır (Schlesinger, 1994, s. 45-57).

3. Medya Yapısı ve Terör Bağlantısı

Gelişen iletişim yapısı ve iletişim teknolojileri, başta insanlığa faydacı yaklaşımlarla kullanılırken artık bu araçların insanlığa verdiği zararlardan bahsedilmektedir. Günümüz teknolojisiyle üretilen ulaşım ve iletişim araçları terör gruplarının birer silahı haline dönüştürülmektedir. Bu araçlar artık terör eylemlerinin propaganda amaçlı kitlelere ulaşmasında ya da terör örgütüne yandaş, sempatican kazandırmakta kullanılmaktadır. Dolayısıyla insanlığa fayda sağlaması için üretilen bu araçlar istemeden de olsa kötü amaçlı gruplara hizmet eder hale gelmektedir (Özaydemir, 2009). Teknolojik ilerlemelerle birlikte teröristler, daha çok sayıda kişiye ulaşmak ve amaçlarını meşrulaştırmak için kitle iletişim araçlarını kullanmaktadır. Ortaya koydukları eylemler sayesinde kitleler üzerinde etkiler bırakarak psikolojik açıdan çöküntüye uğ-

ratmayı hedeflerler. Teröristlere sempati besleyen kişiler medyada yapılan bu yayınlardan etkilenerek eylemlere destek verebilirler. Kendi davalarına yandaş arayanlar medyanın gücünden faydalanmaya çalışmaktadır. Bu sayede toplum kutuplara bölünebilir ve tartışmalar konudan konuda değişebilir.

Teröristler yaptıkları stratejik planlarla kitleler üzerinde korku yaratmayı amaçlar bu nedenle medyada yapılan haberlere, ideolojik amaçlarını yansıtmaya çalışır. Teröristler medyada ne kadar çok yer alırsa daha fazla insana ulaşır ve bundan etkilenme ihtimali olan insanlarda artış görülebilir. Teknolojiye ayak uyduran teröristler, medya araçlarını kullanarak topluma nefret, korku ve ideoloji saçmaktadır: “Benden yana mısın, yoksa değil misin?” “eğer benden değilsen düşmanımısın”, “düşmanımısın hedefimsin”, “senin yaşama hakkın yoktur” şeklinde belirli bir tarafı tutmaya sevk etmektedir. Bu şekilde insanların nötr kalma hakkı elinden alınmakta ve kamuoyunun şiddete yöneltip, şiddetin körüklenmesi söz konusudur. Tüm bu kaotik durumlar teröristlerin çıkarlarına hizmet etmektedir.

Terörün beklenmedik oluşu, şok edici etki içermesi ve şiddeti körüklemesi gibi özellikleri barındırması temelinde terör, haber değeri taşıyan bir olgudur. Dolayısıyla medya, meydana gelen terör olaylarını anında haber yapma konusunda oldukça isteklidir. Terör olaylarının medyaya ne şekilde etki ettiğinin anlaşılması için medya kuruluşlarının terör olaylarını nasıl ele aldıklarının ve bunu ne sıklıkla tekrarladıklarının analiz edilmesi gereklidir. Bu sayede haberlerin veriliş şekline mi yoksa haberlerin sıkça tekrarlanmasından dolayı mı medya, terör üzerinde bu kadar etkilidir sorularının çözümüne ulaşılabilecektir. İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher, IRA'ya ilişkin haberler hakkında medyaya kısıtlama getirirken “Medya terörizmin oksijeni” ifadesini kullanmıştır (Tacar, 1999, s. 247). Gabriel Weimann ise medya hakkında şu ifadeleri kullanır: “Medya, teröristin sıkı arkadaşıdır. Çünkü teröristlerin gerçekleştirdiği hiçbir şey; yaptığı propaganda ise her şeyi ifade eder.” (Weimann, 1994).

Zoe Tan, “Terörizmin medyadaki rolü: sorunlar ve perspektifler” isimli makalesinde terörizmin istenilen amaca ulaşmasında dört temel unsurun etkili olduğunu savunmuştur (Tan, 1988):

- i. Medyanın enformasyon iletme ve pazarlık aracı olarak kullanılması.
- ii. Medyanın kimlik kazandırma (ideolojilerin sunumu) aracı olarak kullanılması.
- iii. Medya yoluyla terörizmin meşrulaştırılması.

iv. Medyanın terörizme yaygınlık kazandırması ve geniş kitlelere ulaşması.

Schmidt, ise terör haberlerinin yarattığı olumsuzluk ve daha yüksek haber değeri taşımasına dikkat çekmiştir: “Teröristler olumsuz olaylar üretirler. Kötü haberler daha yüksek haber değerine sahiptir. Medyanın haber değeri sistemi farklı ve yeni olan ikna edici, umulmadık, bozucu ve yıkıcı, dramatik, şaşırtıcı ve insanla ilgili olarak tarif edilen her şeye prim koymaktadır. Eğer şiddet ve terörist olaylar bu kriterlerdeki belirli bir düzeye ulaşırsa haber edilme şansına sahiptirler.” Terörizm ve medya birbirine yapışık ikiz gibidir. Terörizm, medyadan kendi amaçları doğrultusunda faydalanmaya çalışırken medya da daha fazla izleyici çekmek gibi ekonomik çıkarları düşünür dolayısıyla haberleri verirken kamu yararı gibi kavramlar ekonomik kaygıların altında değerlendirilmektedir (Schmidt, 2004, s. 17-29).

“Medya var olmasaydı terörizm de var olmazdı” söyleminde bulunan Fransız düşünür Baudrillard’a göre medya; terörün gerçek kaynağıdır dolayısıyla terör eylemlerinin medyada yer alması bir dramın ele alınışından kaynaklanmaz. Burada asıl önemli olan reytingin elde edilmesidir (Yücel, 2002, s. 108-110). Ancak tüm bu söylemlere rağmen terörizmin diğer boyutlarını göz ardı edip, olayın kaynağı olarak yalnızca medyayı göstermek konuya dar bir açıdan bakılması sonucunu doğuracaktır. Terörizmin kaynağı sosyo-ekonomik, siyasi durumlar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Ayrıca medyanın terör olaylarını hiç haber yapmaması durumu söz konusu olmamalıdır. Sorumlu yayıncılık anlayışı çerçevesinde davranılmalı ve terör olgusuna hizmet etmeyecek şekilde medya kuruluşları politikalar belirlemelidir.

4. Terörün Yeni Meşrulaştırıcı Aracı: Dijital Medya ve Dijital Habercilik

Terörün medyada ele alınış biçimi, olayların kitleler tarafından algılanma süreçlerini direk olarak olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Gelişen teknolojiler ile birlikte medya içerikten ziyade görselliği ön plana çıkarmakta ve olayları dramatize etmektedir. Bu durum kitleler üzerindeki etkiyi arttırmaktadır. İnternetin sunduğu ve “internet eşittir özgürlük” sloganı ile oluşan dijital habercilik anlayışı gerek haber ortamını gerekse haberin kurallarını yeniden şekillendirmiştir. Bu nedenle denetim mekanizmaları bu yeni ortama ayak uydurmakta zorlanmaktadır. Terör sempatanları ise bu denetim boşluğundan yararlanarak dijital medyayı propaganda aracı olarak kullanabilmektedir. Basit

bir bombanın nasıl hazırlanabildiği gibi şiddete yönelik videolar bu yeni ortamın yardımcı araçları olmuşturlardır.

Dijital habercilik anlayışı da geleneksel medyadaki gibi olayları ele alırken şiddeti olabildiğince dramatik ve duygusal hale getirmeyi amaçlamaktadır. Genellikle terör olayının gerçekleşmesinden sonra yapılan haberler kurbanlar üzerinden yürütülür. Olaylar hakkında yeterince bilgi bulunmadığı durumlarda sosyal medya üzerinden aynı haberler sıkça tekrarlanarak verilmektedir. Haberlerin sıkça tekrarlanması ve bilgi bombardımanındaki amaç insanların ilgisini çekmek ve bilginin geniş alana yayılmasını sağlamaktır. Genelde tekrar edilen şey ayrıntılı bilgiden ziyade imgelerdir. Brigitte Nacos'a göre, medya ve terör arasındaki bağlantılı üç değişkenle açıklamak olasıdır. Bunlardan ilki, "bomba ve mesaj" bir başka deyişle terör eylemi ve medyanın olayı ele alışıdır. İkincisi, terör eylemine karşılık verecek bir "kamuoyu" oluşturulması, üçüncüsü ise olaya karşı halk algısına göre hareket etme zorunluluğu olan "karar mercisi"dir (Nacos, 1994). Terör örgütleri dijital medyayı da kullanarak bu üç değişkeni etkilemeye çalışmaktadır. Bu sayede eylemleri daha etkili olabilmektedir.

Sanal ortamın merkezî bir yapıdan uzak olması dolayısıyla farklı düşünce ve görüşlerin ifade edildiği bir ortam özelliği gösterdiği ifade edilebilir. Demokratik bir işlevi sağlamasına karşın içeriğin kontrol edilememesi nedeniyle terörün meşrulaştırılmasına da olanak sağlamaktadır. Bu nedenle terör örgütleri sanal ortamı yoğun şekilde kullanmaya başlamış, sadece örgütün propagandasını yapmakla kalmayıp, aynı zamanda yaptıkları eylemleri kimi zaman canlı kimi zamanda kaydettikleri videolar aracılığıyla insanlara sunmaktadır. Suriye'de ve Irakta bulunan kimi terör örgütleri kurbanlarını öldürürken internet üzerinden canlı bir şekilde yayınlamaktadır. Dijital medya bu yapıyla geleneksel medyadan ayrılmaktadır. Yeterince kontrol mekanizmalarının olmamasından dolayı haberlerin yapısı ve içeriği manipüle edilebilir bu nedenle bazı bilgiler komplo teorileri üzerine kurulmuştur. Gabriel Weimann, terör olayları üzerindeki medyanın rolünü "korku tiyatrosu" yapısına benzetmiştir. Ona göre, teröristler önce senaryolarını yazmakta sonrada bunları sahneye koymaktadır. Bu bir korku tiyatrosudur. Medya bir sahnedir. Teröristler oyuncu, seyircilerde kitledir. Korku tiyatrosunun başlangıcı oyunun medyada oynanmasına ve dünya çapında izleyiciye ulaşmasıyla mümkün olur (Weimann, 1994, s. 30-39).

Teröristler büyük bir gizlilik içerisinde çalışır ve çeşitli planlar çerçevesinde eyleme geçerler. Planın bir parçası da propaganda üzerinedir. Terörizm de tam

bu noktada plana dâhil olur. İlk aşama stratejik hareket, ikincisi ise stratejik bir söylemdir (Bal, 2006, s. 8). Kimi terör örgütleri gerçekleştirdikleri eylemlerden sonra medya organlarına haber vererek olayları üstlenirler. Hırsız, hırsızlık yaptığı zaman, “ben yaptım”, katil, bir adam öldürdüğü zaman “ben öldürdüm” demezken; bir terörist, eylemde bulunduğu zaman neden medya organlarını arayarak, “ben yaptım” der? İşte bu sorunun cevabı, terörizmin diğer kriminal olaylardan neden farklı olduğunu ortaya koyan parametrelerden bir tanesidir. Eylemin üstlenilmesindeki en büyük amaç, örgütün tanıtımını yapmaktır (Yalçinkaya, 2008, s. 110).

Dijital medyada yer alan terör olayları genelde bazı özellikler çerçevesinde değerlendirilebilir: Dijital medyada yer alan haberler genellikle duyuları hedef alır ve çarpıcı şekilde sunulma eğilimindedir. Bu şekilde bir strateji belirlenmesindeki amaç daha fazla kişiye ulaşmak ve ses getirmektir. Genellikle kötü haberler ön plana çıkarılır çünkü bunların haber değeri daha yüksektir. Dijital medyada içerik ikinci plana düşmüştür. Görsellik ön plandadır ve videolar ile desteklenir. Çünkü bunların tüketimi daha kolaydır. Haber içeriği farklı platformlarda yayınlanır ve sıkça tekrarlanır. Richard Clutterbuck’a (1975) göre, televizyon kamerası sokakta bulunan başıboş bir silaha benzer. Her iki tarafta bu silahı kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilir. Eğer hükümetler bu silahı kendi insanlarına yardımcı olmak için ve sorulara yanıt vermek için kullanmaya teşvik edecek olursa, bu silah gerçeğinden çok daha etkili olacaktır (Clutterbuck, 1975, s. 146). Dijital medyada çağın yeni silahıdır bu nedenle dikkatli kullanılmalıdır. Alex Peter Schmid, terör olaylarının haber değerine yönelik çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Teröristler olumsuz olaylar üretirler. Kötü haberler daha yüksek haber değerine sahiptir. Medyanın haber değer sistemi farklı ve yeni olan ikna edici, umulmadık, bozucu ve yıkıcı, dramatik, şaşırtıcı ve insanla ilgili olarak tarif edilen her şeye prim koymaktadır. Eğer şiddet ve terörist olaylar bu kriterlerdeki belirli bir düzeye ulaşırsa haber edilme sansına sahiptirler” (Schmid, 2004, s. 20):

Terörizmin hedeflerine ulaşmasında dijital medya kilit konumdadır. Teröristler dijital medyada kullanacağı haberler için çeşitli kurbanlar seçerler ve bunların sembolik anlamları vardır. Verilen haberlerin manipülasyona açık olması da dijital medyadaki haberlerin başlıca unsurlarındandır. Dijital medya sayesinde elde edilen görüntüler anında iletilebilir olmuştur. Cep telefonları,

taşınabilir kameralar vb. diğer teknolojik araçlar sayesinde medyanın yerleşik merkezi yapısı değişime uğramıştır. Herkesin bir gazeteci edasıyla hareket edip görüntü, bilgi paylaşabildiği bu ortamda çekilen görüntülerin, paylaşılan bilgilerin kontrolünün yeteri kadar yapılamaması beraberinde, terör ideolojilerinin meşrutiyeti kolaylaşmış ve teröristler yaptıkları kanlı eylemlere kılıf uydurması daha kolay hale gelmiştir.

5. Zeytin Dalı Harekâtına Batı Medyasının Bakışı

Batılı devletler ve çeşitli siyaset adamları “Zeytin Dalı” harekâtının başlangıcından itibaren ikiye bölünmüş bir tutum sergilediler. Azınlıkta olsa operasyonu kısmi olarak haklı bulan devletlerin yanında başta ABD ve bağlantılı ülkeler bu operasyona karşı çıktıklarını açıkladılar. Yaşadığımız terör saldırıları nedeniyle kılıfı kıpırdatmayan, tek kelime etmeye lüzum görmeyen batılı devletler, operasyon sonrası başta Fransa’nın öncülüğünde olmak üzere alelacele BM’yi toplantıya çağırmıştır. Suriye’nin çeşitli ülkelerce adeta bir oyun alanına çevrilmesine karşı çıkan Türkiye, kendisine yapılan terör saldırıları ve

Medya Kuruluşu	İlk Tepki	Genel Tutum
(CNN, 2018)	“Türk jetleri Suriye kasa-basındaki ABD destekli Kürt militanlarını vurdu”	Olumsuz bakış, taraflı başlık
(The Wall Street Journal, 2018)	“Türkiye, Suriye’deki Kürt hedeflere saldırdı”	Olumsuz bakış, taraflı başlık
(The New York Times, 2018)	“Türkiye, Suriye’de ABD destekli Kürt milislere karşı operasyon başlattı”	Olumsuz bakış, taraflı başlık
(The Washington Post, 2018)	“Türk destekli Suriyeli muhalif savaşçılar Suriye’de Afrin’in Kürt bölgelerine girmeye başladı”	Nötr bakış, taraflı başlık

Tablo1: ABD mediasının “Zeytin Dalı” harekâtına yönelik ilk tepkileri

bölgenin terör yuvasına dönüştürülmesi nedeniyle harekâti başlatmıştır. Harekâta hakkında ilk tepkili açıklama beklenildiği üzere ABD'den geldi ve ABD, taraflara şiddetten uzak durma çağrısında bulundu. Oysaki kendisi senelerdir Suriye'de çeşitli grupları (PYD, YPG, PKK) destekleyip, silah yardımıyla bulunmaktadır. Binlerce masumun güç odaklarının oyuncağı haline gelmesi ve göç etmek zorunda kalması konusunda sessizliğini koruyan batı medyası ise harekât sonrası oldukça aktif bir rol üstlenmeye çalışmıştır.

Zeytin dalı harekâtına yönelik batı medyasının ilk tepkilerini önemli gazete, dergi ve diğer yayın organları çerçevesinde karşılaştırdığımızda ülkelerin harekâta ilişkin tutumları oldukça açık bir biçimde görülmektedir. İlk tabloda ABD'de yer alan önemli medya kuruluşlarının harekâta ilişkin ilk tepkileri şu şekildedir (Tablo-1):

İlk tablodan görülebileceği üzere haklı bir şekilde başlattığımız zeytin dalı harekâtına ilişkin ABD medyasındaki ilk açıklamalar olumsuz başlıklarla hedef saptırmaya yönelik. Terör koridorunu engellemek ve ülkemize yönelik tehditleri ortadan kaldırmayı amaçladığımız bu operasyonda, ABD medyası

Medya Kuruluşu	İlk Tepki	Genel Tutum
(The Times, 2018)	"Türkiye, Kürtleri kuzey Suriye'de bulunan Afrin'de yeni cephe açmaya itti"	Nötr haber içeriği, taraflı başlık
(BBC, 2018)	"Zeytin Dalı Harekatı: Türkiye'yi Afrin'de ne bekliyor?"	Nötr ve açıklayıcı haber içeriği
(Reuters, 2018)	"Türk kuvvetleri Suriye'ye girdi, Kürt militanlarla savaşıyor"	Nötr haber içeriği
(Dailymail, 2018)	"Türkiye'nin ABD destekli Kürt militanlara karşı hava saldırıları, Suriye savaşında yeni bir cephe açtığını gösteriyor"	Nötr haber içeriği

Tablo2: İngiliz medyasının "Zeytin Dalı" harekâtına yönelik ilk tepkileri

çoğunlukla Kürtlere bir saldırı yapıyormuşuz algısı yaratmakta ancak kendi eliyle destekledikleri PKK ve uzantısı oluşumlardan söz etmemektedirler.

İkinci tabloda ise İngiltere’de yer alan önemli medya kuruluşlarının zeytin dalı harekâtına yönelik ilk tepki ve genel tutumlarını görmekteyiz. İngiltere son dönemlerde AB’den ayrılması süreci sonrası farklı bir çizgide ilerlemektedir. Bu nedenle resmi kanallar aracılığıyla Türkiye’nin başlattığı operasyona destek verici söylemlerde bulunmuştur (Tablo 2):

İngiltere’de yer alan medya kuruluşları harekâta ilişkin genel olarak ABD medyasına göre daha tarafsız bir tutum sergilemiştir. Ancak burada dikkat çekici nokta, medya kuruluşlarının harekâta ilişkin haberleri ilk defa paylaşırken, YPG, PYD, PKK gibi terör örgütlerini simgeleyen kısaltmalar yerine doğrudan Kürt ibaresini kullanmasıdır. Her daim kendinden olmayanları bir yükümüş gören batılı zihniyet, Suriye’de yaşanan katliamları senelerdir görmezden gelmektedir. Ancak operasyonun başlamasıyla birlikte birçok batılı

Medya Kuruluşu	İlk Tepki	Genel Tutum
Almanya (Bild, 2018)	“Erdoğan Suriye’de saldırı başlattı”	Provokasyon içerikli başlık ve haber içeriği
Almanya (Der Spiegel, 2018)	“Suriye’de Kürtlere Yönelik Saldırı”	Provokasyon içerikli başlık ve haber içeriği
Avusturya (Die Presse, 2018)	“Suriye: Türkiye Kürtlere karşı saldırıya geçti”	Provokasyon içerikli başlık ve haber içeriği
Fransa (Le Figaro, 2018)	“Türkiye Suriye’de Kürt bölgelerine saldırıyor”	Provokasyon içerikli başlık ve haber içeriği
Hollanda (De Telegraaf, 2018)	“Kürtlere karşı Türk saldırısı başladı”	Provokasyon içerikli başlık ve haber içeriği
İtalya (Corriere Della Sera, 2018)	“ABD yanlısı Kürtlere karşı Türk baskını Suriye savaşında yeni cephe”	Nötr içerik

Tablo-3: AB ülkelerinin medya kuruluşlarının “Zeytin Dalı” harekâtına yönelik ilk tepkileri

ülke hemen sessizliğini bozarak konuya dâhil olmak için açıklamalarda bulunmuştur. AB ülkelerinin de harekâta ilişkin tutumları değişkendir (Tablo 3):

Önde gelen AB ülkelerinin medya kuruluşlarına bakıldığında, genellikle provokasyon içeren haber başlıklarının atıldığını görmekteyiz. Özellikle başta Almanya ve Avusturya harekâta ilişkin oldukça sert ve gerçek dışı haberler yapmaktadır. Türkiye'nin terör örgütleriyle savaşını Türk-Kürt savaşı olarak göstermeye çalışan Alman basını, terör örgütlerinin kendi ülkesinde yaptığı eylemleri görmezden gelmektedir. Harekât sonrası, Fransa'nın BM'ye yaptığı acil toplantı çağrısı özellikle Fransız basınının harekâta daha fazla ilgi göstermesine yol açmıştır. Ancak bu ilgi yine Türkiye'yi yaptıkları haberlerle karalama

Medya Kuruluşu	İlk Tepki	Genel Tutum
Katar (Aljazeera, 2018)	"Erdoğan: Suriye Afrin'de Operasyon Başladı"	Nötr içerik
Rusya (İzvestiya, 2018)	"Türk Ordusu Suriye'ye girdi"	Nötr içerik
İran (Press TV, 2018)	"Türkiye ABD'ye meydan okuyor ve Suriye'ye müdahale ediyor"	Nötr içerik

Tablo-4: ABD ve AB ülkelerinin dışında kalan ülkelerin "Zeytin Dalı" harekâtına yönelik ilk tepkileri

yönünde ilerlemektedir. Avrupa dışında kalan bölgelerdeki ülkelerin medya kuruluşlarının da harekâta ilişkin bazı haber içerikleri şu şekildedir (Tablo 4):

Dördüncü tabloya baktığımızda bölgeye daha fazla hâkim olan devletlerin medya kuruluşlarının harekâta ilişkin ABD ve AB ülkelerinin medya kuruluşlarından daha farklı tepkilerde bulunduğunu görmekteyiz. İlk üç tablodan hareketle daha çok Kürtlere yönelik bir harekât yapıyorumuz algısı yaratılmak istenmektedir. McCombs ve Shaw'ın "gündem belirleme" (*agenda setting*) kuramında ifade ettiği, medya kuruluşlarının ele aldıkları haberleri kendi çıkarları ve istekleri doğrultusunda dizayn etme anlayışını batı medyasının zeytin dalı harekâtına olan haberlerinde görmek mümkündür. Özellikle terör kelimesinin metinlerde neredeyse hiç yer almaması, ülkemize yapılan saldırılardan

bahsedilmemesi yabancı ülkelerin olaya taraflı baktığını göstermektedir. Suriye'nin bölünmesine ve yaşanan insanlık dramlarına karşı ses çıkarmayan batı medyası, hemen yanı başımızda olup bitenlere karşı adım atmamız konusunda ise oldukça aktif bir rol üstlenmeye çalışmaktadır. Milyonlarca mülteciyi ülkemizde barındırdığımız gerçeği konusunda son zamanlarda tek bir haberin yer almadığı batılı kaynaklarda yaptığımız haklı harekât bir işgalmiş gibi gösterilmektedir. Gerek terör örgütlerinin sahip olduğu sosyal medya hesaplarından gerekse bu örgütleri destekleyen ülkelerin medya kuruluşları da kara propagandalarına devam etmektedir. Zeytin dalı harekâtına karşı haklı sebeplerimiz ve tek bir bütün olan ülkemizin medya kuruluşları bu kara propagandayı önlemek gibi önemleri görevleri üstlenmiştir.

6. SONUÇ

Son zamanlarda dünyada yaşanan terör olaylarıyla birlikte uzun yıllardır ülkemizde maddi ve manevi kaynaklar seferber edilmesine rağmen net bir sonuç alınamamıştır. Dünya genelinde ülkelerin tutumları ve çıkar ilişkilerine bakıldığında uzunca bir süre daha küresel çapta büyük olayların olabileceğini tahmin etmek zor değildir. Özellikle terörün tam anlamıyla önüne geçilmesi için terörü destekleyen ve onun yaşamasına yardımcı olan kişi, kurum ya da ülkelerin tespit edilmesi bunlarla sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi alanda mücadele edilmesi gerekmektedir.

Teknolojinin hızlı gelişimi kitle iletişim araçlarının gelişimine de olanak sağlamıştır. Medyanın küresel çapta bir güç haline gelmesi tartışılması gereken birçok konuyu da beraberinde getirmiştir. Medyanın birey, toplum ve yönetimler üzerindeki etkisinin yüksek oluşu bu aracı kontrol etmek isteyen çok sayıda yapının ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Temel amacı haber vermek olan medya, halk ile devlet arasındaki bağlantının kurulması, fikirlere katkı sağlama, kamuoyunu düşünmeye sevk etme gibi önemli görevlere sahiptir. Ancak medyanın haberleri ele alış şekli, internet mecrasında artık herkesin birer haberci görevi görmesi bu aracın kötüye kullanılmasına ve kimi zaman teröre hizmet etmesine neden olmuştur.

Reyting kaygısı taşıyan medya, haber değeri taşıyan her şeyi gündemine alır ve buna karşı ilgisiz kalmaz. Terörün doğası gereği şiddet içermesinden dolayı ilgi çekmesi muhtemeldir. Dolayısıyla izlenme açısından birbirleriyle rekabet halinde olan kuruluşlar terör haberlerini sıcaklığına servis etmektedir.

Medyanın kamuoyunu bilgilendirme yükümlülüğünün olması nedeniyle terör olaylarının haber yapılmaması gibi bir durum mümkün değildir. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta haberlerin sunum tarzının ne şekilde olacağı ve terör örgütlerinin amaçlarına hizmet edip etmediği noktasında yaşanmaktadır. Yapılan haberler ve bu haberlerin sunumu hiçbir terör örgütüne hizmet etmemeli ve kamuoyunda infial yaratmamalıdır. Terörün medyadan beklentileri bellidir. Bunların başında ideolojilerini meşrulaştırmak, yaptıkları eylemlere meşrutiyet kazandırmak ve sempati toplamaktır.

Haberlerin tam olarak yansıtılmadığı, gizlendiği durumlarda da bu konu bir propaganda aracına dönüşebilmektedir. Ayrıca her gizlenen, yasaklanan şeyin insanın doğası gereği daha çekici geldiğini de söyleyebilmekteyiz. Dijital gazeteciliğin işleyişini ve yapısını çözen teröristler internet ve sosyal medya araçları ile iletişim kanallarının değişen önemini daha çok kavramıştır. Sosyal medya araçlarıyla terör örgütleri kendi yayınlarını yapar duruma gelmiştir. Meydana getirdikleri eylemleri, saldırıları sosyal medya aracılığıyla yaymakta ve yanına yandaş çekmeye çalışmaktadır. Son dönemlerde bunun en çarpıcı örneğini DAEŞ vermektedir. İnternette yürüttükleri propagandalar ile herkesin dikkatini çekmiştir. Sonuç olarak teröristler için artık gerçek amaç ne kadar insan öldürdükleri değil seslerini dünyaya ne kadar çok duyurabildikleridir. Bu nedenle gerek ülkemizin geleneksel medyasına gerekse bahsi geçen medya kuruluşlarının dijital yapılanmalarına büyük sorumluluklar düşmektedir. Her sosyal hesabı olanın bir paylaşımında bulunduğu enformasyon çağında gerçek dışı haberlerle mücadele kaçınılmazdır.

7. Kaynakça

- Aljazeera.* (2018, 1 20). <http://www.aljazeera.com/news/2018/01/erdogan-operation-syria-afrin-begun-180120120424928.html> adresinden alındı
- Alkan, N. (2012). *PKK'da Semboller, Aktörler, Kadınlar*. İstanbul: Kara Kutu Yayınları.
- Arslan, M. (2010). Türkiye'de Terör Örgütlerinin Tarihsel Oluşumları. Kocaeli, Kocaeli: Stratejik Araştırma Masası. Nisan 8, 2017 tarihinde <https://tr.scribd.com/doc/47109442/Turkiye-de-Terror-Orgutleri-nin-Tarihsel-Olu%C5%9Fumlar%C4%B1> adresinden alındı

- Bal, İ. (2006). *Terör Nedir? Neden Terörist Olunur? (der)*. Ankara: Uşak Yayınları.
- BBC. (2018, 1 20). <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42702911> adresinden alındı
- Bild. (2018, 1 20). <http://www.bild.de/politik/ausland/recep-tayyip-erdogan/tuerkei-startet-militaerschlag-in-nordsyrien-54539918.bild.html> adresinden alındı
- Clutterbuck, R. (1975). *Living With Terrorism*. London: Faber.
- CNN. (2018, 1 20). <https://edition.cnn.com/2018/01/20/middleeast/turkey-syria-military-operation/index.html> adresinden alındı
- Corriere Della Sera. (2018, 1 20). http://www.corriere.it/esteri/18_gennaio_20/raid-turchi-contro-curdi-filo-usa-siria-afrin-erdogan-putin-assad-ad311dfe-fdfa-11e7-8db5-ba94532fe916.shtml adresinden alındı
- Dailymail. (2018, 1 20). <http://www.dailymail.co.uk/news/article-5292661/Turkeys-new-Syrian-war-against-backed-militia.html> adresinden alındı
- De Telegraaf. (2018, 1 20). <https://www.telegraaf.nl/nieuws/1566883/turks-offensief-tegen-koerden-is-begonnen> adresinden alındı
- Der Spiegel. (2018, 1 20). <http://www.spiegel.de/politik/ausland/tuerkei-bombardiert-kurden-in-syrien-operation-olivenzweig-besorgt-die-welt-a-1188971.html> adresinden alındı
- Die Presse. (2018, 1 19). https://diepresse.com/home/ausland/aussenpolitik/5356970/Syrien_Tuerkei-startet-Offensive-gegen-Kurden?from=suche.intern.portal adresinden alındı
- Gürses, E. (1997). *Ayrıılıkçı Terörün Anatomisi IRA-ETA-PKK*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Hoffman, B. (2006). *Inside Terrorism*. London: Colombia University Press.
- İzvestiya. (2018, 1 20). <https://iz.ru/697941/2018-01-20/turetckaiia-arma-ia-obstreliala-pozitcii-kurdov-v-siriiskom-afrine> adresinden alındı
- Laçiner, S. (2008). *Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası*. Ankara, Ankara: Uşak Yayınları.
- Laqueur, W. (1977). *Terrorism*. Boston: Little Brown and Company.

- Le Figaro*. (2018, 1 19). <http://www.lefigaro.fr/international/2018/01/21/01003-20180121ART-FIG00160-la-turquie-attaque-une-enclave-kurde-en-syrie.php> adresinden alındı
- Nacos, B. (1994). *Terrorism and the Media "From the Iran Hostage Crisis to the Oklahoma City Bombing"*. New York: University Press.
- Özaydemir, S. (2009). Küreselleşme ve Terör: Basına Yansımaları. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Press TV*. (2018, 1 20). <http://www.presstv.com/Detail/2018/01/19/549419/La-Turquie-dfie-les-USA-et-intervient--Afrin-en-Syrie> adresinden alındı
- Reuters*. (2018, 1 20). <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-turkey/turkish-forces-push-into-syria-battle-kurdish-militia-idUSKBN1F90RQ> adresinden alındı
- Schlesinger, P. (1994). *Medya ve Devlet*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Schmidt, A. (2004). *Küresel Dünyada Terörizm Konsepti*. (S. Doğan, Çev.) Ankara: Temüh Dairesi Balkanlığı No:10.
- Şenocak, H. E. (2006). *Avrupa Terör Örgütleri ve Ülke Uygulamaları*. Ankara: Platin Yayınları.
- Tacar, P. (1999). *Terör ve Demokrasi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tan, Z. (1988). The Role of Media in Insurgent Terrorism: issues and perspectives. 3 27, 2017 tarihinde <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/001654928804200101> adresinden alındı
- The New York Times*. (2018, 1 19). <https://www.nytimes.com/2018/01/19/world/middleeast/turkey-kurds-syria-aftrin.html> adresinden alındı
- The Times*. (2018, 1 20). <https://www.thetimes.co.uk/article/turkey-strikes-kurds-to-open-new-front-in-aftrin-northern-syria-l35dzt5c7> adresinden alındı
- The Wall Street Journal*. (2018, 1 21). <https://www.wsj.com/articles/turkey-launches-airstrikes-on-kurdish-targets-in-syria-1516461672?> adresinden alındı
- The Washington Post*. (2018, 1 20). <https://www.washingtonpost.com/wor>

Id/middle_east/turkeys-state-media-turkish-backed-syrian-opposition-fighters-have-started-entering-kurdish-enclave-of-afrin-in-syria/2018/01/20/526c96f4-fdec-11e7-9b5d-bbf0da31214d_story.html?utm_term=.43739c724b69 adresinden alındı

Townshend, C. (2011). *Terrorism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.

Weimann, G. (1994). *Theater of Terror: Mass Media and International Terrorism*. New York, USA: Longman Publishing Group.

Wilkinson, P. (1974). *Political Terrorism*. New York: Halsted Pres.

Yalçınkaya, İ. A. (2008). *Medya ve Terorizm İlişkisi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü U.Arası ilişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans TEzi.

Yücel, G. (2002). *Terör, Savaş, Şiddet ve Medya. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*(13), 109.

ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi

ISophos: International Journal of Information, Technology and Philosophy

Yıl/Year: 2018 • Sayı: 1

REEL GERÇEKLİKTE SANAL GERÇEKLİĞE GEÇİŞ BAĞLAMINDA HABERİN GERÇEKLİĞİ MANİPÜLE ETMESİ VE SİNEMADA GERÇEKLİK ALGISI

*IN THE CONTEXT OF TRANSITION FROM REAL REALITY TO VIRTUAL
REALITY AND THE MANIPULATION OF REALITY OF NEWS AND THE
PERCEPTION OF REALITY IN CINEMA*

Tuğba MUTLUER

*Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü\ Bilişim ABD
mutluertugba@gmail.com*

Anahtar Kelimeler:

Gerçek, Gerçeklik,
Haber, Sinemada
Gerçeklik.

ÖZET

Gerçekliğin ne olduğuna dair tarih boyunca birçok felsefi görüş ortaya koyulmuştur. Gerçeklik, geçmişten günümüze kadar merak edilen, sorgulanan bir kavram olmuştur. Gerçek, günümüzde yeniden ve yeniden üretilebilir bir olguya dönüşmüştür. Dolayısıyla gerçekliğin manipüle edilmesi bütün medya organlarının ortaya koyduğu ürünler aracılığıyla sağlanabilmektedir. Haber, gerçekliğe müdahalesiyle birlikte insanların tutum ve davranışlarını da belirlemekte ya da değiştirebilmektedir. Bu hızı sağlayan teknoloji beraberinde haberin manipüle edilmesine olanak sağlamaktadır. Gerçekliğe müdahale sinemada da işlenmektedir. Görüntülerin nasıl manipüle edildiği ve izleyicinin bu görüntüleri algılaması sinemada da bir gerçeklik olduğunu ve bunun nasıl yönlendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu makalede reel gerçeklikten sanal gerçekliğe geçiş bağlamında haberin gerçekliği manipüle etmesi ve sinemada gerçeklik algısı tartışılacaktır.

Keywords:

Reality, Virtual Reality,
News, Perception of
Reality, Cinema.

ABSTRACT

Many philosophical views have been put forward throughout history to learn what reality is. Reality has become a question that has been questioned

from the past to the day. The truth has turned into a reproducible fact nowadays So manipulation of reality can be achieved through the products of all media organs. The news can identify or change people's attitudes and behavior with intervention in reality. The technology that provides this speed allows the news to be manipulated with it. Intervention to reality is also performed in cinema. How the images are manipulated and how the viewer perceives these images and how they are guided is a reality in the cinema. The way in which the news is manipulated and the sense of reality in cinema will be discussed. In this article, the manipulation of news reality in the context of transition from real to virtual reality and the perception of reality in cinema will be discussed.

1. Giriş

İnsanlar kendilerine sunulan dilsel yapılar içerisindeki şifreleri çözerek kendi gerçekliklerini kurabilir. Şifreler kodlar olarak değerlendirilebilir ve yaşama ait tüm gerçeklik bu kodların içerisinde yer alır. Kodların kimler tarafından yapıldığı veya çözümlendiğinden ziyade, kod sisteminin kendisi önem teşkil etmektedir (Güngör, 2011, s. 179). Bu açıklama, kodların ve onların anlamlarının yaşam için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyarak varoluşçuluğu desteklemektedir. Varoluş felsefesine göre yaşam, insanın tanımadığı ve içine nasıl düştüğünü ya da dışına nasıl çıkacağını bilmediği bir ortamda kendisini bulmasıdır. Ancak insan, her zaman çıkışa ulaşmak ister. Kendisinin de içinde olduğu bilmeceyi çözmek ve gerçeğe ulaşmak ister. İnsan, yaşamının kime bağlı olduğunu öğrenmek arzusundadır. Bu öğrenme arzusu, onu gerçeği bulma arzusuna yöneltmektedir (Savaş, 2003, s. 33). Gerçeğe ulaşma arzusu onun anlamlandırılması ihtiyacını ortaya çıkarır.

Cüendioğlu'na göre, insan amacı olmayan hiçbir hareketi, eylemi, olguyu, nesneyi anlayamaz; sadece bunları sebep-sonuç ilişkisi içerisinde yerleştirerek anlama ulaşır. Sebebi olmayan şey insan için anlamsızdır. Kişi kendisini ne yapıp edip bir anlam bulmak, bulamasa da uydurmak zorunda hisseder. Bu sebepten insan gerçeğe yönelmek, onun ne ifade ettiğini anlamak arzusundadır (Cüendioğlu, 2012, s. 40).

Gerçekliğin ne olduğuna dair felsefi görüşler her zaman varolmuştur. Gerçeklik hep merak edilmiş, kime ve neye göre şekillendiği sorusu üzerine düşünülmüştür. Örneğin Zizek, için gerçekliğin doğası kırılğan bir yapıya sahiptir (Zizek, 2006). Bu kırılğanlığı Cündioğlu, gerçekliği kişisel hayallerle süslenen, güzelleştirilen, değiştirilen, bozulan ve yamulan şeklinde tanımlayarak desteklemektedir. Gerçekliğin bu kırılğan yapısı, özellikle medya aracılığıyla günümüzde çok daha ileri boyutlara taşınmıştır.

Günümüzde gerçek bile yeniden üretilebilir bir olguya dönüşmüştür. Aslında Baudrillard (2011 a: 131-134) için gerçek, yeniden üretilebilmekten öte zaten önceden yeniden üretilmiş yani 'hiper-gerçeğe' dönüşmüştür. Baudrillard böylece bir halüsinasyonun içinde yaşamakta olduğunu vurgular. Dolayısıyla gerçek ve düşsel olan özellikle medya aracılığıyla birbirine karışmaktadır. Böylece medyanın, gerçekten ziyade gerçekmiş gibi olanları ortaya koymaya hizmet ettiği söylenebilir. Yani medya gerçeklikle oynayarak; onu manipüle ederek gerçeği bir nevi simüle eder.

Bir şeyi simüle etmek demek '-miş gibi' yapmaktan çok farklı bir durumdur. Baudrillard ' Simulakrlar ve Simülasyon' adlı eserinde hastaymış gibi yapan birisinin insanları hasta olduğuna inandırmaya çalıştığını oysa hastalığı simüle eden kişinin bizzat o hastalığın semptomlarını gösterdiğini söyler (2011 b: 16). Dolayısıyla gerçekliğe zarar veren; onu manipüle eden '-miş gibi' yapmak değil gerçeği simüle etmektir.

Gerçekliğin manipüle edilişi bütün medya organlarının ortaya koyduğu ürünler aracılığıyla sağlanabilmektedir. Medyanın gerçekliği manipüle ederek, yeni bir gerçeklik sunduğu ürünlerden birisi de haberlerdir. Haber aracılığıyla gerçeklik eğilip, bükülerek, dahaası manipüle edilerek yeni formuyla izleyicinin karşısına çıkarılmaktadır. Böylece gerçek, haber aracılığıyla yeniden ve yeniden üretilmektedir.

Boudrillard, gerçeğin bu yönden üretim hâlini çağın hastalığı olarak görür. Ona göre, değer üretimi, mal üretimi gibi diğer üretim çeşitlerinin bir örneği kalmamıştır. Böylece uzun zamandır toplumun yeniden ürettiği şey aslında elinden kaçırdığı gerçekliktir. Haber ise bu gerçekliğin kaçırılmasına hizmet eder. Bu yönüyle haberin gerçekliği nasıl manipüle ettiğinin izini sürmek önemli olabilir.

Bu açıklananlar çerçevesinde haberin gerçeklik üzerinde nasıl bir manipülasyonda bulunduğu ve gerçeklik araştırmanın temel konusunu oluşturmakta-

dır. Ancak, bu temel araştırma konusundan hareketle, başka bir manipülasyon aracı olarak kullanılabilen sinemada, haber manipülasyonunun nasıl sunulduğu merak konusu olduğundan sinemadaki gerçeklik algısına da değinilecektir.

2. Haber Nedir?

İnsanlık tarihsel süreç boyunca gerek yaşadığı dünya gerekse içinde bulunduğu evren hakkında çeşitli sorgulamalara girmiş ve olan-biten hakkında bilgi sahibi olabilmeyi arzulamıştır. Bu arzu, onu gerçeği bilmeye yönlendirmiş ve 'gerçeklik' hakkında bilgi edinebileceği kaynaklar üretmeye ve tüketmeye teşvik etmiştir. Genel anlamda işte bu 'gerçeklik' üzerine olan-biten hakkında bilgi üretme ve tüketme durumu 'haber' olgusunun alt zeminini hazırlamıştır. Haber olgusunun tanımı üzerine ise çeşitli görüşler ortaya koyulmaktadır. Bu tanıma göre haber, yaşamın bir parçasıdır. İnsanların birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlar. Haber en başta halkın bilgilenme gereksinimini sağlayan önemli bir araçtır (Kars, 2010, s. 7).

Girgin, haberin geçmişten günümüze birbirinden farklı şekillerde tanımlanmış olduğuna vurgu yaparak genel bir çerçevede haberi, zamanında verilen, toplumu ilgilendiren ve etkileyen herhangi bir fikir, olay, kanaat şeklinde tanımlar (Girgin, 1998, s. 14).

Gazetecilerin bakış açısından haberi tanımlama yoluna giden Cohen, Young, Gieber, Fishman gibi isimler genellikle haberi gazeteciler tarafından üretilen, yapılan ya da uygulanan yöntemler sonucunda ortaya çıkan bir ürün olarak görürken, haberin ortaya koyduklarını değerlendirerek tanımlama yoluna gidenler farklı görüşler sunmaktadırlar. Örneğin Van Dijk, haberi bir tür değil söylem olarak görmekte dahası toplumdaki egemen söylemlerin devamı olduğunu vurgulamaktadır. Benzer görüşte olan Stuart Hall da haberi, egemen söylemin yeniden inşacısı olarak görmektedir (Tokgöz, 2006, s. 184).

Görüldüğü üzere haberin net bir tanımını yapmak zor olmakla birlikte, haber kavramı üzerine yaygın bir görüş bulunmaktadır. Bu yaygın görüşe göre sık yaşanan olaylardan ziyade ender rastlanan ve insanların ilgisini çekebilecek olaylar haber niteliği taşımaktadır (Kars, 2010, s. 5). Haber tanımlarının bu kadar çeşitli olması aslında birçok özelliğinin kendi içinde olmasından kaynaklanmaktadır. Her tanımlamada haberin bir özelliği ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Haberin ne olduğundan belki daha önemli olan durum ise hangi olay ve olguların haber olabileceği üzerine düşünmek gerektiğidir.

Öncelikle hangi olayların haber olabileceği konusunda bazı özellikler ortaya koyulmaktadır. Bu özellikler 'haber değeri' şeklinde değerlendirilerek şu şekilde sıralanır:

- i. Zamanlılık
- ii. Önemlilik
- iii. İlgi Çekicilik
- iv. Yakınlık
- v. Çarpıcılık (Aslan, 2002, s. 32).

Haber genellikle bir fikre, soruna ve olaya dayanmaktadır. Haber bu fikirler, sorunlar ve olaylar irdelenerek yapılan bir süreçtir. Bu işlem yapılırken üzerinde durulması gereken önemli nokta ise fikrin, olayın, sorunun haber çerçevesinde kurgulanmasıdır (Tokgöz, 2006, s. 214).

Toplumsal ilişkilerde önemli olduğundan haber, sürekli ihtiyaç duyulan bir üründür. Bireyler kadar grup ya da örgütlerin de habere gereksinimleri vardır. Özellikle grup ya da örgütler birbirleriyle çatışma hâlinde olsalar da karşı taraf hakkında çeşitli bilgilere ulaşabilmeyi istemektedir (Kars, 2010, s. 94).

Haber tanımlamalarında genellikle haberin görevinin, bir olayı insanlara hızlı ve doğru aktarmak olduğu üzerinde durulmaktadır. İnsanların olaylar hakkında bilgi edinme ihtiyacı, haberciler tarafından en kısa sürede ve en doğru şekilde yerine getirilmelidir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere haber kısa sürede ve doğru şekliyle topluma aktarılmalıdır.

Bir habere nasıl yaklaşılacağına estetik, mantıki, mesleki, ahlaki ve sosyo-kültürel kriterleri bulunmaktadır. Bu kriterler haberi oluşturanlar tarafından göz önünde bulundurulduğu gibi habere maruz kalanlar tarafından da değerlendirilmektedir (Yılmaz, 2005, s. 27). Ancak habere maruz kalanların değerlendirmelerinin sadece haberi oluşturanlar tarafından kendilerine sunulanlara karşı bir değerlendirme olduğunu belirtmek gerekir. Dolayısıyla haberde öncelikli olarak düşünülmesi gereken durum enformasyonun üretimidir. Çünkü enformasyonun sunumu gerçeklik üzerinde etkiye sahiptir, ve onu olduğu gibi veya çarpıtılarak sunabilmektedir.

Chomsky, tam demokratikleşebilmiş toplumlarda medya organlarının sundukları enformasyonun tarafsız ve ticari kaygı gütmeyen bir özellikte olması gerektiğine vurgu yapmaktadır (Chomsky, 2002, s. 162). Ancak modern dünyadaki sermaye sahipleri böylesi bir duruma fazla fırsat vermeyecek şekilde ya-

yın organları üzerindeki baskılarını gerçekleştirmektedirler. Öte yandan hükümet odakları da medya organları üzerinde baskı kurarak, yapılacak haberlerin içeriğinde etkili olabilmektedir (Yılmaz, 2005, s. 31). Böylece hangi gerçeğin nasıl bir yeni gerçeklik içerisinde sunulacağına sistemin kontrolü altında olduğu belirtilebilir.

Alankuş'un **Habercinin El Kitabı** adlı eserin önsözünde belirttiği şekilde haberci, eğer mevcut sistem kendisine 'şiddetin haber olduğunu' öğretmekteyse bu tür eylemleri haber yapmak durumundadır. Dolayısıyla ona göre öncelikle eleştiriye böylesi bir noktadan başlamak gerekmektedir (Alankuş, 2005, s. 36). Yani bu görüşü destekler şekilde İnal'ın üzerinde durduğu gibi şiddete yer veren haber anlayışını tamamen yadsımaktan ziyade haberlerin hangi şiddet türlerini suç olarak gösterdiği ya da hangilerini meşrulaştırdığı üzerine düşünmek daha önemli gözükmektedir (İnal, 2005, s. 73).

Görüldüğü üzere haber, belirli bir gerçekliği istediği şekilde oynayarak sunabilme gücünü elinde bulundurmaktadır. Bu durum haber ile gerçeklik arasında nasıl bir bağlantı olduğu üzerine düşünülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

3. Haber ve Gerçeklik İlişkisi

Boudrillard, temel düşüncesine artık gerçekliğin ortadan kalktığı bir simülakrlar dünyasında yaşadığımız anlayışını oturtur. İnsanlar artık hiper-gerçek bir dünyada yaşamakta ve bu hiper-gerçekliğe ancak gerçeklikten koparak ulaşabilirler. Gerçek ve gerçeklik üzerine bu örneklerde de görüldüğü gibi çeşitli görüşler ortaya koyulmuştur. Ancak gerçek ve gerçeklik kavramlarının sözlük anlamları temelde şu şekilde aktarılabilir (Cevizci, 1999, s. 377-378).

Gerçek: İdeal, koşullu, potansiyel ya da olanaklı olana karşıt şekilde aktüel, somut, olgusal ve zihinden bağımsız bir varoluşa sahip olan.

Gerçeklik: Dış dünyada nesnel bir varoluşa sahip olan varlık, varolanların tümü; bilinçten, bilen insan zihninden bağımsız olan her şey.

Gerçeklik ile haber arasında oldukça yakın bir ilişki bulunmaktadır. Fakat her ne kadar gerçekler haberlerin ham maddesini oluştursalar da haber tamamen gerçeklerin birebir sunumu üzerinden yürümeyecektir. Dolayısıyla haberdeki gerçeklik olgusu değişken bir yapıya sahiptir. Böylece haber ve gerçekliğin ayrı durumlar olduğunu söylemek yerinde olur (Tokgöz, 2006, s. 189) (Kars, 2010, s. 97).

Haberin gerçeklik üzerine nasıl bir etkisi olduğunu Alankuş (2005: 37) kapkaççı şiddetinin sunumu üzerinden örneklemiştir. Ona göre “Kapkaççı şiddeti son yıllarda büyük kentlerde yaşayan en büyük ve en çok rastlanan kent suçlarından bir tanesi ve anında linç dahil en ağır cezaları hak ediyor.’ şeklinde bir söylem vergi kaçırma, tecavüz vb. suçların üzerini örtmekle ve dolaylı olarak böylesi suçları meşrulaştırmaktadır. Öte yandan bu söylem, asıl şiddetin sosyo-ekonomik yönünün göz ardı edildiğinin göstergesidir. Yine Lipman için haber, belirli bir olay hakkında uyarıda bulunurken gerçek, saklı bir şeyler hakkında insanları bilgilendirerek onların davranışlarını yönlendirme işlevini yerine getirmektedir. Kars, bu aktardığı açıklamanın anlamını gazeteci ile bilim insanı karşılaştırması üzerinden yapar. Bir olayla ilgili konuşmada gazeteci olayın başka yönleriyle ilgilenirken, bilim insanı farklı veriler üzerinde duracaktır (Kars, 2010, s. 98). Dolayısıyla olayın haber olarak yazımı ile bilimsel yazımı arasında gerçeğin farklı standartları gözlemlenecektir. Böylece ikisinin sunduğu gerçeğin çok farklı şekilde kodlanacağı ve aktarılacağı düşünülmektedir.

Haberci olaya yönelirken belirli seçimler çerçevesinde gerçekler üzerinde anlam vermeye çalışmaktadır. Temelde habercinin görevi olaya sadık kalarak karar vermektir. Örneğin bir gerçeklik olarak yapılan soygunun haber olarak sunumu gerçeğiyle bire bir örtüşmeyecektir. Olayın gerçekleşmesinden haber olarak yayılma anına kadar geçen süreçte pek çok durum devreye girecek ve ortaya aslında simüle edilmiş yepyeni bir gerçeklik çıkacaktır. Böylece haberin alıcısı konumundaki insanların verdiği tepki değil, haberin sunduğu gerçekliğe verilen tepki görülecektir. Baudrillard, (2011b: 41), bu yönüyle aslında gerçek bir soygunla, simüle edilmiş bir soygunun gerçekliğinin kendisine saldırdığı için çok daha şiddetli bir şekilde karşılık bulacağını belirtmektedir. Dahası başka bir eserde Baudrillard (2012: 45), zamanında bir silahlı soygun simülasyonunun gerçeğinden çok daha ağır bir cezaya çarptırıldığını dile getirerek önemli olanın gerçeklik ilkesinin ihtilali olduğunu, gerçekliğe yapılan gerçek saldırıdan daha ciddi sonuçları olacağını vurgular. Böylece olayın gerçekliğinden ziyade haberdeki gerçekliğinin sunumunun insanlar üzerinde etkisi olduğu düşünülebilmektedir. Bu durum haberin gerçeği ve ona bağlı olarak insan düşüncelerini nasıl dönüştürdüğü üzerinde durulması gerekliliğini gösterir. Haber bu yönü ise onun ‘manipüle’ gücünü ortaya koyar.

4. Sinemada Gerçeklik

Bir kavrayış olarak değerlendirilen gerçeklik, algılarla anlam kazanır. Örneğin kar olgusu soğuk iklimin hâkim olduğu yerlerde oldukça tanıdık bir gerçeklikten, bir Afrikalı için böyle bir kavramdan ve onun gerçekliğinden söz etmek imkânsızdır. Dolayısıyla onun kar olgusunun gerçekliğine inanması için tanık olması gereği ortaya çıkar. Böylece insanın doğar doğmaz gerçekler dünyasının bir parçası olduğu, yaşadığı öznel süreç ve öznelliğinden bağımsız olarak, yaşamak zorunda olduğu değişik süreçlerle kendi gerçekliğini yarattığı ve dolayısıyla kendi benliği dışındaki gerçekler dünyasını kavramaya başladığı belirtilebilir. Bu kavrayış süresince insan, gerçekleri algıları sayesinde yeniden anlamlandırıp tanımlayarak, kendi gerçekliklerini yaratır. Bu gerçeklik insanın yaşantısıyla birlikte sürekli bir değişim hâlinindedir. Kişiler arasında bile farklılık gösterebilen gerçeklik, aynı zamanda farklı toplumlarda, farklı kültürlerde ve farklı coğrafyalarda da değişiklik gösterir (Can, 2012, s. 3).

Tarihsel süreçteki gerçeklikler bile farklılaşabilmektedir; mitolojik dönemde mitsel gerçeklik varken Ortaçağ'da dinsel gerçeklik, modern dönemlerde ise empirik gerçeklik kabul edilmektedir. Aslında ne kadar varlık kavrayışı varsa o kadar da gerçeklik algılaması ve tanımlaması vardır. Gerçekliğin oluşmasında ise her türlü söylem etkili olmaktadır. Sözen'in de belirttiği şekliyle gerçeklik, söylem içerisinde inşa edilmektedir. Ona göre her söylem bir gerçeklik inşası olduğu için artık evrensel bir gerçeklikten ziyade, söylem yoluyla oluşturulan gerçeklikler bulunmaktadır. Doğal gerçeklik ve sosyal gerçeklik, sadece doğa bilimleri ya da hukuk, tıp, psikiyatri, ekonomi gibi disiplinler aracılığıyla üretilen değil, birer söylem formu olarak tıbbın, ekonominin, psikiyatrinin, doğa bilimlerinin, inşa ettikleridir. Dolayısıyla, " Her gerçeklik bir söyleme dayanır." (Sözen, 1999, s. 12).

Söylem sadece dilsel söylem olarak düşünülmemeli, her türlü imgesel söylem de hesaba katılarak değerlendirilmelidir. Çünkü gerçeklik yazılı olduğu kadar görsel araçlar aracılığıyla da oluşturulur, değiştirilir, manipüle edilir. Günümüzde ise gerçek artık yeniden üretilenden (simulakr) ayırt edilemiyorsa, herhangi bir görüntünün gerçek olarak sunulması olağandır (Pezzella, 2006, s. 29). Neyin gerçek neyin gerçek olmadığı arasındaki ayrım, günümüzde imgeler aracılığıyla neredeyse kaybolmuş durumdadır (Burnet, 2012, s. 34). Bu açıdan özellikle görüntünün gerçeklik üzerine etkisi imgelere yönelmeyi gerektirir.

İmge, bir yandan optik bir model, bir yandan da zihinsel bir deneyimdir (Manaco, 2010, s. 151). İmge, yanıltıcı bir perde hâline dönüşebilir. İmge, yansıttı-

ğının bir eşini oluşturarak, onun temsili konumuna yerleşme gücünü elinde bulundurur (Marin, 2013, s. 12). Boudrillard, imgeye özgü aşamaları şöyle sıralar:

- i. Derin bir gerçekliğin yansıması olarak imge
- ii. Derin bir gerçekliği değiştiren ve gizleyen imge
- iii. Derin bir gerçekliğin yokluğunu gizleyen imge
- iv. Gerçekliğin hiçbir şekliyle ilişkisi olmayan, kendi kendinin saf simülakrı olan imge (Baudrillard, 2011, s. 20).

İmge buradaki ilk aşamada bir tür ayin görevi görürken, ikinci aşamada olumsuz bir niteliğe sahip olan bir büyü görevi görmektedir. Üçüncü aşamada imge bir görünümün yerini alarak büyüleme aracı olmaya çalışır ve son olarak imge artık görünüm düzeyinden çıkarak bir öze sahip simülasyon düzenine geçer. İmgenin gerçeklik üzerine etkisi açısından ise önemli olan, işte imgenin bu son aşamasıdır. Yani gerçeklikten tamamen bağımsız ve kendi gerçeğini yaratan imgeye yönelmek gerekir. Çünkü onun gerçeklik üzerine asıl etkisi bu aşamada gerçekleşir.

Her imge, gerçeklikten bir şeyler alabilmelidir. Ancak bunun cazibesine kapılmamak gerektiğini düşünür Baudrillard. Ona göre artık, gerçeklik kaybolmakla kalmadı, gerçeğin varlığına ilişkin sorular da anlamını yitirdi. Artık günümüz similasyon dünyasında imgenin temel işlevi, gerçekliği öldürmek ve üstüne toprak atmaktan başka bir şey değildir. İmge artık gerçeğin aynası olmaktan çıkarak, gerçeği hiper-gerçeğe dönüştürmüştür. Artık imge, gerçeği yansıtamaz çünkü kendisi gerçektir; imge artık sanal bir gerçektir (Baudrillard, 2010; s. 35-37).

İmge ve gerçeklik üzerine düşünüldüğünde, çoğu kişi imgenin, gerçeği yansıtıp yansıtmaması konusu üzerine durmaktadır. Oysa asıl üzerinde durulması gereken durum, gerçeği yaratıp yaratmadığıdır. Yaratılan bu gerçeklik, gerçekte var olanın bozulması üzerine değil, hiç olmayandan oluşan bir gerçeklik yaratımı olmalıdır. Gerçeğin bozulması ya da aşılması daha farklı bir durumdur.

Günümüzde imgeler aracılığıyla çok daha fazla gerçeklik edinilmektedir. Özellikle sanat aracılığıyla gerçeğin çok daha ayrıntısına inilebilme imkânı, yeni gerçekliklere insanları sevk etmektedir. Boudrillard (2005: 42), bu açıdan özellikle sinemanın insanlara baştan çıkarmadan çok daha fazlasını verdiğine vurgu yapar. Sinema aracılığıyla insana o kadar fazla gerçeklik verilir ki üstüne bir şeyler eklemek mümkün olmaz. Böylece verilen gerçeklikle, insanın elinden

tüm bir gerçeklik alınabilir. Çünkü kameranın yaptığı çekimler aracılığıyla anlamsıza aşırı anlam yüklenebilmektedir. Gerçeğe daha doğrusu hiper-gerçeğe yaklaşılması, gerçeği hiper-gerçeğe dönüştüren simülasyonun sunduğu hazza da doğurur (Boudrillard, 2011b, s. 52). Sinema gerçeklik üzerine bu yönden etkisini yaparken tabii ki saf imgelerle birlikte söylemi de bir araç olarak kullanır. Dahası görsel-ışitsel dili bir arada bulundurarak diğer sanatlarla göre gerçeklik üzerinde çok daha fazla etkiye sahip olma gücünü elinde bulundurur.

Eklenen bir sözün imgeye nasıl bir anlam kazandırdığını Berger, Van Gogh'un 'Ekin Tarlası ve Kargalar' adlı tablosunu örnek vererek ortaya koyar. Önce bu tabloyu altına her hangi bir söz eklemeyi koyar. Sonrasında ise şu ifadeleri ekler: "Bu Van Gogh'un kendini öldürmeden önce yaptığı son resmi-dir." (Berger, 2012, s. 28).

Böylece Berger için resmin anlamının ne şekilde değiştiği bilinmez ama bir anlam değişimi olduğu şüphesizdir. Bu tarz bir imgeyi söylemle destekleme durumu sinema için de geçerlidir. Böylece imge ve söylemin bir arada kullanılması sinemanın gerçeklik üzerindeki etkisini güçlendirmektedir.

Sinema, taklit için yepyeni bir alan oluşturmuştur. Sinema aracılığıyla gerek mekân, gerek zaman genişletilerek uzatılabilir ya da kısaltılıp daraltılabilir. Böylece gerçek dünyadaki maddenin, sinema dünyasında yepyeni yapısal bir dönüşümü; benzeri yaratılmış olur (Morss, 2009, s. 294). Dolayısıyla perdeye aktarılan gerçek zaman, mekân, kişi ya da nesne değil, onların temsilî; hareketli fotoğraflarıdır. Dolayısıyla sinema ışık ve renkten oluşmuş görüntüyü, perdeye yansıtmaktan daha gerçek değildir. Mascelli'ye göre, bu yansıtma sırasında görüntüler gerçeğin aynası gibi olmalıdır (Mascelli, 2007, s. 71). Filmin görsel ve işitsel unsurları kaynaşmalı ve bu sayede seyircileri etkileme açısından birbirini tamamlamalıdır. Ancak onun gerçekliğe uygunluk ile anlatmak istediği, bilinen dünyaya uygun olan değil, yaratılan kurmaca dünyaya uygun olan gerçekliktir. Çünkü sinema sadece var olan dünyadaki zaman ve mekânı değil, onun çok ötesindeki ya da gerisindeki büyümlü zaman ve mekânları sunma gücüne sahiptir. Sinemanın bu açıdan istediği zaman, mekân, kişi ya da nesneyi yaratarak yeni bir gerçeklik oluşturabileceği ve sunabileceği söylenebilir. Ancak sunduğu kendi içinde gerçek olan bu dünya, şu an yaşanan gerçek dünyadaki zaman ve mekândan çok farklı şekilde hareket edecektir.

Bir şeyi gerçekte görmekle sinemada görmek arasındaki en önemli fark çerçevenin getirdiği sınırlamadır. Gerçek yaşamda görsel alanı sınırlayan bir çerçeve bulunmamakta, sadece görülen kadar fark edilen ve uzaklaştıkça net-

sizleşen bir gerçeklik bulunmaktadır. Bu çerçevelemeyle en küçük şeyler birer dev gibi gösterilirken, en büyükler de minyatür gibi gösterilebilmektedir. Bu durumu Canetti şöyle açıklamaktadır:

“Sadece küçük olan her şey algılanıp hissedilmez; sadece küçük oldukları bilinen şeylerin baskın olduğu bir dünya oluşmaz, aynı zamanda büyük şeylerde bu dünyaya girebilmeleri için küçültülür. Hayvanat bahçesinin koca hayvanları kedi boyutlarına indirilir. Her şey çoğaltılabilir ve her şeyin boyutu küçültülebilir” (Cannetti, 2012, s. 364).

Gerçeklik ile perdede görünen dünya arasında bir başka ayırım ise Lotman tarafından vurgulanmaktadır (Lotman, 2012, s. 42). Gerçek dünya gizli değildir. İşitme duyusu, algılanan sesleri gruplandırırken ya da sözcüklere ayırırken, göz dünyayı bir bütün olarak görür. Sinemanın dünyası ise hem görünen hem de gizlilik içeren bir dünyadır. Tek tek parçalara ayrılmış bu dünyanın her parçası belirli bir bağımsızlık kazanmakta ve reel dünyada olmayan çeşitli düzenleme olanakları sağlamaktadır.

Pezzella, sinema-gerçek ilişkisi içerisinde öncelikle sinemanın hangi gerçekliği ele aldığına bakmak gerektiğine değinir. Ona göre sinemada durağanlıktan ziyade hareket, uzak ve sorgulanabilirlikten öte sürekli değişim hâlindeki mimik ifadeler ele alınmaktadır (Pezzella, 2006, s. 44). Böylece sinemasal gerçeklik, jestlerin ve olayların gerçekliğine dönüşür. Olaylar günlük yaşamdan alınabilse de jestler sinemanın kendisine özgüdür.

5. Sonuç

Görüldüğü üzere sinemanın sunduğu gerçeklik, toplumsal yaşamda var olan gerçeklikten çok daha farklı işlemektedir. Ancak sinemanın, kendi gerçekliğini, seyirciye iletebilme gücü bulunmaktadır. Her türlü olay, olgu ya da kişinin gerçekliği sinema aracılığıyla yeniden kurulabilir, değiştirilebilir ve son hâliyle sunulabilir. Böylece gerçeklik değişeceği için, izleyicinin tepkisi de değişen bu yeni gerçeğe yönelik olacaktır. Öyleyse izleyici veya dinleyici bize sunulan dünyada manipüle edilmiş haberlerin sorgulamasını yaparak gerçeğe ulaşma çabası içinde olmalıdır. Çünkü medya ve haberin oluşturduğu gerçekliğe bağlı kalarak alternatif çıkış yollarına ulaşma çabasından vazgeçmek bizleri bir ömür boyu manipüle edilmiş gerçekliklere tutsak şekilde yaşamaya mecbur bırakabilir. Yayın organları var olan gerçekliğe müdahale eder fakat bu müdahaleler sonucunda ortada olan gerçeklik yadsınamaz. Dolayısıyla bize sunulan

gerçekliğin aksine bir gerçeklik olup olmadığını daima sorgulamalıyız.

6. Kaynakça

- Alankuş, S. (2005). *Habercinin El Kitabı: Medya ve Toplum*. İstanbul: IPS İletişim Vakfı 2. Baskı.
- Aslan, K. (2002). *Haberin Yol Haritası*. İstanbul: Anahtar Yayınevi.
- Baudrillard, J. (2010). *Sanat Komplosu: Yeni Sanat Düzeni ve Çağdaş Estetik*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. baskı Çev: Elçin Gen; Işık Ergüden.
- Baudrillard, J. (2011). *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, Çev: Oğuz Adanır.
- Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve Simülasyon*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 6. Baskı Çev: Oğuz Adanır.
- Berger, J. (2012). *Görme Biçimleri*. İstanbul: Metis Yayınları, 18. Baskı Çev: Yurdanur Salman.
- Burnet, R. (2012). *İmgeler Nasıl Düşünür?* İstanbul: Metis Yayınları, 2. Baskı, Çev: Fisun Demir.
- Can, H. (2012). Resimsel Kurguda Dışsal ve İçsel Gerçeklik. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü*. Eskişehir.
- Cannetti, E. (2012). *Kitle ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 5. Basım, Çev: Gülşat Aygen.
- Cevzici, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Chomsky, N. (2002). *Medya Gerçeği*. İstanbul: Everest Yayınları 4.Baskı Çev: Osman Akınhay.
- Cündioğlu, D. (2012). *Sinema ve Felsefe*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Girgin, A. (1998). *Haber Yazma Teknikleri*. İstanbul: İnkılap Yayınevi .
- Güngör, N. (2011). *İletişim :Kuramlar, Yaklaşımlar*.
- İnal, A. (2005). *Medyanın Etkisi Sorunsalına Başka Bir Bakış, içinde Habercinin El Kitabı: Medya ve Toplum*. İstanbul: IPS İletişim Yayınları Vakfı.
- Kars, N. (2010). *Haberin Tarihi, Kuramları, Söylemi ve Radyo Televizyon Haberciliği*. İstanbul : Derin Yayınları.
- Lotman, M. (2012). *Sinema Göstergebilimi*. İstanbul: Nirengi Kitap, 3. Baskı

Çev: Oğuz Özügül.

Manaco, J. (2010). *Bir Film Nasıl Okunur?* İstanbul: Oğlak Yayınları, 12. Baskı, Çev: Ertan Yılmaz.

Marin, L. (2013). *İmgenin İktidarları*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, Çev: Muna Cedden.

Mascelli, V. J. (2007). *Sinemanın 5 Temel Ögesi*. Ankara: İmge Kitabevi, 2. Baskı, Çev: Hakan Gür.

Morss, B. S. (2009). *Görmenin Diyalektiği*. İstanbul: Metis Yayınları, Çev: Ferit Burak Aydar.

Pezzella, M. (2006). *Sinemada Estetik*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, Çev: Fisun Demir.

Savaş, H. (2003). *Sinema ve Varoluşçuluk*. Ankara: Altıkırkbeş Yayınları.

Sözen, E. (1999). *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi-Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Tokgöz, O. (2006). *Temel Gzetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi, 5. Baskı.

Yılmaz, B. (2005). Küreselleşme Sürecinde Haberde Manipülasyon. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Konya.

Yücel, H. (2013). *İmgeden Yoruma*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Zizek, S. (2006). *Kırılgan Temas*. İstanbul: Metis Yayınları, Çev:Tuncay Birkan.

ISophos: Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi

ISophos: International Journal of Information, Technology and Philosophy

Yıl/Year: 2018 • Sayı: 1

DIJİTAL VATANDAŞLIK: KATILIMCI DEMOKRASİ KURAMINA AKTÜEL BİR KATKI

*DIGITAL CITIZENSHIP: AN ACTUEL CONTRIBUTION TO PARTICIPATORY
DEMOCRACY THEORY*

Şevki IŞIKLI

*Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi,
Gazetecilik Bölümü
sevki.isikli@marmara.edu.tr*

Anahtar Kelimeler:

E-Demokrasi, Seçim
Sandığı, e-Vatandaş-
lık, e-Katılım, Dijital
Vatandaşlık.

ÖZET¹

Hiç şüphesiz 21. yüzyılın bilgi toplumunda edimselleşen dijital çağın kökensel biçimde farklılaştığını, ekonomiden siyasete, bilimden felsefeye kadar birçok alanda gözlemek mümkündür. Bugün yönetim, vatandaşlık ve demokrasi anlayışı ve pratiklerinde *elektrolize olmaya veya dijitalleşmeye* doğru yeni bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Hız, güvenlik, dijital uçurum, teknoloji okuryazarlığı, büyük veri tehditleri gibi çok yönlü çözüm gerektiren meseleler bir kenara bırakıldığında, bilişim ve kitle iletişim araçlarının demokrasiyi e-demokrasiye, vatandaşlığı e-vatandaşlığa, yönetimi yönetişim ve e-yönetişime dönüştürdüğü söylenebilir. Dijital toplumun dijital katılım ve dijital yönetimi, yönetenlere yetkilerinin seçimle verildiği, yönetenlerin seçimlerde hesap verdiği modern demokrasi anlayışını terk etmeye zorlamaktadır. Bu zorlama, iktidarın yetkilerini halk lehine sınırlandıran meşruti demokrasilere, oradan parlamenter yönetimlere, oradan çoğulcu demokrasilere geçişteki benzer bir baskıdır. Dijital vatandaşlık, genelde birey-devlet ilişkisinde, özelde ise vatandaşlık kavramının iç işleyişinde radikal farklılaşma anlamına gelmektedir. Modern demokrasilerin birey-devlet iliş-

¹ Bu makale, **AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology**'de 2015 yılı 6. sayı, sayfa 22-36'da yayınlanan "**Digital Citizenship: An Actual Contribution to Theory of Participatory Democracy**" başlıklı İngilizce makalenin Türkçe çevirisidir.

kisinde mutlakiyetçi, otoriter ve tek yönlü hâkimiyet anlayışlarının varlığını sürdüren eski örtük tortuları, dijital vatandaşların dijital aktivizmiyle birlikte erimeye başlamıştır. Reel, mekanik ve sibernetik ontolojilerden türemiş fakat onlardan kökensel biçimde farklılaşmış sanal gerçeklik kültürünün bir ürünü olan dijital vatandaşlık anlayışıyla birlikte yöneticilerin hesap vermeme eğilimleri, güçlü merkez düşüncesi, etkin olmayan şeffaflık ilkesi, sınırlandırılmış ifade özgürlüğü araçları, merkezi devletle derin ilişkiler kuran geleneksel medya gibi sorunlar, dijital katılım, dijital denetim, e-devlet, sosyal medya, internet blogları, sanal vergi daireleri, kurumsal e-mailler, e-ticaret, e-pazarlama, gibi araçlar yoluyla farklı bir çözüme evrilmektedir.

Keywords:

E-democracy, ballotbox, e-citizenship, e-participation, digitalcitizenship.

Abstract

It is possible, no doubt, to observe that the digital era that was actualized in the information society of the 21st century differs genetically in many areas ranging from economy to politics and from science to philosophy. Today, governance, citizenship and democracy carry out a new transformation towards becoming electrolyzed or digitalized in their concepts and practice. It can be stated that information and mass communication tools transformed democracy into e-democracy, citizenship into e-citizenship, and governance into e-governance when leaving issues that require multifaceted solutions such as speed, security, digital division, technology literacy and threats from large data. Digital participation and digital governance of the digital society forces to abandon the concept of modern democracy in which the power is entrusted to the rulers by elections and the rulers are called to account in elections. This enforcement is a similar pressure experienced during the transition

from constitutional democracies that restrict powers of the government in favor of people to parliamentary government, from the to pluralist democracy. Digital citizenship means radical differentiation in general in individual-state relationship and in the inner functioning of citizenship concept in private. The old implicit sediments of the absolutist, authoritative and one-sided dominance concepts that continue their existence in modern democracies through individual-state relationship began to melt with the digital activism of the digital citizens. Through the concept of digital citizenship which is product of virtual reality culture derived from reel, mechanical and cybernetic ontologies, but originally differentiated from them, the issues, such as tendencies of rulers being not accounted for, idea of strong center, inactive principle of transparency, tools of restricted freedom of speech, and traditional media's establishment of deeper relationships with the centralized government, evolve into a different solution through digital participation, digital supervision, e-government, social media, internet blogs, virtual tax offices, corporate e-mail, e-commerce, and e-marketing tools.

1. Giriş

Yakın gelecekte hem yönetenler hem de yönetilenler için akıllı teknolojilerle erişilen web'in, kamuoyu oluşturma ve kamunun sesine kulak vermenin en etkili aracı olacağını söyleyebiliriz. Modern toplumların temsili demokrasilerinde iktidara ortak olan zenginler, sivil toplum liderleri ve medya sahiplerine, postmodern toplumların katılımcı demokrasilerinde birey olarak vatandaşlar ortak olmuşlardır. Vatandaşlıkla ilgili tartışmalar genel katılım, yönetimin denetimi ve eşitlik bağlamında yapılmaktadır. Eşitlikçi olmayan uygulamalar ve yöneticilerin hesap vermeme eğilimleri, demokrasilerde minimize edilmeye çalışılır. Günümüzün sanal toplumunda, demokrasinin bazı sorunlarına çözüm bulunabilir. Örneğin sanal topluluklar, eşitlik ve aktif katılım sunabilir, demokratik bir söylemin yerleşmesine katkı sunabilir (Bkz. Dağı 2006). Bu bağlamda; bir ilişki biçimi olarak vatandaşlığın kökeni, geleneksel ve dijital vatandaşlık

arasındaki farklar, dijital vatandaşlığın sosyo-teknik koşulları, dijital vatandaşların bilişsel ve psiko-motor becerileri, dijital vatandaşlık kavramına dair bazı yanlış anlamaları ve erişilen demokratik kazanımları ortaya çıkarmak için gereklidir. Sanallık, dijital kültür ve çevrimiçi etkinlikler, eleştirel ve analitik bir yaklaşım çözümlenmesi akademik ilgiyi hak etmektedir.

2. Bir İlişki Biçimi Olarak Vatandaşlığın Kökeni

Birlikte yaşayan insanlar arasında farklı ilişki biçimleri bulunmaktadır. Vatandaşlık, bu ilişki biçimlerinden yalnızca biridir; birey ile devlet arasındaki ilişkiyi ifade eder. Birçok mitolojiye göre iktidar ve ahlaki yetkiler, bazı insanlara özgü, tanrı vergisi bir lütuftur. Devletin, iktidarın ve ahlakın aşkınlığını öneren mitolojilerden reddedenlerden biri, MÖ 6. yüzyılda Çin’de yaşamış olan ünlü filozof Konfüçyüs’tür (Kindersley 2011:37). Konfüçyüs’ün *Analekt* adlı kitabında bildirdiğine göre insanlar, Gökyüzü’nün, kendi iradesini cisimleştirmek ve dünyayı ahlaki düzene erdirmek için seçtiği temsilcilerdir. Ahlaki yaşamın zirvesini işaret eden erdemli insan ise yalnızca toplumsal hiyerarşinin en tepesinde bulunan kişi değildir, bu hiyerarşideki kendi yerini kavrayan ve bunu sahiplenen herhangi biridir. Toplumsal huzur için gerekli olan sadakat erdemi, toplumsal tabakalaşmada edimselleşir (Yang ve Tamney 2011:90-91). Toplumsal tabakalaşmayı sağlayan farklı ilişki biçimleri vardır. Bunlar;

- i. *Hükümdar - tebaa ilişkisi*: Yöneticiler yardımsever, tebaa sadık olmalıdır
- ii. *Baba - oğul ilişkisi*: Ebeveyn sevgi dolu, evlat itaatkar olmalıdır.
- iii. *Karı - koca ilişkisi*: Koca adil ve iyi, eşler anlayışlı olmalıdır.
- iv. *Ağabey - kardeş ilişkisi*: Büyük kardeş nazik, küçük olan da asyığı olmalıdır.
- v. *Arkadaş - arkadaş ilişkisi*: Yaşça büyük olan düşünceli, küçük olan da hürmetli olmalıdır (Kindersley 2011:38).

Bu ilişki biçimlerinden ikisi dikey hiyerarşi, biri yatay örgütlenmeye sahiptir. Dikey hiyerarşik örgütlenme, ya *yukarıdan aşağıyaya* da *aşağıdan yukarıya doğru*dur. Konfüçyüs’ün önerisindeki ilişki biçimlerinden yalnızca *arkadaş-arkadaş* ilişkisi karşılıklı etkileşim içeren yatay düzlemde gerçekleşir; diğerleri tek yönlü iletişim içeren dikey örgütlenme biçimindedir. Yatay örgütlenme ilişkileri, ontolojik ve etik düzeyde eşit iki öznenin karşılıklı-bağımlı var oluşunu gerektirir. Buradaki görev ve sorumluluklar karşılıklıdır. Çağdaş anlamda “vatandaşlık” anlayışı ancak demokratik yönetimlerde ortaya çıkmıştır. Onun

öncesinde parya, tebaa, kul, serf gibi, bir transandantal yönetime tabi insanlar topluluğundan bahsedilmektedir (Bkz. tebaa kültürü için Özpolat 2009:113). Dikey hiyerarşilerin ilişki biçimleri mutlakiyetçi, otoriter ve tek yönlü hâkimiyet anlayışlarının bir ürünüdür. Modern demokrasilerde yöneticiler yalnızca seçimle belirlenir ve seçilmiş iktidar, bir sonraki seçime kadar hüküm sürer.

Çağdaş demokrasilerin yurttaşlık tasarımı, Fransız Devrimi'nden miras kalmıştır. Antik Yunan demokrasisini de içeren bu miras vatandaşları iki kutuplu bir anlayışla tanımlanırlar: Bunlardan ilki yurttaşlığı bir görev, bir sorumluluk, gururla kabul edilmiş bir yük olarak tanımlamaktadır. İkincisi ise, yurttaşlığı bir statü, bir yetki, bir hak veya pasif şekilde kullanılan haklar dizgesi olarak görmektedir. Hiç şüphesiz günümüz demokrasileri birinci tür yurttaşlık anlayışını esas almaktadır. Burada yurttaşlık, bir topluluk içinde işlev kazanan ve bu yolla bazı hak ve sorumluluklara sahip olmayı içeren bir statüden ibarettir; vatandaşlığın "aktif" ve "katılımcı" boyutları göz ardı edilmiştir (Dağtaş 2007:256). Modern temsili demokrasi tarzı, demode olmuştur. Sanal toplumun dijital vatandaşları, periyodik demokrasi şölenlerini (yani seçimler) beklemezsizin gündelik politik yaşamın, kurumsal örgütlenmenin ve ilişki biçimlerinin demokratikleştirilmesine katkı sunmaktadırlar. Çünkü bugün demokrasi için siyasal iktidar kadrosunun belli aralıklarla seçimle belirlenmesi yeterli bulunmamaktadır (Dursun 2001:7).

3. Geleneksel Vatandaşlıktan Dijital Vatandaşlığa

Vatandaşlık, bir devletin, yasalar açısından eşit düzeydeki bireylerine gönderme yapan geleneksel vatandaşlık anlayışı, iki kutupludur: *Birey-devlet kutuplaşması ile hak-görev kutuplaşması*. Ders kitaplarında da öğretilen bu tanım, karşılıklı etkileşimi değil, devletin ve görevlerin baskın ve birincil olduğu, vatandaşların ve özgürlüklerin ise pasif ve ikincil olduğu bir "geleneksel vatandaşlık anlayışını" yansıtmaktadır. Dijital vatandaşlık, geleneksel anlayışta, bazıları aşağıda sıralanan birtakım değişikliklere yol açmıştır.

İki kutuplu tanım, otokratik ve totaliter toplumlarda devletin tek yanlı keskin hâkimiyeti ve lutufkârlığına gönderme yapar. Hak, yüce, kutsal, baba, öz, cevher gibi birincil niteliklerin tümü devlete aittir. Devlet vatandaşlarına, büyük ve engin şefkatiyle hak ve özgürlük, ince ve keskin kılıcıyla görev ve sorumluluk yükler. Bu devlet; merkezi, etkin, aktif, yetkin bir özne; vatandaş, devletin koruması ve garantörlüğü altındaki kendine yeterli olmayan bir nesne

hükümündedir (See for structure of central government Üstüner and Keyman 2012:42). Devlet, vatandaşların düşmanlarına karşı korur, onlara aidiyet ihtiyacını karşılayan bir kimlik, yiyecek aş, içecek su, gidecek yol, uğruna yaşayacak veya ölecek bir ideal verir. Kendi aralarında eşit olsalar dahi vatandaşlar öncelikle devletin onur ve haysiyetini korurlar. Halk bir ilinedir, devlete yapılmış bir ektir. Katılımcılığın imkân ve çeşitlerinin artmasıyla birlikte vatandaşlar aktif ve yetkin hale gelmişler; tepki veya desteklerini göstermek için seçimleri beklemek zorunluluğundan kurtulmuşlardır. Ayrıca dijital vatandaşlar için devlet, çok kültürlülük ve farklılıkların yaygınlaştığı modern toplumlarda, gündelik yaşamı kolaylaştıran, toplumsal yaşamı düzenleyici bir “araç” işlevi görür.

Geleneksel vatandaş kavramı, öncelikle görev ve sorumlulukları olan bir kişiyi imler (Özpolat 2009:45). Katılımcı demokrasi talepleri, yöneticinin lehine, yönetilenin ise aleyhine olan yönetim mekanizmasını iki kutuplu olmaktan çıkarmayı önermektedir. Etkin ve anlık katılım araçları vatandaşların, birey-devlet ilişkisinin kronoloji çizgisi üzerinde önce ve sonraya gönderme yapan neden-sonuç biçiminde (*diachronical*) değil, bir zemin üzerinde çok yönlü ve karşılıklı anlık etkileşim (*synchronical*) biçiminde gerçekleştiğini fark etmelerine sebep olmuştur. Böylece vatandaş kendini ikinci ve pasif değil, toplumsal yaşamı oluşturan, dönüştüren ve sürdüren ortak özne olarak görmeye, bir tür öz farkındalık kazanmaya başlamıştır. Devletin gerekçesiz özgürlük alanı daralmış, vatandaşın genişlemiştir. Burada bir dikatominin varlığını görebiliriz. Demokratik devletler, vatandaşların hak ve özgürlük alanlarını zorunlu olarak genişletmişler fakat artan karmaşıklık ve tehditleri önlemek için vatandaşlara, daha önce hiç gündemde olmayan yeni görev ve sorumluluklar, yeni dijital kısıtlamalar yüklemişlerdir. Sanal toplumlarda devlet ile vatandaş arasındaki vatandaşın aleyhine olan tahakküm ilişkisi, karşılıklı etkileşim düzeyine yükselmektedir.

Merkezi yönetimler ile geleneksel medya araçları arasında yapısal analogi vardır. Geleneksel medyanın bir merkezi vardır ve enformasyon çoklu tüketiciye doğru tek bir kanaldan iletilir. Bu tek yönlü akış, hem halkı tek yönlü bilgilendirir hem de merkezi otoritenin gücünü artırır. Çok merkezli ve çok yönlü iletişim, bir etkileşime dönüşür; merkezler çokluğu herkesi ve her şeyi çevre olarak görmeyi mümkün kılabilir. İletinin çevreden merkeze ve merkezden çevreye doğru eş zamanlı çoklu kanaldan akışı, bürokrasiden beslenen otokrasinin zayıflaması anlamına da gelmektedir. Geleneksel medyanın yarattığı kitle toplumu yerini, internetin yarattığı ağ toplumuna bırakmaktadır.

Geleneksel iktidarlar, halkı yönetmek için iletişim kanallarını kontrol etmeyi alışkanlık edinmişlerdir. Web tabanlı iletişim ve sosyal medya kanalları, hem devletlerin hem de geleneksel medya yöneticilerinin kontrolü dışında kaldığı görülmektedir.

4. Dijital Vatandaşlığın Teknolojik ve Toplumsal Koşulları

Vatandaşlanlayışının gerçek dönüşümü, bilgi ve iletişimde yerleşik sanallıkla mümkün olmuştur. Böylece dijital vatandaşlık, sosyo-teknik bir olgudur. Dijital vatandaş, dijital (sayısal) ve sanal dünya (virtuelworld)ile ilgili bilişsel, duyuşsal ve psikomotor becerilere sahiptir. Dijital dünya, gerçek (real world) dünyanın bir simülasyonudur. Simülasyonun kendisi ve deneyimi sanal, etkileri ise gerçektir; “-miş gibi” bir izlenim bırakır. Simülasyon eğitici, dönüştürücü ve prediktiftir; gerçek dünyaya zorunlu olarak bağımlı değildir. Dijital vatandaş, sanal âlem bilgeliğine ulaşmaya çalışan bir idealin parçasıdır. Demokratik ülkelerin tüm vatandaşları dijitalize olmuş değillerdir. Vatandaşlığın dijitalize oluşuna kültürel, teknolojik, ekonomik ve siyasi koşullar eşlik eder yahut da dijital vatandaşlık tüm demokratik ülkelere özgü post-modern bir demokrasi anlayışı değildir.

4.1. Virtuel world and web society: Bu ikisi birbirinden farklıdır. Elektronik teknoloji destekli sanal toplum, akıllı teknoloji ürünü ağ toplumunun ön koşuludur. Ağ toplumu internet tabanlı sosyal ağlara gönderme yaparken sanal toplum, bilgi ve iletişim teknolojileriyle donatılı, parlak ekranların eşlik ettiği, ikinci el nesnelere dolu bir topluma gönderme yapar. Sanal dünya ışık, ses, efekt, ekran ve hızla akan karelerle dolu bir simülasyon evrenini imler ve insana “-miş gibi” algısı sunar. Orijinal ile imitasyon birbirinin yerini tuttuğu homolog sistemlerin aktif ve etkin olduğu sanal dünya, gerçekliğin yeniden üretilmesiyle ortaya çıkar; mevcut gerçekliğin yerinden edilmesine yol açar. Bu yüzden daha çok ontolojik bir backgroundta temellenir. Sosyolojik bir terim olan ağ toplumunda ise toplumsal örgütlenme, cemaat ve gruplar için real mekânlara ve eş zamanlı birlikte bulunuşa duyulan ihtiyacın ortadan kalkması söz konusudur. 2000’li yıllarla birlikte kişi ve kurumlar için kaçınılmaz bir olgu (fact) olarak ortaya çıkan ağ toplumu, sanal toplumun geç bir evresinde internet tabanlı bir iletişim ve etkileşim ağının yaygınlaşmasına gönderme yapar.

4.2. Smart technologies, Interactivity and digital lifestyle: Dijital vatandaşın karşılıklı etkileşiminin nesnel zemini, İnternet bağlantılı ve yöndeşik akıllı

teknolojilerdir. Yakın veya uzak bireyler arasındaki etkileşim, yeni akıllı iletişim teknolojilerinin sunduğu interactivity, synchronisation, multimedia and hypertextuality özellikleri (Binatlı 2011:15) üzerinde gerçekleşir. Dijital kültürde etkileşimli akıllı teknolojilerin donanım ve yazılımları yaygın, ucuz, güçlü ve kullanışlıdır. Y kuşak yetişkinler ve Z kuşak gençler, akıllı teknolojiyle donatılmış mobilize bir yaşam sürerler. Özellikle Z kuşak gençler, zamanlarının ve mesailerinin büyük çoğunluğunun birbiriyle senkronize olabilen akıllı cihazların sanal ekranları karşısında geçirmektedir. Bu yaşam tarzına sahip gençler, daha az hiyerarşi, daha çok katılım, daha az sınırlama, daha çok özgürlük, eşitlik, serbestlik, merkezizlik, tartışmacı ruh, kesinsizlik ve ideolojisizleşme eğilimi sergilerler.

5. Dijital Vatandaşın Psiko-dinamiği

Dijital vatandaşın tutum, davranış ve beklentilerini anlayabilmek; meseleyi sanal dünya, dijital kültür, ağ toplumu, akıllı teknoloji ve internet gibi anahtar kavramlar bağlamına aktarmakla mümkündür. Yalnızca bir ülkeye ait vatandaşlık kimliğine sahibi olmak, o ülke içinde yasalarla belirlenmiş hak, özgürlük, görev ve sorumluluklara doğrudan sahip olmak anlamına gelmektedir. Vatandaşlık (uyrukluk) asli değildir, değiştirilebilir fakat uyruksuz kalmak, bir insan hakkı ihlâli olarak kabul edilmektedir. Daha çok İnternetin sanal dünyasında görünür olan dijital vatandaş, kimlik bilgilerini kullanarak vatandaşlıktan doğan hakları kullanabilir, vatandaşlık görevlerini yerine getirebilir. Bununla birlikte internet kullanan herkes, dijital vatandaş değildir. Dijital vatandaşın ayırt edici nitelikleri aşağıda açıklanmaktadır.

5.1. Teknoloji okur-yazarıdır: Dijital vatandaşlar, kesinlikle teknoloji okur-yazarıdır; *hardware* ve *software* bilgisine, makine ve elektronik teknoloji kullanma becerisine sahiptir. Mümkün olan her iş ve işlem için teknoloji ve interneti kullanırlar. İletişim, ulusal ve küresel gündemi takip etme, küresel sorunlara duyarlılık, ayrımcılığı fark etme, devlet dairelerindeki işler olmak üzere, iletişim, haberleşme, sivil toplum örgütlenmeleri, alış veriş, bankacılık, pazarlama için akıllı ve mobil bilişim teknolojilerine başvurur.

5.2. Sanal dünya ve dijital kültür gerçekliği idrak etmiştir: Dijital vatandaş, gerçek dünyanın simüle edildiği sanal bir dünyanın ve bu dünyaya bağlı dijital bir kültürün yaratılmakta ve genişlemekte olduğunu farkındadır. Özellikle akıllı mobil cihazlarla insanların simbiyotik ilişkisinin beraberinde getirdiği "daha fazla" talebiyle diyalektik ilişki içine girmiştir. Örneğin daha hızlı, daha

küçük, daha kusursuz, daha estetik cihazlar onlara daha yeni, daha kusursuz, daha heyecanlı, daha tehlikesiz, daha kuşatıcı deneyimler sunar. Çevredeki her şey dijitalleşmeye devam eder; her şey ya yeni bir dijital üründür (nesne) ya da yenice dijitalleştirilmiş analog bir üründür. Ve her şey, dijital cihazları tarafından kaydedilir (Işıklı, 2014). Dijital vatandaşlar, her şeyin kaydedilmekte oluşunun yol açtığı etik, epistemik ve hukuki sorunlara karşı duyarlıdırlar.

5.3. İnternet nosyonu derindir: Dijital vatandaşlık söz konusu olduğunda zorunlu, gerekli veya arzu edilen her noktadan internet erişimi sağlanabilir bir dünyadan bahsettiğimiz açıktır. İnternet sadece zaman ve mekânı küçülten sanal bir evrenin giriş kapısı veya hosting hizmetçisi olmaktan daha fazla anlam ve işleve sahiptir. İnterneti tanımlayan öz nitelikler, onun içeriğinde ve işlevindedir. İnternet ortamını; hız, bağlantı, organizasyon, iletişim becerileri, etkileşim, kontrol, yönetim, denetim, tasarım, paylaşım ve içerik zenginliği tanımlamaktadır. Araştırma ve akademik çalışmalarda dijital ortamı ve elektronik belgeleri, kütüphane gibi analog veri tabanlarından daha sık ve yoğun kullanır. Dijital kültürün önemli miktardaki araştırmacısı internet, sosyal medya, dijital iletişim, ticaret, diplomasi, yayıncılık gibi alanlarda çalışmaktadır. Bu yüzden İnternet, akademi için hem bilgi paylaşımı ve bilgiye erişim platformu olmuş hem de bilgi ve enformasyonun kaynağına, bir araştırma nesnesine dönüşmüştür. İnternette etkili arama yapabilme, sonuçlara ulaşabilme, sonuçları süzme, yeni bilgilerin kamusal hale gelmesi için interneti kullanma bilgi ve becerisiyle donanımlıdır. Henüz çok yaygın olmasa da hak ve özgürlükleri sanal ortamda kullanılabilir. Dijital vatandaşa; bilim, sanat, iş, eğlence ve seyahat gibi vatandaşlık haklarını kullanırken ekrana sahip elektronik cihazlar eşlik eder.

5.4. Dijital iletişim hukukunu ve güvenli iletişimi bilir: Sanal evrende dijital kimliklerle veya sahte (*fake*) hesaplarla gerçekleştirilen her eylem, sonuç itibarıyla sahibini gösterir. Erişim yasakları, yayın yasakları, **yasaklı içerik sunumu ve tüketimi** (çocuk pornografisi, hackerlik, zararlı madde vb.) ulusal güvenlik ihlalleri, ötekileştirme, nefret söylemi, hak ve özgürlük ihlalleri, siber suçlar konusunda bilgilidir. Dijital hakları bilir ve kullanır: Blog yazma, haberlere yorum yapma, haberleşme, eleştirme, ticaret yapma, eğitim görme, grup oluşturma, bir gruba üye olma, hesap açma – kapama, hosting hizmeti aldığı kurumlardan kişisel verilerin güvenliğini talep etme... Dijital telif haklarını bilir.Eserlerin dijital kodları için ücretlendirme sistemi geliştirilmelidir. Hangi durumlarda ücretsiz dijital kamusallaştırma olabileceği belirlenmelidir (Dedeoğlu 2006: 113-125).

5.5. İletişim etiği bilgisine sahip ahlaki bir öznedir: Dijital vatandaş, dijital tercihlerini özgürce yapan ahlaki bir bireydir (Tıngöy 2009:14). Çevrimiçindeyken birçok seçenekle karşı karşıya kalır. Seçeneklerden birini tercih edebilecek cesaret, yetenek ve sorumluluk bilincine sahiptir. Onayladığı her kutucuk, tıkladığı her ikon, girdiği her site, tuşladığı her şifrenin sorumluluğu ona aittir. Dijital sorumluluğu üstlenir. Sanal dünyanın özgür iradeli gerçek bireyidir. Sanal eylemlerinde seçme özgürlüğüne sahiptir, böylece sorumludur. Çevrimiçinde başkasından zarar görebileceğini, başkasına zarar verebileceğini bilir. Kar ve zararda yasal yükümlülük ona aittir. Onun zorunlu olarak uyduğu bir dijital hukuk mevzuatı, iradi olarak uyması beklenen dijital etik ilkeler vardır. Dijital tercih, dijital sorumluluk, siber zorbalık, siber saldırı vb. tartışmaları, dijital vatandaşın ahlaki açıdan sorumlu, hukuki açıdan yükümlü olduğu anlamına gelir.

5.6. Aktif bir sosyal medya kullanıcısıdır: Dijital vatandaş Facebook, Twitter, Youtube, LinkedIn, Instagram gibi sosyal paylaşım hesapları vardır fakat dijital vatandaşın ayırt edici niteliği aktif sosyal medya kullanması değildir, sosyal medyayı kullanım biçimidir. Bir vatandaş olarak yerel, ulusal ve küresel sorunlarla ilgilenmenin, siyaset, sanat, edebiyat, bilim ve felsefe yapmanın yeni bir yoludur. Ve burada gerçekleştirilen iş ve işlemler, kişisel kariyerimize eklenen bir etkinlik olduğu kadar, suç ve ceza ile karşılaşmamız anlamına da gelebilir. Şurası bir gerçek ki sosyal medya, dijital kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır ve kimlik ve kişiliğimizi görünür hale getirmektedir. Bu görünürlük ve bilinirlik, gerçek toplumsal çevremizden daha çok veri paylaşıyor olmamızla ilgilidir.

5.7. Dijital saygı ve mahremiyet tartışmalarının farkındadır: İnternet logoları, mobese, cep telefonu, ses kayıt cihazları veya gizli kamera çekimlerinin etik ve hukuki statüsü tartışılmaktadır. Mobese ve her türlü izinsiz görüntülenmeye karşı, kişinin ses ve görüntüsünün kişiye mahrem olduğu ileri sürülebilir. Başkasının görüntüsünün izinsiz çekilemeyeceği, izinsiz çekilen hiçbir görüntünün lehte veya aleyhte kullanılamayacağı, yayınlanamayacağı bir kurala bağlansın, denilebilir. Onur kırıcı ve küçük düşürücü hakaret, işaret, simge, kayıt vb. her türlü gönderi, gerçek ilişkilerdeki gibi bir hukuki statüye kavuşturulmalıdır. Ekranın arkasındaki kişi, ister gerçek isterse fake olsun, öteki değil, eşit düzeydeki vatandaşlardır. Çünkü hesaplar sahte olsa da kullanıcılar gerçektir; interneti hala gerçek kişiler kullanmaktadır.

5.8. Katılımcıdır; katılımcı demokrasi talebini destekler: Katılımı artırmanın iki imkânı çoktan yaratılmış durumdadır. Birincisi; toplum yönetimi konusunda karar vericilerin aldıkları veya alacakları karardan vatandaşlar çok kısa

süre içinde haberdar olabilirler. İkincisi; vatandaşlar, alınan veya alınacak karara dair görüşlerini büyük zahmetlere girmeden, fazla zaman harcamadan, devletin olağan katı yüzüyle karşılaşmadan daha özgür ve hızlı biçimde iletebilirler. Katılımcılığı destekleyen bu iki imkânı şeffaflık, etkileşim, anlık iletişim, açık tutulan elektronik geri bildirim kanalları gibi kavramlar bağlamında anlaşılmalıdır. “İletişim ve bilgi teknolojilerinin getirdiği olanaklarla haberleşmenin iyileştirilmesi, devlet işlerinde mükerrerliklerin kaldırılması, işlemlerin otomatikleşmesini sağlayarak, bilgilerin derlenmesi, saklanması, erişilmesi kolaylaşacak; iş süreçleri yeniden düzenlenecek ve sonuç olarak verimlilik ve etkinlik düzeyi yükselecektir. İnterneti kullanarak hükümetin ya da devletin çalışmaları daha hızlı işler, daha şeffaf olur, sorumluluk artar” (Şahin vd. 2004:256).

Dijital vatandaş, “katılmak” konusunda sürekli teşvik edilir, cesaretlendirilir ve yeni fırsatlarla karşılaştırılır. Bir sosyal ağa katılım, birinin ağına katılmak, bir görüş yazmak, yorum yapmak, bir gönderiyi beğenmek, dijital anketleri oylamak vb. Bunlar, vatandaşın bir dijital ortama katılmaya zorlar. Dijital ortamlar gönüllü katılımı oluşturur ve sürer; ağdan çıkmak için dilekçe yazıp gerekçe bildirmez istenmez. Bir gruba katılma veya gruptan ayrılma, iradi ve özgürce. Vatandaşın kaydedilebilir her adımını kaydetmeye güçlü bir eğilim gösteren hükümetler, dijital büyük veri bankalarında biriken paylaşımları (resim, video, söz, alıntı, görüş, beğeni, girilen site, okunan içerik, çevrimiçi geçirilen süre, tüketilen ürünler vb.), vatandaşların politik görüşlerini öğrenmek için analiz edebilir. Dijital vatandaşın izlerini takip edip yorumlamak, politikacılar, karar vericiler ve pazarlamacılar için etkili bir tahmin tekniğidir.

6. Dijital Vatandaşlık Pratikleri ve Uzamları

6.1. Çok yönlü iletişim kurmak: Çevrimiçi (*online*) iletişim kanallarının yeni yapısı, “bire-bir”, “bire-çok” ve “çoklu iletişime” izin verir. Çoklu iletişim, çevrimiçi grupların uzay ve zamandan özgürleşmelerine, iletinin kısa zamanda çok sayıda ilgiliye ulaşmasına imkân tanır.

6.2. Anlık mesajlaşma yoluyla hızlı koordinasyon, toplanma ve dağılma: Dijital vatandaşlar, Twitter, Whatsapp, SMS vb. çevrim içi ücretli veya ücretsiz fakat görece ucuz ve kesinlikle hızlı paylaşım servislerini kullanmaktadırlar. Böylece protesto dijital vatandaşlar, hızlıca kurulup hızlıca dağılabiliyor; tepkileri aynı yolla çabucak ulusal ve küresel kamuoyuna aktarabiliyorlar. Eğlenmek, öğrenmek, haberleşmek, tüketmek, üretmek ve bilinir-görünür hale gelmek

için çevrimiçine yönelmenin doğal bir refleks halini alacağını söyleyebiliriz.

6.3. Yönetimin sürekli denetimi: Ağ toplumunun aktif dijital vatandaşları, iktidarların her adımını izlemekte ve bunu hissettirmekte, tepkilerini göstermek için seçim sandıklarının kurulmasını beklememektedir. Serbest seçimlere ve sandıktan çıkacak sonuca göre düzenlenen bir yönetim, indirgenmiş demokrasi olarak adlandırılabilir. Belli süreler için seçilen yönetim kadroları, seçime yakın zamanlardaki performanslarıyla seçmeni etkilemekte, seçimin rasyonel-pragmatik olmasını engellemektedirler. Tepkisini sandığa erteleyen seçmenin tepkisi, değişen gündem ve zamanın etkisiyle azalmakta, 3-4 yıllık bir yönetim süresinin, en iyi ihtimalle son bir yılı seçmen davranışları üzerinde anlamlı bir etki meydana getirebilmektedir. Yöneticilerin hesap vermeme eğilimleri; anlık tepki gösterilmesi, sivil örgütlemenin güçlenmesi, bazı önemli meselelerde devlete bağımlılığın azalması, sandığa bağımlılığın azalması, şeffaflık ilkesinin popülerleştirilmesi, vatandaş gazeteciliği gibi pratiklerle engellenir. Ulusal gündeme girmeyen fakat vatandaşları mağdur eden birçok olay, dijital cihazlarla donatılmış vaziyette gündelik yaşamını sürdüren vatandaşların ilgisini çekmektedir. Çevrimiçi olabilen akıllı telefonlara sahip vatandaşlar, profesyonel gazetecilerden daha hızlı biçimde yerel olayların ulusal gündeme taşınmasını sağlayabilmektedirler.

6.4. Sosyal medya dedikoduları: Kullanıcı sayısındaki artış oranı ve geleksel medyaya alternatif oluşturma gücü göz önünde bulundurulduğunda sosyal medyanın karar vericiler ve vatandaşlar için bir lüks olmaktan çıkacağı söylenebilir. Sosyal medya paylaşımları, internet blogları, haber yorumları politik açılarından çift yönlü etkiye sahiptir. Bir taraftan bu araçları takip eden yöneticiler, halkın gündemini takip edebilmektedir; anlık değişebilen beklenti, endişe ve meraklarını öğrenebilirler. Vatandaşlar da yöneticilerin özel yaşamları, harcamaları ve boş zaman etkinliklerinden haberdar olabilmekte ve duygusal ve siyasi tepkilerini aynı yolla gösterebilmektedir. Bu durum, yöneten-yönetilen arasındaki uzay-zamansal uçurumu çift yönlü olarak kapatmakta; etkileşimli, dinamik, temkinli ve hesap verebilir bir politik yaşamı önermektedir. Bu durum, kamunun tercihiyle karar verici statüsü kazanmış politikacıların sürekli gözetim altında tutuldukları anlamına gelmektedir. İvrir zıvır düşünce (*trivialities*) ve dedikodu yoğunluğu açısından Web ile geleneksel medya karşılaştırılmazdır. Çünkü Webin süzgeçleri yoktur.

6.5. e-devlet uygulamaları ve dijital eşitlik: e-devlet uygulamaları vatandaşları, bedensel varoluşlarıyla değil, sanal kimlikleri ile tanır (Bkz. Armağan

2013:18). Bu kimliğe, kullanılan makinenin ve internet sunucusunun kimlikleri de eşlik eder. Vatandaş kamu binaları ve memurlarla karşılaşmaz; ne binaların ne de memurların sert, asık ve ayrımcı yüzüyle karşılaşır; saygınlığı, varsıllığı ve bedensel yetkinliği bir avantaj veya dezavantaj olmaktan çıkar; çevrimiçindeyken dijital bir eşitlik yaşar. Bedensel engeller, çevrimiçi sunulan kamu hizmetlerine erişimde engel olmaktan çıkar. e-devlet; devletin sanal evrendeki vatandaşlarına erişebilmesini ve devletin de sanallığa adaptasyonunu sağlar. Devletin dijitalleşmesi anlamına gelir.

Dijitalize olmuş vatandaş, sanal dünyadaki tüzel veya sanal karakterlerle karşılaşır. Gerçek devletin ne soğuk yüzlü binalarıyla ne asık suratlı memurlarıyla ne de toplumdaki gerçek kişilerle karşılaşmak yoktur. Dijital vatandaşın bedensel engeli, konuşma bozukluğu, özgüven eksikliği, eğitim düzeyi vb. sanal âlemde görünmez olur, etik düzlemde mutual bir ilişki niteliği kazanır. Dijital vatandaş, gözlenebilen güçlü ya da zayıf nitelikleriyle değil, belki görünmez ve kesinlikle diğerleriyle eşit bir IP (İnternet Protokol Numarası) ve ID (vatandaşlık kimlik numarası) ile eylemde bulunur. Kimse onu göremez, ona hakaret edemez, onu görmezden gelemez. Engelli, fakir, eğitimsiz bir vatandaş, sanal âlemde diğer vatandaşlarla eşit görünür.

6.6. e-öğrenme, uzaktan eğitim, çevrim içi eğitim: Çeşitlenen ve yaygınlaşan çevrimiçi eğitim ve öğretim etkinlikleri eğitimde erişim, zaman ve mekan planlamasıyla ilgili bir dizi sorunun çözümüne katkı sağlamakta, eğitimde fırsat eşitliğini güçlendirmekte, uluslararası etkileşimi artırmaktadır.

7. Dijital Vatandaşlıkla Gelen Kazanımlar

7.1. Dijital kamusal alan ve sivil toplumun sanal genişletilmesi: Dijitalleşmeyle birlikte gerçek topluma ve fiziksel evrene yeni bir boyut eklenmiştir: sanallık. Artık daha fazla hareket alanı vardır; artık evinden çıkmadan topluma katılmanın daha fazla imkânı edimselleşmiş durumdadır.

7.2. Yatay örgütlenmenin artışı: Sayıları her geçen gün artan sanal grupların dikey hiyerarşiden yoksun oldukları görülmektedir. Yatay örgütlenme, üyeler arasındaki etkileşimi, bilgi alış verişini, işbirliği ve etkinlikleri artırmakta (Ozcan 2014:62), bireysel ve kurumsal demokratikleşmeye katkı sunmaktadır.

7.3. Küreselleşmenin güçlenmesi: Yerellik, ilk kez gündeme yeterince hızlı biçimde yayılmaya başlamıştır. Yerel gündemlerin, ulusal hatta küresel gündem haline gelme imkânları artmıştır. Yerel iktidarların uygulamalara karşı

dünya kamuoyunun küresel baskısı ortaya çıkmaktadır. Ve küresel sorunlar, yerel yönetimleri olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir.

7.4. Anonimleşme: Aktivist ve protest vatandaşlar, hükümetleri rahatsız ettiklerinden dünyanın birçok ülkesinde güvenlik birimlerinin takibindedirler. İnternette gerçek öznelerin varlığının zorunlu olmayışı, aktivistlere açıkça tepki gösterme fakat kimlikleri gizleme, böylece anonimleşmesine izin verir. Anonim kimlikler, bazıları öngörülebilir yan etkilere yol açsa da korkusuz ve cesurca eleştirme imkânı da vermektedir.

7.5. Merkezsizleşme ve merkezi yönetim anlayışının zayıflatılması: Dijital kültürlerde karar verme süreçlerinin merkezilikten uzaklaştığı gözlenmektedir. Merkezle ilgili süreç, çok yönlüdür. Bir yandan mevcut merkezlerin itibarı zedelenmekte, kaybedilmekte, önemsizleşmekte diğer taraftan da alternatif yeni homolog merkezler ortaya çıkmaktadır; merkez, teklifini yitirmekte ve böylece merkezsizleşmektedir. Bugün bir merkezler çokluğu ile karşı karşıyayız. Merkezi yönetimlerin otokratik tavırları, karar alma süreçlerine çoklu aktörlerin katılımıyla kırılmaktadır. “Merkez” kavramı etrafındaki hiyerarşi, güç ve liderlik anlayışları yerini demokratik liderliğe bırakmaktadır.

7.6. Hantal bürokrasinin devası: Akıllı iletişim ve çevrimiçi iletişim teknolojileri, kurum içi ve kurumlar arası iletişimin güvenliği, etkililiği ve hızında devrimsel bir dönüşüme yol açmıştır. Kâğıdın dinamik olmayan iletme-aktarma gücü, çevrimiçi iletişimde yavaşlatıcı bir engel olmaktan çıkarılmış, ileteler ışık hızında ve daha az entropiye maruz kalarak hedefe ulaştırılmaya başlanmıştır. Bazı sektörlerde çoktan mekâna ve kâğıda bağımlılık minimuma indirilmiş; büro merkezli memur tipi çalışma yerini evde, seyahatte, tatilde de çalışabilen mobil-çalışmaya bırakmıştır. Bunun için yalnızca iki şeye ihtiyacı vardır: Birincisi internet bağlantısı olan bir cihaz, ikincisi bir modem yani internet erişimi.

7.7. Çok-aktörlü kamu politikaları: Temsili demokrasilerde vatandaşlar, karar alma süreçlerine dolaylı ve kısıtlı olarak katılabilmektedir (Dursun 2001:). Dolaylı katılımın en yaygın tekniği seçimlerdir. Aslında 3-5 yılda bir gerçekleşen seçimler, karar alma süreçlerine sınırlı, belirsiz veya tahmini bir katılımdır. Seçimler vatandaşa yalnızca politikayı belirleme imkânı verir; politika oluşturmaya katılma imkânı vermez. Seçilen politikacıların hangi kararları alacağı, hangi politikaları oluşturacağını önceden tam olarak kestirmek (*prediction*) hiçbir zaman mümkün değildir. Seçim sonrasında karar alma süreçlerine siyasi liderler, medya, güç odakları, sivil toplum örgütleri ve uluslararası baskı grupları etki edebilirken alınan karardan doğrudan etkilenecek olan bireysel vatandaş, bu

sürece katılmaz. Bununla birlikte vatandaş, seçimlerde oy kullanırken seçtiği politikacıların hangi kararları alacağını parti programları ve seçim vaatlerinden hareketle tahmin edebileceği varsayar. Fakat seçim sonrasında alınan kararların önemli bir kısmında bilgisiz veya ilgisiz kalacağını da bilir. Burada ilginç olan nokta sadece şudur: birey olarak vatandaşın dışındaki diğer kuruluşlar, seçim sonrasında da kararlara etki etmeyi sürdürürken bireylerin katılımı seçimden seçime kalır.

Dijital vatandaş, politika oluşturma veya karar alma sürecine katılım konusunda geleneksel vatandaşın göre daha avantajlıdır. Burada İnternet tabanlı etkileşimli iletişim teknolojileri sayesinde politika oluşturma sürecine bireysel katılımın kolaylaşması, basitleşmesi, hızlanması ve artmasından bahsedebilmekteyiz. Böylece politika oluşturma süreci çok aktörlü hale gelmektedir (Bkz. Nacak 2014:103). Politika oluşturulacak konu, sosyal medya ve internette görece yoğun biçimde tartışılabilmekte, vatandaşlar görüş bildirebilmekte, görece yeterli veriler ortaya konulmaktadır. (Karar vericilerin sanal kamuoyunu göz ardı etmeleri elbette mümkündür). Dijital teknoloji destekli katılımcı demokrasi yaklaşımıyla birlikte, az sayıda karar vericinin çok sayıda vatandaşın ilgilendiren kararlar alması biçimindeki merkezi politika oluşturma anlayışını zayıfladığı, politika oluşturma sürecinin çok aktörlü hale geldiği söylenebilir.

Vatandaşın kişiler arasında veya devlet tarafından maruz kaldığı haksızlıklara karşı hak arama yollarının açık olmasıyla yönetim ve karar alma süreçlerine katılım farklı kategorilerdir. Vatandaşın, görüşü sorulduğunda görüş bildirmesi, karar alma sürecine katılımın dışında kalmaktadır. Kamuoyu yoklamaları veya referandumlar da vatandaşların etkin katılımı olarak değerlendirilemez. Dijital vatandaşın etkin katılımı, karar alma süreci başladığı andan karar alınmaya kadar geçen süreçte, bu sürece kasten katılımını ifade eder. Karar vericilerin dikkate alması gereken büyük veri yığınları oluşmuş durumdadır. Sanal ortam; elektronik posta içerikleri, işlem türleri, işlem süreleri, internet aramaları, e-tüketim nesnelere, e-üyelikler, kullanılan mobil uygulamalar, sık kullanılan içerikler ve haber yorumlarından oluşan devasa bir veri bankası haline gelmiştir. Vatandaş görüşleri, eğilimleri, beklenti ve arzuları büyük veri bankalarından veri madenciliği yoluyla ortaya çıkarılabilir; vatandaş tercihi politikalara yansıtılabilir. Bunu umabiliriz.

8. Yanlış Anlamalar ve Çözüm Bekleyen Sorunlar

Dijital vatandaşlık yeni bir olguyu karşılamak için türetilmiş yeni bir kavramdır. Henüz açık seçik ortaya konulmuş değildir. Doğal olarak bazı kafa karışıklıkları ve yanlış kavramsallaştırmalardan arındırılmış değildir. Örneğin dijital vatandaşların iktidarlara karşı her zaman eleştirel oldukları, sosyal medya üzerinden örgütlendikleri, protesto gösterilerinden ortaya çıktıkları, internet ve özellikle sosyal ağ bağımlısı oldukları veya okuma alışkanlığından yoksun oldukları söylenmektedir. Bu tanımlamaların doğruluk payı olmakla birlikte hatalı olduğu görülmektedir.

8.1. Etkinin üstel artışı, sanal topluma özgü değildir: Dijital aktivitelerin bir kişiyle başlayıp kitlesel bir harekete dönüşmesini, akıllı mobil iletişime özgü bir durummuş gibi sunmak yanıltıcıdır. Dijital çağdan önce de birçok toplumsal hareketin bir merkezi vardı ve dalga dalga yayılmaktaydı. Sonuçta merkezden çevreye yayılma olgusu kökensel değil, tarihseldir. Kaldı ki dijital çağ, güçlü bir merkezsizleşme eğilimi sergiler.

8.2. Geleneksel tanımların güçlü etkisi devam etmektedir: Dijital vatandaşlık tanımı, görev ve sorumluluklar başlayamaz. Birçok metinde, devlete karşı görevler bağlamında tanımlanmıştır. Dijital vatandaşlık olgusu, vatandaşların, devlete karşı görevlerini yerine getirmek için interneti kullanmaya başlamalarına indirgenemez. Aksine internet başlangıçta hak ve özgürlükler alanı olarak kabul görmüştür. Devletin ve yönetim süreçlerinin dijitalleşmesi daha sonraki bir gelişmedir.

8.3. Dijital dünya da sansürlenir: Ülkelerin internet veya sosyal medya özgürlükleri, onların genel politik kültürlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Yani internet girdiği ülkeyi, bir hokus pokusla demokratikleştirip dönüştürmez. Ayrıca İnternette koşulsuz özgürlük yoktur. İnternet blogları, sosyal medya, anlık iletişim platformları, haber ve video siteleri de hükümetlerin ve devletlerin denetimi veya baskısı altında olabilir.

8.4. Dijital uçurum, toplumsal tabakalaşmanın devam ettiği anlamına gelir: Dijital uçurumun kapatılmasına yönelik girişimler, adil gelir dağılımı veya gayri safi milli hasılanın artırılması bağlamında ele alınmaktadır. Vatandaşların tümünün akıllı iletişim teknolojilerine sahip oldukları ve çevrim içi etkinlikte bulduklarını söylemek mümkün değildir. Toplumsal tabakalaşma, internet erişimi ve teknoloji okuryazarlığına yansımış durumdadır. Engellilik, yoksulluk, cinsiyet, yaş, coğrafya, eğitim vb. durumlar, vatandaşların dijitalize olmasında

belirleyicidir. Farklılıklar, internet erişimi ve sanal toplum etkinlikleri söz konusu olduğunda dezavantaj olmaktan çıkarılmış değildir. İnsan hakları, reel kişi ve toplumlar için deklare edilmişti. Şimdi insan hakları evrensel bildirgesinin dijital insan hakları evrensel bildirgesine dönüştürülmesini bekleyebiliriz.

8.5. Fiili noterliğin devam etmesi, çevrimiçi etkinliğin değerini düşürmektedir: Sanal ortamda gerçekleştirilen birçok önemli işin gerçek kişilerce onaylanması gerekmektedir. Yapılan işlemin çıktısını almak, yeterli görünmektedir.

8.6. “Dijital vatandaş = sosyal medya kullanıcısı” eşitliği hatalıdır: Dijital vatandaş, sosyal medyayı kullanır fakat her sosyal medya kullanıcısının dijital vatandaşlık ölçütlerini karşılamaz. Dijital vatandaş, daha çok çevrimiçi kalan kişi de değildir. Bir ülkede, gerçek kimlik kartıyla yapabileceği ve yapması gereken işlemleri, akıllı elektronik cihazları ve interneti kullanarak yapan kişidir.

8.7. “A-sosyal” değil, daha yoğun “e-sosyal” bir gündelik yaşama yol açar: Geleneksel iletişim ve etkileşim, fiziksel olarak yakın çevredeki insanlarla gerçekleşmekteydi. Dijital birey için çevrimiçi olabilen herkes eşit mesafede, “bir tık uzakta (*just a click away*)” bulunur. Sanal ortamda aynı anda eş zamanlı (*simultaneously*) olarak birkaç kişiyle iletişim halinde olabilir. Arkadaşlığı ve dostluğu sürdürmek için bir araya gelmek zorunlu değildir. Gerçek yaşamda gördüğü çok az kişi olan birçok vatandaş, sosyal paylaşım siteleri vasıtasıyla çok sayıda arkadaşıyla, tanıdığı veya tanımadığı kişilerle iletişim halinde olabilmektedir. Binlerce kişiyle iletişim sürdürülebilir. Bu asosyal bir yaşam değildir, e-sosyal yaşamdır.

8.8. Dijital-doğanlar, okuma alışkanlığını terk etmemişlerdir: Dijital kültürün farklı bir okuma-inceleme alışkanlığı yaratmış, hızlı, kısa ama çok farklı konularda sık okuma alışkanlığı kazandırmıştır. Kitap gibi basılı materyallerden okuma alışkanlığının yavaş yavaş terk edildiği doğrudur. Fakat bu dijital vatandaşın okumadığı değil, elektronik metinleri okumaya başladığı anlamına gelir.

9. Sonuç

Birey ile devlet arasındaki ilişki biçimleri birçok evreden geçti. Günümüzün demokratik toplumlarında (Atina demokrasısından farklı olarak) herkes eşit vatandaşlık hakkına sahiptir. Bu eşitlik, hak ve özgürlükleri olduğu kadar görev ve sorumlulukları da kapsar. Hukuki eşitlik sağlanmış olsa da sosyo-ekonomik eşitliğin sağlandığını söylemek herkes için güçtür. Ayrıca yöneten-yönetilen ilişkisinde yöneten lehine, yönetilen aleyhine olan, eşitliği ihlal eden birçok

tartışmalı durum vardır. Dijital vatandaşlık hem vatandaşlar arasında hem de yöneten-yönetilen arasındaki eşitsizliği azaltan yeni pratiklere sahiptir. Bu açıdan, yönetim kavramına dayanan temsili demokrasiden yönetim kavramını dayanan katılımcı demokrasiye geçiş (Tekeli 2004:21) için elverişli bir zemindir. Dijital vatandaşlar, seçim periyotlarını aşarak yönetim sürecine dahil olmaya başlamışlardır. Böylece hem vatandaşlar daha aktif ve sorumlu hem de yönetimler daha şeffaf, hesap verebilir ve çoğulcu hale gelmektedir.

9. Kaynakça

- Armağan, A. (2013). *Kimlik yapılarında değişim ve sanallaşan kimlik sunumları: öğrenciler üzerine bir araştırma*, **Online Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 37 (Temmuz Ağustos), ss.1-20.
- Binatlı, C. (2011). *Yeni teknolojiler ve kitabın geleceği üzerine birkaç söz*, within “İletişim ve Teknoloji: Olanaklar, Uygulamalar, Sınırlar”, (Edt. Zeliha Hepkon), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları, pp.13-20.
- Dağtaş, E. (2007). *İnternet, katılımcı demokrasi ve yurttaşlık hakları*, **XII. Türkiye’de İnternet Konferansı**, Ankara, pp. 254-266.
- Dedeoğlu, G. (2006). **Bilişim Toplumu ve Etik Sorunlar**, İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- Dursun, D. (2001). (Edt.) **Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi**. İstanbul: Şehir Yayınları.
- İşıklı, Ş. (2014). *Dijital kültür ve Türkiye’de çevrimiçi kullanıcı profili*. Şubat 13, 2015 tarihinde **www.dijitalhayat.tv**: “<http://dijitalhayat.tv/yazarlar/dijital-kultur-ve-turkiyede-cevrimici-kullanici-profilii>” adresinden alındı.
- Özcan, A. (2014). *Bir dijital aktivizm örneği: akıllı çağ çeteleri (smart mobs)*. AJIT-e:Online Academic Journal of Information Technology,Volume 2014 Winter, Num:14, pp.62-78. (DOI: 10.5824/1309-1581.2014.1.004.x)
- Kindersley, D. (2011), **Felsefe Kitabı**, Trans. Emel Lakşe, 1. Baskı, İstanbul: Alfa Basın Yayınları, ISSN:978-605-106-321-8.
- Nacak, O. (2014). Kamu politikalarının belirlenmesinde yeni iletişim araçları ve sosyal ağların rolü, **Akademik Bakış Dergisi**, Issue 46, ISSN: 1694-528

- Özpolat, V. (2009). **Demokratik Vatandaşlık: Birlikte Yaşama Kültürü**. İstanbul: Hegem Yayınları.
- Şahin, A. etc. (2004). "Türkiye'de Demokrasiden e-Demokrasiye Geçiş Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar", **3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, pp. 253-262.
- TEKELİ, İ. (2004). "Katılımcı demokrasi, sivil ağlar ve sivil toplum kuruluşları", 15. **Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu** 18-19 Haziran, İTÜ Maçka Sosyal Tesisleri, İstanbul, ss. 20-36.
- Tingöy, Ö. (2009). **Bilişim Çağında Etik**. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Üstüner, Y. and Keyman, F. (2012). *Globalleşme, katılımcı demokrasi ve örgüt sorunu*. **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, pp.33-50.
- Yang, F. and Tamney, J. (2011). (Edt.) **Confucianism and Spiritual Tradition in Modern China and Beyond**. Neterlands: Koninklijke Brill NV. (ISBN: 978 90 04 212 39 8).

INTERNATIONAL
SOPHOS

Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi
International Journal of Information, Technology and Philosophy

İletişim Adresi: Küçüksu Mh. Yalın Sk. No: 1A Üsküdar\İstanbul